Z Á K L A D Y

POŘÁDÁ PETR ZENKL

—

ČECHY DO VÁLEK HUSITSKÝCH

NAPSAL

KAMIL KROFTA

—

„V E S M Í R“
nakladatelská a vydavatelská společnost s r. o.
v Praze VII.
1 9 3 0

KAMIL KROFTA

ČECHY DO VÁLEK HUSITSKÝCH

—

„V E S M Í R“
nakladatelská a vydavatelská společnost s r. o.
v Praze VII.
1 9 3 0

Vytiskla Průmyslová tiskárna v Praze.

PŘEDMLUVA.

Tato knížka vznikla z vnějšího podnětu. Nedlouho před válkou přiměl mne můj zesnulý učitel prof. Jaroslav Goll, abych se zavázal napsati pro Cambridge Medieval history čtyry kapitoly o českých dějinách (Čechy za Přemyslovců, Čechy v XIV. stol., J. Hus a Čechy v XV. stol.). První kapitolu dodal jsem začátkem r. 1914, ale její vydání se zdrželo válkou tak, že vyšla teprve 1929. Druhá kapitola, napsaná po válce, je vytištěna, ale dosud nevyšla.

První kapitolu, upravenou poněkud pro české čtenářstvo, vydal jsem již r. 1914 ve Vilímkově knihovně Za vzděláním s názvem „Čechy za Přemyslovců". Také spisek o Husovi, vydaný r. 1915 v téže sbírce, napsal jsem jako přípravu pro anglickou kapitolu o Husovi, jež dosud nevyšla. Podobně z přípravy pro kapitolu o Čechách v XIV. stol. vzešlo značně obšírnější české zpracování českých dějin od vymření Přemyslovců až do smrti Václava IV. Toto české zpracování vydávám v této knížce zároveň s novým otiskem spisku „Čechy za Přemyslovců", jejž jsem za tím účelem znova přehlédl, místy opravil, doplnil a poněkud rozšířil. Vím, že i takto je na této první části mé nové knížky patrný její starší vznik, ale na její důkladnější přepracování nedostává se mi času. Ani kapitolám o českých dějinách doby lucemburské nemohlo prospěti, že vznikaly několik let po kouscích za okolností nevalně příznivých práci toho druhu. Doufám, že přes to najde má knížka vlídné čtenáře a poslouží těm, kdo hledají stručné poučení o základních rysech našich dějin. Jestliže mi to dovolí poměry, rád bych v dohledné době vydal podobný svazeček o českých dějinách doby husitské (1420—1620) a k tomu připojil bych po čase podobné zpracování českých dějin od Bílé Hory do obnovení naší státní samostatnosti.

Kamil Krofta.

V Praze, o Velikonocích 1930.

I. ČECHY A MORAVA DO PÁDU ŘÍŠE VELKOMORAVSKÉ.

Obě sesterské země, které se později staly hlavním jevištěm dějin českých, Čechy a Morava, nebyly od prvopočátku osídleny obyvatelstvem slovanským. Dříve nežli Slované přebývali na jich území rozliční národové jiní. O nejstarších svědčí toliko nálezy památek předhistorických, z nichž nelze dosud bezpečně souditi o povaze oněch národů, ani o době jejich pobytu v zemích českých. Podle zpráv historických nejstaršími obyvateli zemí českých byli keltští *Bojové*, kteří tu sídlili asi do polovice prvního století před Kristem. Hned potom, jen několik let před narozením Kristovým, jejich sídla v Čechách zaujali germánští *Markomané*, kdežto na Moravě se usadili *Kvádové*. Ale nejpozději v druhé polovině V. stol. po Kr. Markomané a Kvádové opustili Čechy i Moravu. Tou dobou se tu asi na zcela krátký čas zastavili na své pouti germánští *Langobardi*.

Teprve po jejich odchodu dovídáme se z historických pramenů o *slovanském obyvatelstvu* v Čechách a na Moravě. Ale nálezy předhistorických památek v našich zemích, zdá se, nasvědčují vždy určitěji tomu, že slovanské obyvatelstvo bylo tu mnohem dříve, že Slované pronikli do Čech a Moravy již tehdy, kdy tu seděli Markomani a Kvádové, ba snad ještě dříve. Možno-li dosud pochybovati o správnosti tohoto názoru, je nejpozději v VI. stol. po Kr. přítomnost slovanského obyvatelstva v Čechách a na Moravě zcela nepochybna.

Tvrzení některých historiků, jako by slovanské obyvatelstvo byli do Čech přivedli teprve Avaři, není sice správné, ale není pochyby, že se čeští Slované brzy, někdy koncem VI. stol., dostali na čas pod nadvládu tohoto divokého národa. Této poroby, jež byla nadmíru krutá, však nesnášeli dlouho. Svrhli ji okolo r. 623—4, majíce za vůdce franského kupce *Sama*, který se stal králem osvobozených Slovanů.

O poloze a rozsahu slovanské říše Samovy takto vzniklé soudí historikové nestejně. Někteří vůbec popírají, že by jejím střediskem byly bývaly Čechy, a vylučují tak zjev Samův z českých dějin, ale sotva v tom mají pravdu. Přednost sluší dáti názoru, že Samo skutečně vládl nad Čechami. Říše jeho ovšem přesahovala české hranice, ale jejího rozsahu nelze bezpečně určiti. Rovněž není známo, jaká byla její ústava a vůbec vnitřní poměry. Smrtí krále Sama (zemřel asi 658—9) rozpadla se jeho říše, a její stopy nejsou v pozdějším vývoji českého národa nijak patrné.

Z pověstí o nejstarších dějinách českých, jež jsou zachovány v domácích kronikách doby pozdější, i ze zpráv franských kronikářů o Čechách, jež se začínají teprve od konce VIII. stol., poznáváme, že Čechy ani Morava nebyly v ty doby jednotnými státy. Franské prameny nazývají sice již od konce VIII. stol. Slovany usedlé v Čechách názvem „Beehaimi, Boemani“ a pod., co značí patrně obyvatele „Behaimu“ nebo „Boihaemu“, t. j. země obydlené kdysi od Bojů. Ale přec ani tehdy, ani ještě dlouho potom nebyli tito čeští Slované národem jednotným, nýbrž se dělili v nemalý počet drobnějších kmenů, ovládaných vlastními knížaty. Uprostřed země, v okolí pozdější Prahy, seděl kmen vlastních *Čechů*, jemuž bylo souzeno sjednotiti všechny kmeny v zemi osedlé v jeden národ a stát i dát oběma své jméno. Jméno to stará pověst odvozovala od praotce kmene Čechů, *Čecha*, jenž prý lid svůj přivedl odkudsi z východu do jeho nové vlasti. Později v čele toho kmene stál podle pověsti moudrý *Krok*, po jehož smrti vláda přešla na jeho dceru *Libuši*, obdařenou uměním věšteckým. Tato Libuše, byvši popuzena nespokojeností některých mužů s její vládou, zvolila prý si za manžela *Přemysla* ze Stadic, jenž byl jejím lidem uznán za knížete a od pluhu povolán na knížecí stolec český. Stal se tak zakladatelem panovnického rodu *Přemyslovců*, který se časem domohl vlády nad celou zemí českou a moravskou a zachoval si ji až do svého vymření po meči r. 1306.

Sjednocení drobných kmenů slovanských v Čechách a na Moravě v jediný národní a státní celek neudálo se arci rázem a nebylo jenom dílem kmene Čechů a jeho panovnické dynastie Přemyslovců. Dospělo se k němu za několik století postupně a přičiněním rozličných činitelů. Rychleji než v Čechách postupovalo toto státní sjednocování na Moravě. Tam již v první polovině IX. stol. vzniká jednotný *stát moravský*. Jako jeho první kníže se uvádí okolo r. 830 *Mojmír*. Jeho říše mimo dnešní Moravu obsahovala, jak se zdá, také severní část dnešních Rakous a někdy v letech 833—6 připojil k ní Mojmír slovenské knížectví Pribinovo (západní část dnešního Slovenska s hlavním městem Nitrou).

Nástupce Mojmírův *Rostislav* (asi od r. 846), který ještě povznesl moc této říše „velkomoravské", zjednal si veliký význam v dějinách tím, že se přičinil o obrácení svého národa na víru Kristovu. Slovanům přebývajícím v Čechách a na Moravě již před tím *křesťanství* nebylo zcela neznámo. Šířilo se mezi nimi hlavně působením kněží ze sousedních diecésí německých, zejména bavorských. Zachovala se bezpečná zpráva, že r. 845 přijalo 14 knížat českých s lidmi svými křest v Řezně. Také Rostislav sám byl křesťan. Ale v lidu nenacházelo učení Kristovo, hlásané od německých kněží řečí jemu nesrozumitelnou, dosti ohlasu ani hlubšího pochopení. Proto Rostislav, jemuž šlo o to, aby se v jeho říši křesťanství upevnilo, ale také, aby pominula její církevní závislost na biskupech bavorských, obrátil se někdy r. 860—61 nejprve do Říma k papeži Mikuláši I. se žádostí za schopné učitele víry Kristovy, kteří by lidu srozumitelně vykládali její hlavní zásady. Když v Římě této žádosti nebylo vyhověno, snad jen proto, že tam nebylo mužů schopných vykládati učení Kristovo jazykem slovanským, předložil Rostislav stejnou žádost byzantskému císaři Michalovi a způsobil tím, že jeho země se na čas octla pod mocným kulturním vlivem řeckého Východu. V Cařihradě byli totiž hledaní učitelé opravdu nalezeni v bratřích *Konstantinovi*, jenž poz-

ději přijal jméno *Cyril*, a *Metodějovi*. Byli to Řekové, pocházející ze Soluně, ale znalí nepochybně některého nářečí slovanského, kterým se mluvilo v krajinách blízkých jejich rodišti. Ještě před odchodem na Moravu připravil se Konstantin, zvaný pro svou činnost vědeckou Filosofem, na svůj úkol způsobem u tehdejších misionářů neobvyklým. Sestaviv zvláštní písmo, přizpůsobené potřebám jazyků slovanských, přeložil některé texty bohoslužebné do slovanštiny. Takto jsouce připraveni přišli bratří solunští asi r. 863 na Moravu a s nadšenou horlivostí oddali se tu činnosti, která jim zjednala čestný název *apoštolů slovanských*. Jejich zásluhou stala se Morava zemí skutečně křesťanskou a jejím příkladem byly i sousední Čechy trvale získány víře Kristově. Zvláštního významu však nabylo působení bratří solunských tím, že s učením Kristovým zaváděli, lišíce se v tom od jiných jeho hlasatelů, bohoslužbu řečí národní, slovanskou. Stali se tak zakladateli církevněslovanského písemnictví, které sice v Čechách a na Moravě brzy zaniklo, ale rozšířivši se k jižním národům slovanským, dožilo se tam velikého rozkvětu.

Působení apoštolů slovanských se potkávalo s velikými překážkami. Od papežské stolice byla sice za pobytu obou bratří v Římě v l. 867—869 schválena jejich činnost a po smrti Konstantinově, který v Římě, přijav jméno Cyril, vstoupil do kláštera a tam již počátkem r. 869 zemřel, byl Metoděj obdařen nejprve hodností biskupskou a potom jmenován i arcibiskupem a postaven v čelo diecése panonské, která byla obnovením starobylé metropole srěmské a jíž ovšem přidělena i Morava. To však vzbudilo odpor biskupů bavorských, kteří v tom spatřovali zkrácení svých práv diecésních i svých hmotných zájmů. Od těchto biskupů byl Metod brzy po svém návratu z Říma na Moravu nejprve surově ztýrán a potom uvržen do vězení, z něhož jej teprve po půltřetím roce vybavilo zakročení papeže Jana VIII.

Zatím již na Moravě nevládl Rostislav, nýbrž jeho synovec *Svatopluk*, který r. 870 Rostislava zradou zbavil vlády a sám se jí zmocnil. Svatopluk ještě rozšířil hranice říše moravské. Krom vlastní Moravy, k níž na jihu patřila značná část dnešních Rakous a východněji celé západní Slovensko, obsahovala také Čechy a na sever odtud Srby až k řekám Sále a Odře. Není divu, že panovníka, vládnoucího nad touto rozsáhlou říší slovanskou, tehdejší prameny nejednou nazývají králem. S arcibiskupem Metodějem Svatopluk žil zprvu ve shodě a z důvodů politických, aby své říši pojistil církevní samostatnost, jej i podporoval v jeho snahách. Tak se stalo, že papež Jan VIII., který dříve zakazoval slovanskou liturgii, schválil ji v červnu r. 880 slavnostní bullou a Metoděje znova uznal arcibiskupem. Po čase však nastalo odcizení mezi Metodějem a Svatoplukem, který se vždy více klonil k odpůrcům Metodovým, franským kněžím obřadu latinského. Spory mezi stoupenci obojího obřadu, ke kterým se družily i spory věroučné, hlavně o otázku vycházení Ducha sv. z Otce i Syna (filioque), která tehdy rozdvojovala Řím s Cařihradem, nepřestaly ani smrtí Metodějovou (r. 885). Když však papež Štěpán V. v rok smrti Metodějovy přísně zakázal slovanskou liturgii a zákaz ten se svolením Svatoplukovým uváděl se ve skutek krutým pronásledováním a vypovídáním žáků Metodějových, byl osud slovanského obřadu na Moravě zpečetěn. Ale sama říše velkomoravská dlouho nepotrvala. Po smrti Svatoplukově (zemřel r. 894) počaly jí otřásati jednak vnitřní spory, jednak nájezdy Maďarů, kteří, zabravše koncem IX. stol. svá potomní sídla, podnikali odtud divoké výpravy do zemí západních. A těmto nájezdům počátkem století X. (asi r. 906) říše velkomoravská také podlehla.

II. ČECHY A MORAVA V STOLETÍCH X.—XII.

Pád říše velkomoravské měl osudný účinek na potomní dějiny Čech a Moravy. Všechny svazky, které dotud poutaly jejich slovanské obyvatelstvo s Cařihradem, byly jím přervány nadobro a *Čechy i Morava se trvale přimkly k oblasti kultury západoevropské.* To se jeví zejména v jejich dalším vývoji církevním. Všechno církevní zřízení se tu nyní dostává pod vliv západní (německý) a latinský obřad dobývá brzy úplného vítězství. Slovanská bohoslužba arci nevymizela rázem, ale udržovala se asi jen v některých klášterech. Ve stol. XI. se jejím hlavním a posledním útulkem stal klášter *sázavský*, založený českým knížetem Oldřichem; ale i odtud byli ještě před koncem století XI. (r. 1097) mniši slovanští vypuzeni a nahrazeni mnichy obřadu latinského. Tím slovanský jazyk bohoslužebný v Čechách a na Moravě zanikl docela. Ve XIV. stol. sice císař Karel IV. založil slovanskému obřadu klášter *emauzský* v Praze, uvedl do něho chorvatské mnichy, kteří psali bohoslužebné knihy jazykem staroslovanským, ale uměle podnícená činnost tohoto kláštera ani nesouvisela hlouběji s minulostí, ani neměla značnějšího významu pro svou dobu.

Pád říše velkomoravské měl však i jiné vážné následky pro naše země. Kdežto dřívější vývoj směřoval k politickému sjednocení Slovanů českých i moravských spolu se Slováky v jedinou říši slovanskou, jejímžto středem byla by dnešní Morava, bylo pádem říše velkomoravské takovéto sjednocení zmařeno na celé tisíciletí. Slováci, pokud nebyli usazeni na Moravě, byli odtrženi od politické jednoty s Moravou a Čechami a ačkoli aspoň část jich se v ní i potom ještě na čas objevuje, splynuli na konec se státem uherským. Čechy a Morava se sice brzy zase sjednotily, ne však připojením Čech k Moravě, nýbrž naopak spojením Moravy

s Čechami. Morava po r. 906 na čas takřka mizí z dějin a těžisko vývoje obou sesterských zemí se přenáší do Čech.

Ještě v době rozkladu říše velkomoravské nebyly slovanské kmeny v Čechách sjednoceny v jediný útvar státní. Avšak knížecí rod Přemyslovců, jenž vládl vlastnímu kmeni Čechů, usazenému okolo Prahy, začínal se již připravovati k tomuto úkolu. Asi r. 874 nebo o několik let později přijal člen toho rodu kníže *Bořivoj* s chotí *Ludmilou* křest z rukou arcibiskupa Metoděje. Jejich synové *Spytihněv* a *Vratislav* objevují se pak r. 895 v čele knížat českých, kteří, odtrhnuvše se po smrti Svatoplukově od říše velkomoravské, přihlásili se k poslušenství východofranského krále Arnulfa. Oba tito synové Bořivojovi, z nichž Spytihněv zemřel asi r. 905 a Vratislav r. 921, vynikali stejně jako jejich matka Ludmila šířením křesťanství v národě českém. Oba v tom daleko předčil syn a nástupce Vratislavův kníže *Václav*, jemuž jeho zásluhy o upevnění víry Kristovy v Čechách a zvláště jeho násilná smrt zjednaly čestný název *svatého Václava* a učinily jej v očích potomstva nesmrtelným dědicem a ochráncem českého národa a státu. Protože Václav při smrti otcově byl nedospělý, vládla nějaký čas místo něho jeho matka *Drahomíra*, která dala (r. 921) zavražditi vdovu po knížeti Bořivoji svatou Ludmilu. Když se sv. Václav sám ujal vlády, vzbudilo jeho příliš horlivé křesťanství nelibost některých mužů jeho kmene, k nimž se připojil i Václavův mladší bratr *Boleslav*. Z jejich návodu byl kníže Václav úkladně zavražděn ve Staré Boleslavi (28. září 929).

Na knížecí trůn český dosedl po sv. Václavovi původce jeho smrti *Boleslav I.* Za vlády tohoto panovníka (929—967) rozšířilo se české panství daleko za hranice vlastních Čech. Boleslav jistě vládl některým kmenům v Horním Slezsku a v Krakovsku a měl přátelské styky s polskými knížaty, z nichž Měšek byl sňatkem s Boleslavovou dcerou Doubravou získán víře Kristově a podnícen k jejímu šíření mezi Poláky. Že k říši Boleslavově náležela také Morava se zá-

padním Slovenskem, je velmi pravděpodobné. Hlavní město této říše Praha bylo již tehdy důležitým střediskem mezinárodního obchodu. To vše svědčí, že sjednocování slovanských kmenů v Čechách pod mocí knížat pražských zatím již valně pokročilo. Zdá se, že sv. Václav podrobil své moci Zličany v Kouřimsku (pověst o jeho vítězství nad Radslavem Zlickým) a podobně se dostaly předtím i potom pod moc Prahy i jiné kmeny. Na východě a jihovýchodě země vládl však ještě za Boleslava I. mocný knížecí rod Slavníkovců, ač snad pod svrchovaností knížat pražských.

Po Boleslavu I. vládl jeho syn *Boleslav II.* (967—999). Za jeho vlády sice vzali Poláci českému státu část Slezska, ale násilným vyhubením rodu Slavníkovců (r. 995 na hradě Libici) bylo dovršeno sjednocení celé země české pod panstvím Přemyslovců. Krutá vláda jeho syna *Boleslava III.* (999—1003) vedla k opanování Krakovska a Moravy se záp. Slovenskem od Poláků, kteří se na krátko zmocnili i vlády nad Prahou (1003). Po vypuzení Poláků z Prahy dosedl na trůn bratr Boleslava III. *Jaromír* (1003—1012), ale brzy byl donucen ustoupiti třetímu synu Boleslava II. *Oldřichovi* (1012—1034). Ten zase připojil (v l. 1025—29) k Čechám Moravu, arci bez Slovenska, jehož se zmocnili Maďaři. Morava, takto trvale získaná českému státu, byla dána v úděl statečnému synu Oldřichovu *Břetislavu I.*, který potom jako nástupce otcův na stolci knížecím (1034—1055) dobyl ztraceného Krakova i Hnězdna, ale válečnou mocí německého císaře Jindřicha III. byl brzy přinucen vzdáti se těchto výbojů. Uhájil však svrchovanost nad velikou částí Slezska; zůstala sice v rukou Poláků, ale ti z něho odváděli roční poplatek Čechům.

Zároveň se sjednocováním a vnitřním upevňováním českého státu ustaloval se jeho *poměr k říši německé*. Již za Karla Velikého dostaly se Čechy nebo jejich část v závislost na jeho říši, nejspíše r. 805 nebo brzy potom. Tenkráte asi byla Čechům uložena povinnost odváděti říši stálý poplatek (prý

120 volů a 500 hřiven stříbra ročně). Nedlouho po Čechách upadla také Morava v závislost na říši Ludvíka Němce, který mocně zasahoval do jejích vnitřních poměrů. Právě pomocí německou domohl se Svatopluk trůnu, o nějž byl připravil Rostislava. Odvrátil se sice od Němců a postavil se proti nim, ale mírem forchheimským (r. 874) přinucen byl slíbiti králi německému poslušnost a zavázati se k ročnímu poplatku. Závislost Čech a Moravy na říši německé byla ovšem zcela volná. K její správní organisaci země ty nebyly přičleněny, nýbrž měly svá vlastní, uvnitř samostatně vládnoucí knížata. Čechy byly nad to některý čas (od r. 890) podřízeny moravskému knížeti Svatoplukovi; ale po jeho smrti knížata čeští od jeho říše odpadli a poddali se zase přímo německému králi Arnulfovi (r. 895). Brzy potom rozkladem říše východofranské závislost Čech a Moravy téměř zanikla, byla však asi obnovena v dřívější způsob, když za krále Jindřicha I. upevnila se německá moc královská. Bylo to za panování sv. Václava a jeho bratra Boleslava I. Ten sice po smrti krále Jindřicha dostal se do sporu s německou říši, ale po několikaleté válce byl přinucen vpádem císaře Oty I. do Čech (r. 950) zavázati se, že bude platit dřívější poplatek, a uznati lenní svrchovanost říše německé. Od té doby Čechy byly nesporně lénem říše německé, knížata čeští jejími many, kteří z povinnosti účastnili se výprav říšských a docházeli ke dvoru císařskému. Skoro sto let po pokoření Boleslava I. vymanil se sice kníže Břetislav I. na krátko ze závislosti na říši německé, odpíraje platiti roční poplatek, ale i on byl donucen obnoviti dřívější poměr (r. 1041). Od té doby vévodové čeští již se nepokoušeli setřásti lenní svrchovanost říše německé, nýbrž plnili bez odporu své povinnosti k říši a zachovávali celkem shodu i přátelství s králi a císaři německými.

Syn Břetislavův kníže *Vratislav* (1061—1092), který na trůn dosedl po krátké vládě svého staršího bratra *Spytihněva I.* (1055—1061), byl nejvěrnějším spojencem německého krá-

le Jindřicha IV. v jeho bojích v Německu i v Italii; zvláště r. 1081 proslavilo se 300 bojovníků českých při dobývání Říma. Pomáhaje králi mnohem více, než byla jeho manská povinnost, byl od něho Vratislav za své služby odměňován rozličnými milostmi. R. 1085 udělil Jindřich IV. na slavné synodě své strany konané v Mohuči knížeti Vratislavovi titul a důstojenství královské. Tím sice nenastala změna v státoprávním poměru Čech k říši německé, přece však byla uznána vyvýšenost české moci panovnické nad mocí jiných knížat říše německé, z nichž žádný nedosáhl důstojenství královského, a český panovník byl postaven takořka po bok krále římsko-německého. V souvislosti s tímto vyznamenáním, ale snad již o několik let dříve (asi 1081), byl asi kníže český zbaven povinnosti odváděti říši starobylý poplatek, za to však byl zavázán účastniti se římských jízd králů německých s třemi sty ozbrojenců.

Smrtí prvního krále českého Vratislava, jehož synové *Břetislav II.* (1093—1100), *Bořivoj II.* (1100—1107) a *Vladislav I.* (1109—1125) dlouho oslabovali svou moc vzájemnými boji o trůn, zaniklo sice české důstojenství královské, jež bylo propůjčeno Vratislavovi toliko pro jeho osobu; ale vévodové čeští i potom byli počítáni k předním knížatům říšským. Počátkem stol. XII. (prvně r. 1114) nacházíme je v držení *říšského úřadu číšnického*, který potom zůstával již dědičně při knížatech a králích českých a zjednával jim vždy větší vliv na věci říšské. I potom docházívalo ke sporům českých knížat s nejvyšší mocí říšskou. Tak vtrhl r. 1126 německý král Lothar vojensky do Čech, aby proti tehdejšímu knížeti, nejmladšímu synu Vratislavovu *Soběslavu I.* (1125—1140) dopomohl k vládě jeho soupeři Otě Černému, ale porážkou u Chlumce byl donucen uznati Soběslava. Celkem však byla mezi českými knížaty a německými králi stálá shoda. Zvláště nástupce Soběslava I. kníže *Vladislav II.* (1140—1173), syn Vladislava I., podporoval jako někdy král Vratislav I. účinně německého císaře Fridricha Barba-

rossu v jeho podnicích válečných. S velikým vojskem vypravil se r. 1158 osobně do Italie, aby pomáhal císaři pokořiti odbojná města severoitalská a účastnil se vynikajícím způsobem obléhání Milána v srpnu toho roku. Ještě před touto italskou výpravou, na níž české vojsko Vladislavovo vzbuzovalo podiv svou divokou udatností, byl kníže český od císaře na říšském sněmu v Řezně konaném v lednu 1158 obdařen slavnostním privilegiem, jímž propůjčoval jemu i jeho nástupcům za věrné služby jeho i všech Čechů právo nositi korunu královskou (jako král nazývá se Vladislavem I.). Podle toho se Čechy měly státi dědičným královstvím; ale spory o trůn český, nastalé na konci života Vladislavova, způsobily, že královská hodnost česká zase na čas zanikla, aby teprve po čtvrtstoletí — r. 1198 — byla vzkříšena k novému, a to již trvalému životu.

Ačkoli Čechy již od počátku IX. století byly pod svrchovaností říše německé a od stol. X. říšským lénem, přece se od jiných lén říšských v mnohých věcech lišily velmi podstatně. Kdežto dědičnost říšských lén se teprve časem vyvinula, byla v Čechách moc panovnická od počátku v držení jediného rodu, Přemyslovců. Byl-li však *trůn český* od počátku *dědičný v rodě Přemyslovců*, takže jenom členové toho rodu mohli naň dosedati, nebylo určitých pravidel o tom, jakým pořádkem se to má díti. V první době českého státu, v stol. X., nastupoval vždy nejstarší syn zesnulého knížete, který býval také nejstarším členem knížecího rodu. Později se hlásalo, že knížetem se má státi vždy nejstarší člen rodu. Ale této zásady, která asi nikdy nebyla formálně uzákoněna — názor o vydání t. zv. seniorátního zákona Břetislavem I. r. 1055 není dostatečně odůvodněn — nebylo ve skutečnosti dbáno. Bylo tedy třeba rozhodovati pokaždé, kdo z Přemyslovců má býti knížetem. Stalo se to někdy tak, že panující kníže sám označoval svého nástupce, obyčejně však o osobě českého knížete rozhodovala vůle českých velmožů, zvláště těch, kteří jako správcové hradů knížecích

soustřeďovali ve svých rukou brannou moc země. Králové němečtí zpravidla toliko zvoleného potvrzovali, udílejíce mu léno. Nedostatek určitého řádu následnického býval příčinou vážných sporů o trůn, které často po léta zmítaly zemí, jsouce provázeny všelikými zmatky a ukrutnostmi. Spory takovéto poskytovaly ovšem králům německým příležitost zasahovati do věcí českých a zjednávaly jim časem značný vliv na osazování českého trůnu. Králové němečtí se stávali soudci ve sporech o trůn český mezi členy rodu Přemyslova a mohli si odtud odvozovati právo rozhodovati o tom, kdo z Přemyslovců má dosednouti na stolec knížecí.

Nároku tomu zjednati platnost snažil se zvláště císař Fridrich Barbarossa za sporů o trůn český, jež vypukly po smrti jeho někdejšího horlivého spojence krále Vladislava I. mezi členy rodu Přemyslova, z nichž udrželi se delší čas na trůně *Soběslav II.*, syn Soběslava I., (1173—1179) nazývaný pro svou přízeň k prostému lidu knížetem selským, a syn krále Vladislava *Fridrich* (1179—1189). Za těchto sporů císař udílel Čechy lénem brzy tomu, brzy onomu z Přemyslovců, podle toho, jak si který z nich dovedl (třeba penězi) získati jeho přízeň, a počínal si tak, jako by záviselo jenom na jeho rozhodnutí, kdo má býti v Čechách knížetem. Toto zasahování císařovo do věcí českých dostoupilo vrcholu r. 1182. Tehdy se stalo, že vévoda Fridrich, dosazený na trůn český císařem, byl od Čechů vypuzen a na jeho místo za knížete povolán jeden z údělných knížat moravských Kunrát Ota. Když se vypuzený Fridrich utekl k císaři, povolal císař obě strany v září 1182 na říšský sněm v Řezně a tu rozhodl jejich spor. Trvaje na dřívějším udělení léna vévodu Fridrichovi, prohlásil Kunráta Otu za zbavena trůnu a přinutil Čechy uznati Fridricha. Kunrátovi však přiřkl *Moravu* a zároveň povýšil ji na *markrabství*, jež mělo býti závislé *přímo na říši*. Tímto povýšením Moravy mělo se dosíci rozdvojení říše českomoravské, dosud jednotné, třeba její části jako údělná knížectví bývaly spravovány

dosti samostatně jednotlivými členy dynastie přemyslovské. Skutečně cíle toho dosaženo nebylo. Morava zůstala sice trvale markrabstvím a také se dosti dlouho udržovala paměť její říšské bezprostřednosti, ale od konce XII. stol. byla zase nerozlučnou součástkou říše českomoravské. Mívala své vlastní markrabí — někdy ovšem hodnost markrabská bývala s knížecí, a později královskou hodností českou spojena v jedné osobě jako hned za *Kunráta Oty* (1189—1191) a za *Jindřicha Břetislava* (1194—1197) — při tom však uznávala svrchovanost českých panovníků. Ani na osazování českého trůnu nezachovali si němečtí králové tak velikého vlivu, jakého se domohli dočasně za císaře Fridricha Barbarossy. Když koncem XII. stol. ustaly zhoubné spory o trůn český, pozbýval vliv ten sám sebou významu. Brzy potom však sami králové němečtí byli poměry přinuceni zříci se ho zcela formálně.

Podobně jako ve způsobu osazování trůnu českého obráží se větší samostatnost Čech naproti říši, než jakou měla obyčejná knížectví říšská, ve *způsobu a povaze panovnické moci české* a všeho *vnitřního zřízení českého státu.* Ačkoli Čechy byly lénem říše německé, nikdy se nestaly přímou součástí jejího státního ústrojí. Státní zřízení franské a později německé nikdy se nevztahovalo na Čechy, které nikdy nebyly pouhým správním obvodem říše, spravovaným říšskými úředníky. Knížata čeští byli sice many říše německé, nikoli však jejími zřízenci. Jejich moc nebyla odvozena z vyšší moci říšské, nýbrž byla původní, vznikši podobně jako někdy moc králů franských spojením několika kmenů původně svobodných v jediný celek státní, sjednocením moci jednotlivých knížat kmenových v rukou jediné dynastie. Moc ta nebyla proto také omezována zasahováním vyšší moci říšské do vnitřní správy země, nebyla oslabována tím, že by některé vrstvy obyvatelstva, některé části území byly bývaly vyňaty z jejího područí a podřízeny přímo moci říšské, nýbrž vztahovala se na celou zemi a všechno její obyvatel-

stvo bez rozdílu. Ve své zemi vládli knížata čeští zcela samostatně, užívajíce tu od počátku svobodně všech práv výsostných, všech regalií, kterých se jiní knížata říšští domohli teprve později.

Jako nebyla moc knížat českých nad jejich zemí omezována vyšší mocí říšskou, tak nebylo ani v zemi samé první dobu po založení jednotného státu českého nikoho, kdo by jí svými právy kladl hranice. *Vládlť český kníže nad svým národem téměř neomezeně* jako otec nad rodinou. Jako skutečný vévoda rozhodoval o válce a míru, svolával mužstvo do zbraně na obranu země i k válečnému tažení za hranice a vymáhal poslušnost mocí. Byl také nejvyšším soudcem v zemi, jemuž všichni bez rozdílu — ani duchovenstva nevyjímaje — byli podrobeni. Od svých poddaných vymáhal podle své vůle a potřeby všeliké práce a roboty (stavění a opevňování hradů, dělání cest, zásek, poskytování přípřeží a j.) a ukládal jim rozličné dávky a daně. Vedle pravidelné každoroční daně, kterou platili všichni svobodní členové národa snad od začátku jednotného státu českého (daň míru), vymáhal na nich z vlastní moci i daně mimořádné. Také zřizování cel, mýt, trhů, ražení mince a pod. bylo jeho výhradním právem. Český kníže měl ovšem i rozsáhlé statky vlastní, jež dával vzdělávati hojnou čeledí otrockou, a pokládal se za pána veškeré neosazené půdy, o níž svobodně rozhodoval.

K vykonávání této moci měl český kníže rozličné úředníky a zřízence. Z nich nejdůležitější byli správcové hradů knížecích, *kasteláni* (castellani, comites, praefecti urbis), kteří jménem knížete vládli nad hradem a jeho okolním obyvatelstvem. Tím způsobem se všechna země rozestupovala v menší obvody správní, které se podobaly franským hrabstvím a snad i podle jejich vzoru byly zařízeny, lišily se však od nich úplným soustředěním veřejné správy ve hradech, s jakým se potkáváme také u jiných národů slovanských. Proto případně mluví se v Čechách o *zřízení hrad-*

*ském.**) V obvodu svého hradu měli kasteláni velikou moc, jsouce tu téměř plnomocnými zástupci knížete, ale naopak byli úplně závislí na knížeti, který je dosazoval a sesazoval podle své vůle. Cestuje se svou družinou hrad od hradu, udržoval kníže kastelány v poslušnosti a skrze kastelány celou zemi. Byl-li trůn uprázdněn anebo se oň přelo několik členů rodu knížecího, stávali se tito kasteláni velmi důležitým činitelem v zemi. Ve sporech o trůn sešlo obyčejně nejvíce na tom, ke komu se přidali oni nebo jejich většina; oni také hlavně rozhodovali ve volbách knížat. Jakmile se však kníže upevnil ve vládě a osadil knížecí hrady svými oddanými přívrženci, vládl zase neomezeně, opíraje se o svou vojenskou družinu a o své kastelány. Záviselo na jeho osobní energii, dovedl-li tuto družinu i kastelány ovládati nebo snad byl jimi ovládán. Ale o pravidelném a zákonném omezení moci knížecí nelze v první době českého státu mluviti, protože ti, kdo vedle knížete měli slovo ve věcech veřejných, jeho družina a kasteláni, neměli samostatné, na knížeti nezávislé moci; jejich moc plynula z příslušenství k družině knížecí nebo z jejich úřadu a oboje záviselo na vůli knížete.

Tento patriarchální absolutismus knížecí moci v Čechách byl umožňován tím, že tu v první době po sjednocení českého státu *nebylo vyšších tříd obyvatelstva, tříd ustálených, stavovsky organisovaných a obdařených určitými právy,* jež by omezovala panovníka ve vládě. Není pochyby, že Čechové, jako ostatní Slované, měli v dobách, kdy se ještě rozestupovali na mnoho drobných kmenů, jakousi *rodovou šlechtu,* jejížto zástupcové, starostové předních rodin, rozhodovali společně s vévodou kmenovým o důležitých věcech kmene a mívali

*) Těmto obvodům hradským se dříve říkávalo ve vědecké literatuře župy, jak se jmenovaly podobné obvody v Srbsku. Protože však pravými prameny pro Čechy název ten není doložen, zdá se, že se ho tu neužívalo.

také slovo v dosazování knížat. Ještě v X. stol. objevují se v Čechách vedle knížete přední mužové národa, velmožové (proceres, bojaři, muži čeští), které můžeme pokládati za zástupce takovéto rodové šlechty; náleželi k ní snad i členové rodů knížecích, které kdysi vládly v územích připojených k vlastnímu kmenu Čechů, pokud ovšem nebyly docela vyhubeny, jako se stalo poslednímu ze starých kmenových rodů vévodských, Slavníkovcům (r. 995). Zároveň se sjednocováním drobných kmenů českých v jediný stát, nad nímž vládne rod Přemyslův, upadá moc a význam jiných rodů vévodských a staré šlechty rodové vůbec. Jediný rod, který první dobou po sjednocení českého státu vedle rodu knížecího významněji zasahuje do českých dějin, rod Vršovcův, byl počátkem stol. XII. (r. 1108) z nařízení českého knížete nelítostně vyhlazen.

Možno tudíž souditi, že stará rodová šlechta česká buď úplně vyhynula neb aspoň pozbyla všeho významu, a že ta šlechta česká, se kterou se setkáváme později, vyvinula se ze základů zcela nových. Tato *nová šlechta česká* brzy dosti zřetelně se dělí ve dvě vrstvy. Nižší, četnější vrstva byli bojovníci, rytíři *(milites)*, t. j. ti, kdo byli povinni osobně konati službu vojenskou, zpravidla asi na koni. Tito bojovníci, brzy vystupující jako zvláštní třída společenská, vynikající nad ostatní svobodné obyvatelstvo a nejednou významně zasahující do veřejných věcí, bývají v stol. XII. již přímo označováni za šlechtu (nobiles). Nad tento stav *bojovníků*, tuto nižší šlechtu, a nejspíše většinou z ní povznesla se jiná vyšší vrstva společenská, vlastní šlechta *(nobiles)*. Zdá se, že původně šlechtictví (nobilitas) souviselo s držením knížecích úřadů, takže za šlechtice byli pokládáni celkem ti, kdo zastávali knížecí úřady. Protože však tyto úřady panovník rozdával podle své vůle, záviselo také dosažení šlechtictví na jeho vůli. Zastáváním šlechtických úřadů nabyly některé rody vážnosti a bohatství; jestliže však pozbyly přízně panovníkovy, takže jim úřady již nebyly svěřovány, klesla

zase jejich moc i význam. Ostatně se panovníci při osazování úřadů neomezovali na určité rodiny, nýbrž často sahali i k osobám nízkého rodu. Vysoké šlechty rodové, pevně ustálené, v sobě uzavřené a od ostatního obyvatelstva ostře odlišné, patrně v Čechách v prvých stoletích po jejich státním sjednocení nebylo. Vyvinula se teprve tím, že některé rody držely po několik generací knížecí úřady, a těšíce se z přízně panovníkovy, nabyly rozsáhlých statků a také je udržely ve svých rukou, až jejich moc přestala býti závislá na přízni panovníkově a na držení úřadů. Ale tato proměna v povaze vyšší šlechty udála se větší měrou teprve v stol. XIII., kdy se v rukou některých rodů šlechtických objevuje rozsáhlý majetek pozemkový. Tu teprve začíná tato vyšší šlechta velkostatkářská vystupovati jako stav jednotný, samostatné, t. j. na panovníkovi nezávislé moci, jehož příslušníci se později označují prostým slovem *páni (barones)*.

V ostatním nešlechtickém obyvatelstvu vytvořily se také brzy hojné rozdíly společenského postavení i právních poměrů. Celkem se však dělilo na dvě veliké vrstvy, *otroky* a lidi původně *svobodné*. S otroky setkáváme se u Slovanů českomoravských již před vznikem jednotného státu českého. Byli to asi hlavně váleční zajatci neb odsouzenci zbavení svobody. Ve starší době bývali otroci jako zboží hromadně vyváženi z Čech, později, když se již hospodařilo po velkostatkářsku na statcích knížecích i klášterních, užívalo se jich jako dělníků hospodářských a na provozování řemesel. Jako jinde také v Čechách otroci nebyli pokládáni za osobnost, nýbrž za věc, kterou bylo možno dáti nebo prodati jako jiné zboží. Asi od polovice XII. stol. ubývá v Čechách zpráv o otrocích a v stol. XIII. mizí tu otroctví docela. Dřívější otroci asi zanikli v nejnižších vrstvách obyvatelstva venkovského i městského. Obyvatelstvo neotrocké, pokud se nepovzneslo mezi šlechtické bojovníky nebo vyšší úřednickou šlechtu, skládalo se původně z menších *svobod-*

ných hospodářů, sedláků (rustici, pauperes, heredes). Jejich svoboda byla v tom, že nebyli původně závislí na nikom jiném než na knížeti jako pánu země. Tomu ovšem byli zavázáni k rozličným platům a robotám. Byli podrobeni všeobecné každoroční dani, kterou kníže vymáhal ode všeho svobodného, t. j. neotrockého obyvatelstva (daň míru); byli povinni konati roboty zemské, t. j. stavěti a opravovati hrady, upravovati rybníky, mosty, cesty, dodávati potraviny vojsku táhnoucímu do boje, starati se o výživu družiny knížecí, když táhla jejich krajem, poskytovati jí přípřeže atd. Tyto veřejné platy a roboty byly asi samy o sobě dosti obtížné, ale zdá se, že brzy knížecí, zvláště hradští úředníci ještě je ztěžovali, žádajíce od lidu více, než nač měli právo. Od pol. XII. stol. ozývají se v Čechách žaloby na takovéto utiskování selského lidu od kastelánů a úřednické šlechty. Tento útisk selského lidu byl asi hlavní příčinou, proč se mnozí původně svobodní hospodáři vzdávali dobrovolně své svobody, dávajíce se i se svým statkem v ochranu ústavů duchovních, knížete a snad i světských pánů, ale tím i v závislost na nich. Tak asi vznikla závislost části někdejších svobodných sedláků, těch, kteří v pramenech bývají nazýváni *dědicové* (heredes), patrně proto, že statek, na kterém seděli, byl původně jejich majetkem, dědictvím. Jiná část selského lidu upadla v závislost tím, že se lidé svobodní usazovali na způsob nájemníků na cizí půdě, nejprve hlavně knížecí, později však i na půdě ústavů duchovních i větších šlechtických statkářů, a za její užívání byli jejímu vlastníku zavázáni zvláštními platy a službami. Takoví sedláci, osobně svobodní, ale na cizí půdě osedlí, o nichž české prameny stol. XI. a XII. podávají mnoho zpráv, sluli *hosté* (hospites). Způsobem naznačeným octla se do konce XII. stol. většina někdejšího svobodného obyvatelstva v závislosti na vrchnostech světských a duchovních, zatím co se dřívější otroci z úplné nesvobody povznášeli k postavení svobodnějšímu, ač ovšem také závislému.

Zvláštní, ač ne tak ostře jako v pozdějším středověku od ostatního obyvatelstva odlišnou třídou společenskou bylo od počátku *duchovenstvo*. Víme již, že křesťanství pronikalo do Čech od počátku IX. stol. od Západu hlavně působením sousedních kněží německých. V druhé polovici IX. stol. se však nejen Morava, nýbrž také Čechy na čas octly pod vlivem Východu, když český kníže Bořivoj (asi r. 874) přijal křest z rukou moravského arcibiskupa Metoděje. Od té doby se Čechy jeví aspoň na venek zemí zcela křesťanskou. Přičiněním manželky Bořivojovy sv. Ludmily, jejích synů Spytihněva a Vratislava i jejího vnuka sv. Václava vznikly nejstarší kostely v Čechách (v Levém Hradci, v Budči, kostely P. Marie, sv. Jiří a sv. Víta na hradě pražském), a učení Kristovo bylo šířeno v národě od kněží, přicházejících ze sousedních diecésí německých. Samostatnou diecésí staly se Čechy teprve *založením biskupství pražského* v l. 973—974, jež bylo společným dílem českého knížete Boleslava II. a německých císařů Oty I. a Oty II. K novému biskupství, jež bylo podřízeno arcibiskupovi mohučskému, patřily nejen vlastní Čechy, nýbrž i rozsáhlé území východně od Čech až za polský Krakov, jež tehdy bylo připojeno k říši české, v tom nepochybně i Morava. Ale krajiny ty brzy odpadly od říše české i od pražské diecése, a protože pro Moravu nedlouho po jejím trvalém spojení s Čechami bylo založeno knížetem Vratislavem (pozdějším králem) zvláštní *biskupství v Olomouci* (asi r. 1063), vztahovala se působnost pražského biskupství v potomní době jenom na Čechy.

Skoro současně se založením pražského biskupství vznikly také první *kláštery* v Čechách, ženský klášter sv. Jiří na hradě pražském (asi 967) a mužský v Břevnově (asi 992), oba řádu *benediktinského*. K nim přidružilo se později drahně jiných klášterů benediktinských (mezi nimi zvláště slovanský klášter nad Sázavou, založený asi r. 1041). Na Moravě první klášter řádu benediktinského založen byl teprve asi před koncem prvé poloviny století XI. (v Rajhradě za Bře-

tislava I., nedlouho potom r. 1078 založen klášter v Hradišti). O sto let později, v l. 1140 až 1150 počíná se v Čechách a na Moravě zakládání klášterů řádu *premonstrátského* (Strahov, Želivo a j.) a *cisterckého* (Sedlec, Plasy), jimž také byly odevzdány některé starší kláštery benediktinské. Hned potom byl uveden do Čech rytířský řád *Johannitů* maltských (klášter P. Marie konec mostu v Praze, založ. 1156). Ke klášterům, které se staly velmi významným činitelem v kulturním i hospodářském životě našich zemí, družilo se několik *kostelů kolegiátních*, totiž kostelů s kolegiem nebo sborem kněží, z nichž nejstarší vznikly již ve stol. XI. (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad). Postavení těchto církevních ústavů a duchovenstva vůbec v prvotním státě českém nebylo tak samostatné a zvláštní jako v pozdějším středověku. Naopak církev byla tu zcela v područí moci světské. Je to zjev, se kterým se tehdejší dobou setkáváme obecně. U nás však vláda světského živlu nad církví byla podporována také tím, že země dlouho po přijetí křesťanství neměla vlastního biskupa a tak první základy její církevní organisace byly položeny mocí světskou. Než ani po založení biskupství nepřestal tento veliký vliv světského živlu na církev. Vůle knížete rozhodovala o dosazování biskupů, kteří byli v prvé době bráni nejčastěji z dvorských kaplanů knížecích a zůstávali jimi vlastně, i když se stali biskupy. Svěcení biskupské udílel zvoleným arcibiskup mohučský, investituru císař německý, který si tím způsobem někdy také zjednával vliv na volbu osoby. Podobně jako biskupové bývali také opati klášterů knížetem založených dosazováni často pouhou vůlí knížete, ač podle církevních předpisů měli své hodnosti docházeti svobodnou volbou bratří. Kostely založené na statcích knížecích i s jejich příslušenstvím pokládal kníže za svůj majetek; nazýval je svými kaplemi a kněze je spravující svými kaplany. To neplatí jen o hradních kaplích, které sloužily toliko pobožnostem knížete a jeho domu, nýbrž i o kostelích, jejichžto správcové obstarávali duchovní po-

třeby okolního lidu a které tedy měly povahu pozdějších kostelů farních. Stejně jako kníže si počínali také jiní světští páni, kteří zakládali kostely. Zakladatelé kostela a po nich jejich dědicové byli pány a vlastníky kostela i statků k němu náležitých. Ano vrchnosti vybíraly pro sebe i desátek, jejž věřící platili ke kostelu. Za to arci vydržovaly správce kostelů a platily jim podle úmluvy. Tito správcové kostelů byli úplně závislí na vrchnosti; byli od ní dosazováni a sesazováni podle její vůle bez spolupůsobení moci duchovní, biskupské. Tak všechna církev byla ovládána živlem světským: biskup, opati a správcové kostelů knížecích byli takořka jen knížecími zřízenci, správcové ostatních kostelů zřízenci svých vrchností. Biskup neměl takořka slova při dosazování kostelních správců a při duchovní správě vůbec, a vrchní moc papežské stolice nad českou církví se ve skutečnosti projevovala jen velmi zřídka a slabě.

Byl-li svazek tehdejší církve s církví obecnou a její nejvyšší hlavou jen volný, významu více teoretického než praktického, byla církev naopak těsně spojena se svým okolím. Duchovenstvo také proto nemohlo býti samostatnou od světské společnosti odlišnou a na ní nezávislou vrstvou, že k této společnosti bylo poutáno svazky rodinnými; byli totiž kněží zpravidla ženatí. Je zcela přirozeno, že se za takových poměrů ani ve veřejné správě, ani v soudnictví nedbalo rozdílu mezi stavem duchovním a světským. Duchovenstvo stejně jako ostatní obyvatelstvo bylo podrobeno knížecím úřadům a soudům a mělo k státu skoro stejné povinnosti jako ono.

Národnostně se sice valná část duchovenstva, zvláště řeholního, lišila od svého okolí; jistě bylo v něm mnoho Němců. Ale přece byl v něm český živel brzy zastoupen velmi silně a významně. Kdežto prvým biskupem pražským se stal saský Němec Dětmar, byl hned druhým biskupem *sv. Vojtěch* z českého knížecího rodu Slavníkovců (od r. 982). Tento nadšený stoupenec reformního, asketického a mystického

hnutí, jež se tehdy v západní církvi křesťanské šířilo z burgundského kláštera Cluny, nenacházel uspokojení mezi svými krajany, kteří neměli smyslu pro vysoké a přísné ideály toho hnutí. Proto odešel dvakráte do Říma a žil tam nějaký čas v klášteře, na konec pak se vydal hlásat víru Kristovu pohanským Prusům, mezi nimiž našel smrt mučednickou (997). I po své smrti působil sv. Vojtěch za hranicemi své vlasti. Nad jeho hrobem byl založen metropolitní chrám polský v Hnězdně a bratr nebo příbuzný Vojtěchův Radim se tam stal prvním arcibiskupem. Také prvním arcibiskupem uherským stal se Čech blízký sv. Vojtěchu jménem Astrik, jenž se znamenitě zasloužil o organisaci uherské církve.

O vynikající účasti českého živlu v duchovním životě, jenž byl u nás podnícen přijetím křesťanství, svědčí zvláště výmluvně nesporná skutečnost, že nejcennější z *prvních literárních památek*, vzniklých na české půdě, jimiž jsou jednak legendy o českých svatých, jednak kroniky, vyšly z péra lidí nepochybně české národnosti. První historicky velmi důležité vypravování o životě sv. Václava bylo patrně ještě za Boleslava I. napsáno v českém prostředí jazykem staroslovenským. Veliká latinská legenda mnicha *Kristiána* o sv. Václavu a sv. Ludmile vznikla snad také ještě před koncem X. stol. jako dílo českého původce, blízkého sv. Vojtěchovi i knížecímu rodu Přemyslovců. A první souvislé vypsání českých dějin dal nám uvědomělý Čech, pražský děkan *Kosmas* (zemř. r. 1125), jehož latinsky napsaná Kronika česká (Chronica Bohemorum) náleží k nejlepším plodům středověkého dějepisectví vůbec.

V těsné souvislosti s tehdejším životem církevním rozvinulo se také *výtvarné umění* v našich zemích. K dřevěným stavbám předkřesťanským přistupují snad již od konce IX. stol. první kamenné stavby křesťanské způsobu západního. Jsou to nejprve okrouhlé hradní kostelíky n. rotundy. První takové rotundy vystavěli u nás snad již kníže Bořivoj na Le-

vém Hradci a Spytihněv I. v Budči. Hradní rotundou byl také kostel sv. Víta, postavený na hradě pražském sv. Václavem. Po založení pražského biskupství vznikaly pak i větší románské stavby kostelní a klášterní (na př. kostel a klášter sv. Jiří na hradě pražském). Některé z těchto staveb, jichž u nás do zač. XIII. stol. vznikl počet nemalý, byly díla vzácné ceny umělecké, jež svědčí o vysoké úrovni tehdejšího románského stavitelství v našich zemích. S rozvojem tohoto umění dospělo také románské sochařství v Čechách a na Moravě znamenité výše. Podobně malířství, jež však rozkvetlo nejen nástěnnými malbami kostelními, nýbrž i skvostnou malířskou výzdobou vzácných rukopisů. Řada takových rukopisů, souvisících svým obsahem a vznikem s českým prostředím, je zachována od samého začátku stol. XI. Všechno toto románské umění, stavitelské, sochařské a malířské, jež rozkvetlo na naší půdě, nemá zvláštního českého rázu. Přicházelo k nám ze západu většinou prostřednictvím sousedních zemí německých, Bavorska a Saska, přimykalo se těsně k vyspělejšímu umění těchto zemí a jen výjimečně bývalo někdy zúrodňováno přímými vlivy zemí vzdálenějších, zvláště italskými. Ale vysoká úroveň, k níž u nás celkem dospělo, svědčí jistě o nemalé umělecké vnímavosti českého prostředí, které s pozoruhodnou rychlostí dohánělo také v oboru umění výtvarného pokročilejší národy evropského Západu.

S vyšší vzdělaností pronikala mezi české duchovenstvo také *snaha o povznesení církevního života* vymaněním církve z tíživé závislosti na moci světské, z její příliš těsné souvislosti s životem světským. Již sv. Vojtěch usiloval nejen o vítězství přísných mravních zásad křesťanských v českém lidu, nýbrž i o větší samostatnost české církve. Ale úspěchu v tom neměl. Marný byl také pokus papežské stolice o reformu církevních poměrů v Čechách, učiněný za velikého boje o investituru v druhé polovině XI. stol.

Teprve v polovici stol. XII. podařilo se papežskému le-

gátu vypravenému do Čech (r. 1145) aspoň v některých případech zjednati platnost církevním zákonům o kněžském bezženství. Odtud již snahy o reformu a osamostatnění církve v Čechách neutuchly. Přičiňovali se o to zvláště znamenitý biskup olomoucký *Jindřich Zdík* (zemř. 1151) a sám kníže a král Vladislav I. Ale reforma postupovala jen zneenáhla. Kněžské bezženství stalo se u nás pravidlem teprve v stol. XIII. a v poměru vrchností ke kostelům se do konce XII. stol. skoro nic nezměnilo. Za to však podařilo se již v druhé polovici XII. stol. předním ústavům duchovním, zejména biskupství pražskému a olomouckému, domoci se výjimečného postavení právního imunitními privilejemi českých panovníků, jimiž lidé osedlí na jejich statcích byli osvobozeni od rozličných veřejných břemen a rozhodování o sporech proti nim vedených, byvši odňato úřadům hradským, bylo vyhrazeno knížeti a jeho úředníkům dvorským.

Vyvíjela-li se česká církev první dobu po uvedení křesťanství do Čech pod nadvládou moci světské, ale celkem také za dokonalé shody s ní, později, když hlavně přízní panovníků vzrostla její síla hospodářská i politická, docházelo časem na srážky mezi nejvyššími držiteli moci duchovní a světské. Zvláště prudký spor vypukl koncem XII. stol. mezi českým knížetem Fridrichem, synem krále Vladislava, a pražským biskupem Přemyslovcem Jindřichem Břetislavem. Ten, chtěje se vymaniti ze závislosti na českém knížeti, kterou jako člen rodu panovnického zvláště nelibě pociťoval, utekl se k německému císaři Fridrichovi a dosáhl toho, že na říšském sněmu *r. 1195 biskup pražský byl uznán říšským knížetem podrobeným přímo císaři.* Protože o pět roků dříve byla podobně Morava, povýšená na markrabství, prohlášena za poddanou přímo říši, byla jednotná do té doby panovnická moc česká velmi citelně oslabena, ano takřka rozdrobena.

Ale tento úpadek panovnické moci české, způsobený jednak silnou a vypočítavou politikou německého císaře Frid-

richa Barbarossy, jednak zhoubnými spory o trůn český mezi členy rodu přemyslovského, nepotrval dlouho. Ještě do konce XII. stol. nastal v tom ukončením těchto sporů a současným úpadkem moci císařské rozhodný obrat.

III. ČECHY A MORAVA OD KONCE XII. STOL. DO VYMŘENÍ PŘEMYSLOVCŮ (1197—1306).

Když roku 1197 zemřel pražský biskup Jindřich Břetislav, který čtyři roky před tím se stal knížetem českým i pánem Moravy, zbývali na živu dva kandidáti trůnu, synové po králi Vladislavu I., Přemysl Otakar, který již v l. 1192 až 1193 byl českým knížetem, ale vlády byl zbaven zradou českého panstva, a Vladislav Jindřich. Obávajíce se pomsty Přemyslovy, dosadili Čechové na trůn nejprve mladšího Vladislava, ten však ještě r. 1197 se dohodl s bratrem tak, aby Přemysl se stal knížetem v Čechách, on pak markrabím moravským. **Přemysl Otakar I.** (1197—1230) vládl v Čechách nerušeně až do své smrti (zemřel 1230), zachovávaje shodu s bratrem Vladislavem, který jej smrtí předešel (zemřel r. 1222). Odtud pak až do vymření rodu přemyslovského panovníci čeští dosedali na trůn bez předchozích bojů. To mělo veliký význam pro vnější i vnitřní poměry českého státu.

Nejprve *přestala* takořka rázem *roztříštěnost českého státu* způsobená prohlášením markrabství moravského i biskupství pražského za přímá knížectví říšská. Již za života markrabí Vladislava vrátila se Morava zase k dřívější jednotě s Čechami, a po jeho smrti tato jednota ještě více byla utužena tím, že si Přemysl nejprve ponechal markrabství moravské ve svých rukou, později pak je dával spravovati svými syny (nejprve Vladislavem od r. 1224, pak Přemyslem od r. 1227), což činívali i pozdější panovníci čeští. Mnohem rozhodněji a rychleji byla odstraněna říšská bezprostřednost pražského biskupství. Kníže Vladislav Jindřich, jakmile dosedl po smrti biskupa Jindřicha Břetislava na knížecí stolec český, dosadil nového biskupa Daniele a nedbaje ani dřívější zvyklosti, sám mu hned udělil také investituru. Tím dal najevo, že nejen neuznává říšské bezprostřednosti praž-

ského biskupství, nýbrž chce, aby přestala vůbec všechna, třeba jen formální, jeho závislost na říši německé.

Na dráze, vytčené tímto významným činem krátké knížecí vlády Vladislavovy a směřující k osamostatnění Čech naproti říši, setrval také Přemysl Otakar I. a dobyl tu svou obratnou politikou velikých úspěchů. Podporovala jej v tom rozháranost poměrů v říši německé, nastalá téměř současně s jeho dosednutím na trůn smrtí císaře Jindřicha VI. V zápase o korunu německou, jenž vypukl mezi Filipem, vévodou švábským, a Otou, vévodou brunšvickým, přidal se Přemysl nejprve na stranu Filipovu. Za to již r. 1198 Filip obnovil *české důstojenství královské* a přiznal králi českému právo udělovati investituru biskupům své země, potvrdiv v ostatním starý právní poměr Čech k říši. Na naléhání papeže Innocence III., který svým vlivem pracoval ve prospěch Oty Brunšvického, přešel však Přemysl r. 1203 na stranu tohoto chráněnce papežova. Za odměnu potvrdil mu Ota vše, co r. 1198 byl dostal od Filipa, a sám papež Innocenc bullou z r. 1204 uznal královské důstojenství českých panovníků. Ale přátelství Přemyslovo s Otou nebylo příliš upřímné. Přemysl brzy zase počal se kloniti k Filipovi, jenž r. 1206 zasnoubil svou dceru Kunhutu se synem českého krále Václavem, a jen zavraždění Filipovo r. 1208 zabránilo úplnému rozchodu českého krále s Otou. Když však brzy potom Ota si papeže znepřátelil tak, že od něho byl dán do klatby a papež jal se proti němu podporovati mladého syna po císaři Jindřichovi VI. Fridricha II., byl český král Přemysl mezi prvními, kdo se přidali k Fridrichovi.

V odměnu dostal 26. září 1212 veliké privilegium se *zlatou bullou.* Toto slavnostní privilegium, kterým se na dlouhou dobu upravoval *státoprávní poměr Čech k říši německé,* je v podstatě potvrzením výsad udělených Přemyslovi r. 1198 strýcem Fridrichovým Filipem, obsahuje však také některé výsady nové. Potvrzuje se jím královská hodnost Přemysla i jeho nástupců a uznává se staré právo Čechů voliti si svého

panovníka, při čemž se císaři ponechává právo udíleti zvolenému odznaky moci královské (regalia). Dále se postupuje králům českým právo udíleti investituru biskupům jejich říše, t. j. nejen pražským, nýbrž patrně také olomouckým. Konečně se stanoví, že králové čeští nejsou povinni docházeti k jiným sjezdům říšským, vyjímaje ty, jež by se konaly v Bamberce a Norimberce, tedy v městech ležících blízko hranic českých, (za jistých okolností také v Merseburce) a že k jízdám císařským do Říma mohou stavěti buď 300 ozbrojenců nebo vyplatiti se z té povinnosti 300 hřiven stříbra.

Zlatou bullou Fridricha II. z r. 1212 nezměnil se sice v podstatě lenní poměr Čech k říši, ale zvláštní postavení království českého naproti říši bylo jí znamenitě utvrzeno. Po té stránce bylo nejdůležitější, že se tu císař vzdal nároku, uplatňovaného zvláště za císaře Fridricha Barbarossy, jako by mu náleželo rozhodovati o tom, kdo z členů rodu Přemyslova má dosednouti na trůn český, a že naopak uznal výslovné právo Čechů voliti si svého vladaře. Toto volební právo Čechů bylo arci i potom omezeno dědickým právem Přemyslovců na trůn český a pozbývalo z valné části skutečného významu, nebylo-li nápadníků trůnu několik, nebo nebylo-li mezi nimi sporu o to, kdo má právo na korunu. Proto bylo velmi důležité, že král Přemysl I. připravoval již také určitý *pořádek posloupnosti podle prvorozenství.* Nevydal o tom sice zvláštního ustanovení nebo zákona, ale dosáhl toho, že ještě za jeho života jeho prvorozený syn Václav I. byl od Čechů zvolen za krále a ihned také od císaře Fridricha potvrzen (r. 1216). V tomto císařském potvrzení, a ještě určitěji v druhém, vydaném po smrti Přemyslově (r. 1231) uvádí se s důrazem, že Václav byl zvolen jako prvorozený syn králův, takže se prvorozenství jeví důvodem volby. Odtud skutečně až do vymření Přemyslovců zachován byl při osazování trůnu řád prvorozenský, což umožněno bylo tím, že při smrti královĕ býval jeho syn jediným mužským potomkem rodu Přemyslovců. Tím se arci volba králova změ-

nila jen ve slavné uznání a přijetí jediného zákonitého dědice za krále.

Zlatou bullou z r. 1212 byly dále zmírněny *povinnosti panovníků českých k říši.* V potomní době těchto povinností ještě ubývalo. Ačkoli r. 1212 králové čeští zbaveni byli výslovně toliko povinnosti stavěti oděnce k císařským jízdám do Říma na korunovaci, zanikla takřka sama sebou s úpadkem moci císařské a vzrůstem královské moci české povinnost králů českých účastniti se říšských výprav válečných vůbec. Byv od německého krále Rudolfa I. (r. 1276) pokořen, byl sice král Přemysl II. přinucen uznati, že král český je králi římskému povinen stejnými pomocmi válečnými jako jiní knížata říšští, ale syn Přemyslův Václav II. vymohl si po několika letech (1298) od syna Rudolfova Albrechta Rakouského slib, že nebude od něho žádati vojenských pomocí, stane-li se králem německým. Podobný slib si vymohl později král Jan Lucemburský na králi Ludvíkovi Bavorovi a tak sešlo znenáhla docela s účasti českých králů v říšských výpravách.

Kdežto povinnosti králů českých k říši od poč. XIII. stol. stále se zmenšovaly, vzrůstal naopak význam jejich *práv v říši.* Již v XI. stol. bývali knížata čeští *při volbách králů německých* a zvláště od konce XII. stol. se jich vynikající měrou účastnili. Když se pak za stol. XIII. vyvíjela theorie, že právo voliti krále německého přísluší toliko třem porýnským arcibiskupům a čtyřem držitelům říšských arciúřadů, octl se také král český jakožto říšský arcičíšník mezi těmito sedmi voliteli, *kurfiřty*, čímž nabyl krom práva volebního také zvětšeného vlivu na věci říšské. Ačkoli již první hlasatel theorie o volebním právu kurfiřtů Eike von Repgov ve svém proslulém spise právním, zvaném „Saským zrcadlem“ (okolo r. 1230), upíral králi českému hlas při volbě krále německého, protože prý není Němec, nebylo toho dbáno. Při volbě Rudolfa I. Habsburského r. 1273 nebyl sice z důvodů politických český král Přemysl Otakar II. připuštěn k volbě

a sedmý hlas kurfiřtský přiznán vévodům bavorským, ale sám král Rudolf potvrdil synu Přemyslovu Václavu II. dvěma listinami z r. 1289 a 1290 arcičíšnickou hodnost králů českých i jejich právo kurfiřtské.

Trvalé povznesení české moci královské, jež se počíná vládou Přemysla Otakara I., mělo účinek také na *vnější politiku* českého státu. Byla-li do té doby určována téměř jen osobními náklonnostmi jednotlivých panovníků a proto neměla jednotného směru, počíná nyní sledovati důsledně a uvědoměle určité cíle, takže se vytvořují jisté tradice české politiky. To se zračí zejména v poměru *Čech k sousedním Rakousům.* Již v posledních letech vlády Přemyslovy vzniklo nepřátelství mezi ním a rakouským vévodou Leopoldem VI. Babenberským z té příčiny, že Leopold přiměl císaře Fridricha II., aby prvorozenému synu svému Jindřichovi místo dcery Přemyslovy Anežky, která mu byla dávno před tím zaslíbena, dal za manželku dceru Leopoldovu Markétu. Když proto Anežka, která jako nevěsta syna císařova byla vychovávána od dětství při dvoře rakouském, aby se naučila mravům německým, byla navrácena otci svému do Čech (1225), strhla se z toho válka a král český vpadl s vojskem do Rakous. Brzy sice bylo učiněno příměří, ale napětí mezi oběma rody panovnickými nepominulo, a krátce před smrtí Přemyslovou, když v Rakousích vládl již vévoda Fridrich II. Bojovný, přešlo ve válku, jež potrvala několik let.

Po smrti Přemyslově pokračoval v ní jeho syn a nástupce král **Václav I.** (1230—1253). K němu se přidali proti vévodovi rakouskému dva mocní sousedé vévodovi, král uherský Bela IV. a bavorský vévoda Ota. Nadto si vévoda rakouský znepřátelil i císaře Fridricha II., protože se proti němu spojoval s jeho synem Jindřichem, a konečně dán byl od císaře do říšské klatby (r. 1236). Vykonati klatbu vzal na sebe spolu s některými knížaty německými český král Václav. Spojená vojska opanovala brzy skoro celé panství vévody Fridricha, jež se octlo v moci císařově (1237). Ale brzy po-

tom král Václav rozešel se s císařem jako jiní jeho spojenci a působením papežské kurie, jež vedla prudký boj s císařem, smířil se s vévodou rakouským Fridrichem. Král Václav slíbil vévodovi válečnou pomoc na dobytí jeho zemí a za to neť vévodova Gertruda byla zasnoubena s nejstarším synem královým Vladislavem (r. 1239).

Hned potom však vzniklo zase nové nepřátelství mezi králem českým a vévodou rakouským, který se zdráhal dostáti učiněným úmluvám, a jen společné nebezpečí, jež oběma vzešlo řáděním Tatarů na východě Evropy, dohnalo je k smíru. Roku 1241 byly *vpádem mongolských Tatarů* zasaženy i země české. Dobyvši na jaře toho roku (9. dubna) velikého vítězství nad slezskými knížaty u Lehnice, strojilo se vojsko tatarské vtrhnouti do Čech, kde se jim chystal postaviti s velikým vojskem na odpor král Václav. Aby se vyhnulo srážce s českými zástupy a snad ještě více proto, aby se spojilo s druhým vojskem tatarským, které dva dni po bitvě u Lehnice dobylo velikého vítězství nad Uhry, upustilo severní vojsko Tatarů od vpádu do Čech, vtrhlo však do Moravy a strašlivě ji pleníc ustupovalo do Uher. Pozdější pověsti vyzdobily tuto událost zprávami o slavných vítězstvích křesťanů na Moravě nad Tatary, o nichž tehdejší prameny nic nevědí. Ale i z těchto pramenů vysvítá, že říše česká přispěla podstatně k odražení záplavy tatarské, jež se valila na západní Evropu, třeba snad hlavní příčinou odchodu Tatarů z Evropy byla zpráva o smrti jejich velikého chána Oktaje (v pros. 1241).

Sotva pominulo nebezpečí tatarské, vznikly *nové neshody mezi králem českým a vévodou rakouským*, jež se rozličně splétaly se současnými spory mezi císařem Fridrichem a stolicí papežskou. Nepřátelství mezi Čechami a Rakousy, jež se projevovalo vzájemnými vpády a potyčkami, potrvalo až do smrti vévody Fridricha II. (v červnu 1246). Tu teprve byl uskutečněn sňatek jeho neteře Gertrudy se synem českého krále Vladislavem. Protože zesnulý vévoda Fridrich II., jímž

rod babenberský vymřel po meči, nezanechal dítek a Gertruda byla jeho nejbližší příbuzná, vznikala synu českého krále tímto sňatkem naděje na *dědictví babenberské.* Naděje ta však byla zmařena, když Vladislav, jejž tehdejší prameny rakouské již nazývají „vévodou rakouským", několik měsíců po sňatku s Gertrudou sklácen byl předčasnou smrtí do hrobu. Nároků na dědictví babenberské se proto královský rod český nevzdal. Vystoupil s nimi rozhodněji r. 1251, když dlouhý spor mezi králem Václavem a jeho od smrti Vladislavovy jediným synem Přemyslem Otakarem II., který dokonce r. 1248 od panstva nespokojeného s Václavem prohlášen byl za krále, byl urovnán smírem a když smrtí císaře Fridricha II., který země babenberské jako odumřelé léno říšské chtěl zjednati svému rodu, i druhého manžela Babenberkovny Gertrudy, Heřmana Badenského, který se byl domohl aspoň částečného uznání v Rakousích a Štýrsku, nastala vhodná chvíle podniknouti zápas. Jsa volán částí rakouského panstva a podporován kurií i duchovenstvem, vtrhl syn Václavův Přemysl Otakar II. v listopadu 1251 s vojskem do Rakous a zmocnil se bez odporu valné části země. Aby své postavení upevnil, pojal mladý kralevic český za manželku 52letou sestru posledního vévody rakouského Fridricha II. Markétu. Ale brzy vzešel Přemyslovi nebezpečný soupeř v uherském králi Belovi, který vpadl do zemí někdy babenberských a zmocnil se většiny Štýrska.

Zápas o tyto země nebyl ještě ukončen, když po smrti svého otce ujal se vlády v král. českém největší Přemyslovec, král **Přemysl Otakar II.** (1253—1278). Prostřednictvím papežské kurie, jíž Přemysl Otakar, kdysi za svého zápasu s otcem stoupenec strany ghibelinské (protipapežské), od svého smíru s otcem upřímně byl oddán, byl již r. 1254 ujednán mír mezi novým králem českým a uherským Belou; Přemyslovi přiznány Rakousy, Belovi Štýrsko, od něhož některé krajiny byly připojeny k Rakousům. Za nedlouho však se v moc Přemyslovu dostalo celé *Štýrsko.* Když čtyři

roky po míru budínském šlechta štýrská povstala proti uherské vládě, a král český toto povstání podporoval, došlo k nové válce s Belou, nad nímž Přemysl dobyl skvělého *vítězství u Kressenbrunu* (r. 1260). Král uherský byl tak donucen postoupiti Přemyslovi celé Štýrsko. Hrozilo-li i potom nebezpečí, že by se Uhry mohly znova pokusiti o země někdy babenberské, bylo odvráceno tím, že Přemysl II., dav se za souhlasu stolice papežské rozvésti se svou chotí Markétou, s níž neměl dítek, pojal za manželku Belovu vnučku Kunhutu (1261). Aby pak svému panství nad Rakousy a Štýrskem zjednal pevný právní základ, dal si král Přemysl obě ty země uděliti v léno od německého krále Richarda (1262).

Při svém úsilí o dědictví babenberské těšil se český král mocné podpoře papežské kurie, která v něm právem spatřovala svého oddaného stoupence. Aby si kurii zavděčil, podnikl král Přemysl již r. 1255 *křížovou výpravu* na pomoc řádu německému *proti pohanským Prusům.* Tehdy řádu německému podrobena byla část poslední země pruské, jež mu dosud nebyla poddána (Samlandu), a na upevnění panství řádového založeno tu město, jež na počest českého krále nazváno Královec (Königsberg, Mons regius). Nedlouho potom se Přemysl papežské stolici zavázal k nové výpravě křížové, k níž však došlo teprve roku 1267. Výprava měla přinésti pomoc německému řádu v Prusích, ale jejím vlastním cílem byla pohanská *Litva.* Litva s některými krajinami sousedními měla býti získána víře Kristově, zároveň však podřízena svrchovanosti českého krále a státi se součástí arcidiecése, v jejímž čele by stál biskup olomoucký, povýšený na arcibiskupa. Nečekaje rozhodnutí papežského o tomto plánu, vydal se král Přemysl koncem r. 1267 na výpravu proti Litvě, ale vrátil se po několika nedělích, nepodniknuv nic vážnějšího, když plán jeho kurií nebyl schválen.

Nezdařil-li se plán Přemyslův podrobiti svému panství země na severu, rozšířily se hranice jeho říše brzy potom na jihu. Byv od bezdětného vévody korutanského Oldřicha

Sponheimského, jehož matkou byla sestra českého krále Václava I., ustanoven dědicem jeho statků a zemí, *vévodství korutanského* i připojených částí Krajiny, domohl se Přemysl Otakar po jeho smrti (1269) vlády v obou těchto zemích. Tím říše Přemyslova nabyla největšího rozsahu. Krom Čech, k nimž r. 1266 Přemysl připojil Chebsko od říše německé, a Moravy patřila k ní většina pozdější rodové državy habsburské, Rakousy, Štýrsko, Korutany a Krajina. Ale moc českého krále sahala ještě dále na jih; byv uznán generálním kapitánem patriarchátu aquilejského, posunul Přemysl Otakar hranice svého panství až k moři Jaderskému.

Bylo zajisté přáním Přemyslovým rozšířiti své panství ještě dále na východ a zaokrouhliti svou državu v zemích českých a alpských získáním *západního Slovenska* a území staré Pannonie. Byl by tak obnovil starou velkomoravskou říši Svatoplukovu a zároveň čelil pohanské záplavě, která se vlivem divokých kmenů Kumánských usazených za Bely IV. ve vých. Uhersku šířila i do ostatních částí země, zachvacovala samu tamní rodinu královskou a stávala se nebezpečím křesťanským sousedům říše uherské. Když po smrti Belově (r. 1270) dosedl na uherský trůn jeho bratr Štěpán, zasažený silně vlivem kumánským, utekla Belova dcera Anna s některými magnáty uherskými k svému zeti Přemyslovi i s uherskou korunou. Ve válce z toho vzniklé (r. 1271) zmocnil se Přemysl záp. Slovenska. Byl však přinucen vrátit odňaté území Štěpánovi, jenž uznal jeho panství v Korutanech, Krajině a Štýrsku. Uherskou korunu si Přemysl ponechal a dva roky potom (r. 1273) vtrhl znova do Uher, aby pomstil násilnou smrt svého švakra Ladislava. Opanoval zase rychle záp. Slovensko a kus Pannonie, ale politická změna, nastalá právě tehdy v říši německé, přiměla jej zanechati tohoto výboje.

Vznik veliké říše Přemysla II., jež se stávala nebezpečnou soupeřkou královské moci římsko-německé ve střední Evropě, byl umožněn rozháranými poměry v Německu,

kde nebylo obecně uznávaného panovníka. Její trvání mohlo býti zajištěno, kdyby se český král sám byl domohl královské koruny německé. Opravdu již r. 1255 vynořila se v Německu myšlenka zjednati králi Přemyslovi tuto korunu a on sám se o to pokoušel, snad již po smrti krále Viléma Hollandského (r. 1256), dojista však po smrti Richarda Cornvallského (r. 1272), ale marně. R. 1273 volbou, při níž českému králi upřeno volební právo jím ode dávna vykonávané, zvolen byl za krále německého *Rudolf Habsburský*. Chtěje zjednati své moci královské oporu rozšířením svého rodového panství, obrátil nový král pozornost k zemím připojeným k říši české, jež se stanoviska říšského práva nebyly platně zadány. Hned rok po zvolení Rudolfově byl český král Přemysl II. říšským sněmem v Norimberce prohlášen za zbavena všech svých lén, protože jich nepřijal do roka od římského krále, jehož volby arci neuznával, a volán před soud říše. Když vyzvání neuposlechl, byla naň r. 1276 vyhlášena říšská klatba a hned proti němu zakročeno válečně. Zatím co se spojenci Rudolfovi, bratří Meehart Tyrolský a Albert Gorický, zmocnili Korutan, Krajiny a Štýrska, Rudolf sám vtrhl do Rakous až k Vídni. Přemyslovi, proti němuž vypuklo v Čechách samých povstání podnícené mocným jihočeským rodem Vítkovců, nezbylo než poddati se Rudolfovi. Mírem, učiněným ve Vídni (v listopadu 1276), vzdal se Přemysl Rakous, Štýrska, Korutan, Krajiny i Chebska, jež byl obsadil r. 1266, a přijal Čechy i Moravu v léno od Rudolfa. Brzy však došlo k nové válce nešťastné pro Přemysla, který 26. srpna 1278, byv opuštěn částí českého panstva, utrpěl těžkou porážku na Moravském poli u Dürnkruta. V bitvě té padl i velký král Přemysl Otakar II., který svými úspěchy diplomatickými a válečnými nebývale rozmnožil velikost a lesk českého státu a uvnitř jej rázně a osvíceně spravoval.

Protože jediný syn nešťastného krále a zákonitý dědic české koruny **Václav II.** (1278—1305) byl teprve sedmiletý,

nemohl se ujmouti vlády. Vítězný Rudolf vtrhl však s vojskem do Moravy, zamýšleje snad její jižní část připojiti k Rakousům a uvésti v moc svého rodu, a Čechy i s hlavním městem Prahou byly hned potom obsazeny markrabím *Otou Braniborským*, manželem sestry zhynulého krále, jejž vdova Přemyslova Kunhuta po nešťastné bitvě povolala do Čech. Mezi Kunhutou a Otou byl brzy zjednán mír, jímž bylo Otovi odevzdáno na pět let poručnictví nad nezletilým Václavem i vláda v Čechách, králi Rudolfovi pak na stejnou dobu ponechána správa Moravy. Hned také byl ujednán sňatek mezi mladičkým Václavem a Rudolfovou dcerou Gutou. Ota Braniborský jako správce země české počínal si velmi krutě a nešetrně, snaže se z poručnictví nad českým kralevicem co nejvíce vytěžiti pro sebe. Dal dokonce královnu Kunhutu i s kralevicem uvězniti na hradě Bezdězi a když se královně podařilo odtud utéci, odvedl po čase mladého Václava s sebou do Braniborska. Vynutiv od Čechů náhradou za poručnictví velké sumy peněz, navrátil jim Ota teprve r. 1283 kralevice Václava, který tak v dvanáctém roce svého věku dosedl na trůn otcovský.

Skutečným vladařem stal se však za krále český pán z rodu Vítkovců, *Záviš z Falkenštejna*, který, ač byl z hlavních protivníků krále Přemysla Otakara, po jeho smrti se stal manželem jeho vdovy královny Kunhuty. Přebýval s ní při dvoře Václavově a brzy domohl se naň rozhodujícího vlivu. Jeho nabádáním jal se mladý král vystupovati s nárokem na země odňaté jeho otci. Proto král Rudolf, jemuž takové snahy nemohly býti příjemné, způsobil vlivem své dcery Guty, která teprve r. 1287 byla odevzdána Václavovi v manželství, že Záviš byl po smrti královny Kunhuty odstraněn ode dvora. Když se ani potom nevzdával svých velikých plánů politických, byl lstivě uvězněn a konečně sťat (1290). Král Václav octl se na čas pod vlivem politiky habsburské, ale brzy se z něho vymanil. Po smrti krále Rudolfa postavil se proti jeho synu Albrech-

tovi a přičiniv se o zvolení hr. Adolfa Nasavského králem německým (1292), jal se znova usilovati o země odňaté jeho otci, jež byly většinou v rukou Albrechtových. Ale brzy zase nastalo sblížení mezi Albrechtem a Václavem, který se odvrátil od krále Adolfa a přispěl k jeho svržení i k dosazení Albrechta Rakouského na jeho místo.

Vzdávaje se snahy o dobytí zemí odňatých někdy jeho otci Rudolfem Habsburským, obracel král Václav vždy více zřetel k východu. Brzy po pádu Závišově, jímž na čas byly pochovány plány obnoviti někdejší říši Přemyslovu, jal se vyhledávati *styky s knížaty slezskými a polskými*, u kterých již jeho otec hledal oporu proti moci habsburské. Již. r 1289 dal se jeden z knížat hornoslezských (Kazimír Bytomský) v jeho ochranu a přijal od něho svou zemi v léno. O dvě léta později zmocnil se Václav knížectví krakovského, byv tam za sporů o korunu povolán částí obyvatelstva. Když mu ještě po smrti velkopolského vévody Přemyslava byla nabídnuta vláda nad jeho zemí, vypravil se král Václav, přijav tuto nabídku, vojensky do Polska a dal se r. 1300 korunovati v Hnězdně na *krále polského*. Nestal se však skutečným pánem celého Polska. Jeho vlastní panství zabíralo mocný a souvislý pás země od moře až k hranicím uherským a ruským, zahrnující v sobě Pomořany, země velkopolské, část Kujavska a vévodství krakovsko-sandoměřské. Ostatní části Polska zůstávaly v rukou knížat piastovských, z nichž někteří uznávali svrchovanost českého krále. Vláda Václava II. a jeho českých hejtmanů přinesla Polsku mnoho dobrého. Bráníc soukromým válkám a loupežím, rovnajíc staré spory polských velmožů, dosáhla toho, že podle slov polského letopisce „pod Václavem králem největší mír a spravedlnost v Polsku vládly“. Mír pak podporoval hospodářský rozkvět země. Nicméně silná vláda českého krále se nelíbila některým velmožům polským a vypuzený kníže sandoměřský Vladislav Lokietek nepřestával proti ní kouti pikle.

Sotva byla založena česká vláda v Polsku, naskytla se

příležitost nově rozšířiti říši Václavovu. Po smrti posledního krále uherského z rodu Arpadovců Ondřeje III. přední velmožové uherští, jsouce nespokojeni s kandidátem papežské stolice Karlem Robertem, nabídli *korunu uherskou* dvanáctiletému synu českého krále Václavovi. Král Václav po některém váhání svolil ke kandidatuře svého syna, který pak byl opravdu zvolen a zasnouben s dcerou posledního Arpadovce krále Ondřeje III. Mladý Václav, přijav národní uherské jméno Ladislav, byl korunován a jako král uveden do hlavního města Budína (1301). Ale české vládě v Uhřích vzepřeli se svorně papež Bonifác VIII. a německý král Albrecht, spatřujíce v ní právem újmu svých zájmů. Proti nim učinil král Václav spolek s francouzským králem Filipem (1303) a k spolku tomu snažil se přidružiti Anglii. Ale smrtí Bonifáce VIII. (1304) pominul rozpor mezi Francií a stolicí papežskou a tím i hlavní důvod francouzského přátelství ke králi českému. Také v Uhřích však se poměry obrátily v neprospěch Václavův, když tamní šlechta odpadávala hromadně na stranu jeho odpůrce. Vida nepříznivý stav věcí v Uhřích, vtrhl král Václav s vojskem do Uher a bez boje odvedl odtud syna svého i s korunou uherskou zpět do Čech (1304). Tou dobou vpadlo vojsko spojených jeho nepřátel vedené německým králem Albrechtem do Čech a oblehlo přední tehdy po Praze město české Kutnou Horu. Král Albrecht byl totiž mimo jiné žádal na králi Václavovi, aby mu postoupil stříbrné doly kutnohorské na šest roků nebo zaplatil 80.000 hřiven stříbra náhradou za desátek, který prý český král byl povinen platiti hlavě říšské, ale neplatil; protože však český král tento nebývalý požadavek odmítl, chtěl se Kutné Hory zmocniti násilím. Ale nepodařilo se mu to; upustiv brzy od obléhání Kutné Hory, odtáhl Albrecht ve zmatku z Čech. Na jaře následujícího roku chystal se k nové výpravě do Čech; ale dříve než k ní došlo, zemřel král Václav II., maje věku svého toliko 34 léta (v červnu 1305). Byl to přes svou slabost tělesnou a sklon

k životu rozmařilému panovník znamenitý, který svou obratnou politikou i svou péčí o povznesení vzdělanosti a bohatství ve svém státě zasloužil se vynikající měrou o jeho skvělý rozvoj vnější i vnitřní.

Nástupcem zemřelého krále Václava II. stal se jeho jediný syn **Václav III.**, teprve 16letý. Jsa tísněn na všech stranách mocnými nepřáteli, hleděl se mladý král český nejprve smířiti s některými, aby snáze mohl čeliti jiným. Již dva měsíce po smrti otcově (v srpnu 1305) ujednal mír s králem Albrechtem. Postoupil mu sice některá sporná území (Chebsko, Míšeň), za to však od něho nabyl slavnostního potvrzení všech svobod a práv královských, jímž se král německý vzdával též nároku na doly kutnohorské. Také v Uhřích Václav upustil od beznadějného zápasu; své nároky na korunu uherskou a korunovační odznaky postoupil svému strýci Otovi Braniborskému a zrušiv své zasnoubení s uherskou princeznou Alžbětou, pojal za choť Violu, dceru vévody těšínského. Za to chystal se s velikým úsilím podniknouti výpravu do Polska, aby se tu ujal vlády po otci zděděné, o kterou jej chtěl připraviti kníže Vladislav Lokietek. Když však v srpnu 1306 prodléval v Olomouci, kde se sbíralo vojsko z Čech a z Moravy na tažení do Polska, byl mladý a nadějný král neznámým vrahem úkladně zavražděn (4. srpna 1306). Protože jím vymřel po meči rod Přemyslovců, stala se jeho smrt počátkem několikaletého zápasu o korunu českou, jenž se skončil uvedením dynastie lucemburské na trůn český.

Za posledních panovníků z rodu Přemyslova se staly ve **vnitřních poměrech zemí českých** mnohé vážné a pro všechen jejich pozdější vývoj významné proměny. Rozklad starého jednotného a jednoduchého zřízení státního i společenského, který nastával již za doby dřívější, dovršuje se v tomto období tím, že se vytvořují a ustalují *zvláštní práva některých tříd společenských*, jež se tak vymykají starým řádům a oddělují se jak od ostatního obyvatelstva, tak od sebe navzájem.

V popředí tohoto vývoje kráčí *duchovenstvo*. Víme, že již v druhé polovici XII. stol. bylo v Čechách úsilovně zaváděno kněžské bezženství a že se přední ústavy duchovní privilejemi imunitními domohly výjimečného postavení právního pro své statky a lid na nich osedlý. Tento vývoj pokračuje ve stol. XIII., přistupuje však k němu snaha vymaniti církev ze závislosti na světské moci také jinými způsoby. Již počátkem XIII. stol. dostávají obě biskupské kapituly v zemích českých, pražská a olomoucká, právo voliti si svobodně biskupa. A brzy potom pražský biskup Ondřej podstupuje s králem Přemyslem I. veliký *boj za svobodu církevní*. Jsa podporován papežskou kurií dosahuje toho (smlouvami z r. 1219 a 1221), že mu výslovně přiznáno právo dosazovati a sesazovati kněze ke kostelům, ovšem s výhradou, že vrchnosti (patronovi) zůstává právo navrhovati (podávati) biskupovi vhodné osoby za správce svých kostelů (právo podací, presentace), a dále právo vykonávati soudní pravomoc nad osobami duchovními ve věcech duchovních, čímž se rozuměly také všechny věci trestní. Nezávislost duchovenstva na moci světské ve věcech duchovních takto zásadně uznaná nebyla sice hned obecně uvedena v život, ale postupně přece zjednána jí platnost, takže v oboru správy duchovní domohla se církev veliké samostatnosti. Ve věcech světských arci ani potom duchovenstvo nepřestávalo býti podrobeno moci světské. Spory duchovních osob a ústavů o statky byly i potom souzeny panovníkem a soudy světskými. Také nepřestali panovníci pokládati zboží klášterů a jiných ústavů duchovních za svůj majetek a vymáhati z něho nejen obecné daně, nýbrž i zvláštní příspěvky. To však se týkalo toliko klášterů starších řádů, nadaných hojnými statky pozemskými většinou z přízně knížecí. Kláštery novějších řádů žebravých, *dominikánů a minoritů*, které počínají do Čech pronikati v druhé čtvrti XIII. stol., měly od počátku postavení samostatnější. Nepřestala-li závislost českých ústavů duchovních na moci světské ve vě-

cech světských, podařilo se jim naopak zjednati lidem osedlým na jejich statcích osvobození od veřejných břemen i vynětí z pravomoci královských úřadů a vykonávání této pravomoci strhnouti na sebe. Skončiv svůj boj s biskupem Ondřejem, král Přemysl I. potvrdil velikým privilegiem z r. 1222 všemu duchovenstvu své země právo, kterému se mnohé ústavy duchovní již před tím těšily. Prohlásil, že spory lidí, usedlých na statcích duchovenských nemají býti souzeny soudy hradskými, nýbrž přímo králem a jeho úřady dvorskými. Ale ještě v stol. XIII. většina církevních ústavů českých dosáhla toho, že soudní pravomoc nad jejich lidmi, vyhrazená privilegiemi z r. 1222 králi a jeho úřadům, přenesena na ně samy.

Podobně jako duchovenstvo domáhá se také *šlechta*, zvláště vyšší, tou dobou zvláštních práv jak sobě, tak lidu usazenému na jejích statcích. Již v druhé polovici XII. stol. spory šlechtické, zvláště o statky, bývaly rozhodovány na obecných shromážděních soudních (communia colloquia, iudicia generalia) a v druhé pol. XIII. stol., za krále Přemysla II. přejímá tuto působnost zvláštní *soud zemský* n. *panský*, složený z určitého počtu (později 12) přísedících panského rodu a mající tudíž povahu stálého výboru stavu panského. Ale také pro lid osedlý na svých statcích domáhá se šlechta po příkladu stavu duchovního výjimečného postavení právního, dobývá jim osvobození od veřejných břemen i vynětí z pravomoci veřejných úřadů a podřizuje je pravomoci vlastní.

Tím způsobem stávají se teprve lidé osedlí na statcích vrchností duchovních i světských skutečnými *poddanými* těchto vrchností, které nad nimi vykonávají také skoro všechna práva veřejná, takže každé panství stává se takořka malým státem, nad nímž vládne a jejž naproti králi zastupuje vrchnost. Tak zaniká dřívější přímý poměr mezi králem a většinou venkovského lidu; mezi nimi stanuly jako střední člen vrchnosti. Právní poměr toho poddaného lidu

venkovského k vrchnostem změnil se v té době také působením *německé kolonisace* a zaváděním t. zv. *německého práva.* Již v XII. stol. se počíná hromadné stěhování obyvatelstva ze západnějších krajin německých do Čech. Tito němečtí kolonisté, usazujíce se nejprve na statcích klášterních a knížecích, později i na statcích bohatých šlechticů, dostávali od těchto vrchností část nevzdělané lesní půdy, hlavně v pomezních krajinách, aby ji vzdělali. Při tom bývala předem určitě stanovena jejich práva a povinnosti, jejichž soubor podle národnosti většiny kolonistů nazýván právem německým (ius teutonicum) na rozdíl od práva českého (ius bohemicum), kterým se řídilo obyvatelstvo domácí, ale také právem zákupným (kaufrecht) nebo purkrechtním (burgrecht). Proti právu českému mělo německé právo mnohé výhody. Hlavní byla ta, že zakládalo se jím lepší právo na pozemek a že se určitěji stanovily povinnosti jeho držitele (nájemce). Zaplativše za propůjčený pozemek předem určitou sumu (arrha, podací), stávali se osadníci podle práva německého jeho nájemci dědičnými (emfyteutickými) a nemohli ho býti zbaveni, pokud plnili smluvené povinnosti, platíce roční nájem (census). Také vrchnostem německé právo přinášelo hojný užitek, zajišťujíc jim trvalý a pravidelný roční důchod z jejich půdy. Není tedy divu, že se právo německé v Čechách a na Moravě rychle šířilo. Nejen nové osady byly zakládány na právě německém, nýbrž i mnohé staré na ně převáděny nebo jemu přizpůsobovány. Tak se vždy více stíraly rozdíly mezi rozličnými druhy selských poddaných. Všichni splývali v jedinou vrstvu úročních poddaných, t. j. poddaných platících vrchnosti úrok ze statku, jejž drželi od ní dědičným nájmem.

Nová třída obyvatelstva vytvořila se tou dobou v Čechách i na Moravě vznikem valného počtu *měst.* Před počátkem stol. XIII. nelze v Čechách mluviti o městech. Byly tu jenom některé jejich zárodky, za něž sluší pokládati hlavně stálé osady cizích kupců, jaké časně vznikaly při významněj-

ších hradech knížecích (v podhradích) nebo ve vsích k obchodu příhodných. Tak vznikla v pražském podhradí osada německých kupců, které již od krále Vratislava I. (1061 až 1092) byla propůjčena jistá samospráva; zvláště směli si tito němečtí osadníci voliti vlastního rychtáře, jsouce vyňati ze soudní pravomoci úředníků hradských. Tato německá osada měla původně povahu obchodního svazku, jehož členové byli usazeni rozptýleně, časem však zaujala větší souvislé území v podhradí pražském a takořka s ním splynula. Stala se pak vedle trhové osady u Týna, složené nepochybně z domácích trhovníků, součástí Starého města pražského, založeného v l. 1232—4 a brzy také obezděného (okolo r. 1235). K založení a zorganisování tohoto města byli však, zdá se, povoláni noví kolonisté němečtí, hlavně asi z jižního Německa, kteří s sebou přinesli své norimberské právo jako základ a pravidlo právního života v nové obci městské. Podobně vyvinula se s počátku XIII. stol. z někdejších osad kupeckých i některá jiná města v Čechách a na Moravě, k nim pak přistoupilo drahně měst nově založených hlavně od králů českých (svobodná města královská), ale také od jiných vrchností (města poddaná). Z králů českých zvláště Přemysl Otakar II. vynikl jako zakladatel měst. Koncem doby přemyslovské bylo již v Čechách samých asi 32 měst královských a také Morava měla značný počet měst. Prvotní zřízení těchto měst královských bylo celkem všude stejné. V čele jejich obecní správy byl rychtář (na Moravě též fojtem zvaný); byl to úředník dosazovaný králem buď dědičně nebo dočasně. Po bok rychtářovi pak stála rada několika přísežných nebo konšelů, které rovněž jmenoval král z usedlého měšťanstva. Ačkoli města měla od počátku značnou samosprávu, byla naopak silně závislá na králi, jsouce takořka jeho soukromým majetkem.

Vymaněním šlechty i duchovenstva i s jejich poddanými z pravomoci úřadů hradských, jakož i vznikem měst, jež od počátku nebyla této pravomoci podrobena, bylo staré zří-

zení hradské úplně rozvráceno. Na vykonávání toho, co zbylo z někdejší pravomoci úřadů hradských, nebylo třeba tak velikého počtu úřadů a tolika úředníků. Proto na místo většího počtu menších obvodů správních vstupuje menší počet obvodů větších, menší hradské obvody ustupují větším *krajům*. Ale tyto nové kraje nejsou pro správu země ani zdaleka tak důležity jako staré obvody hradské. Nebylo v nich stálých úřadů s pravomocí tak velikou a na všechno obyvatelstvo kraje se vztahující, jakou měli někdejší úředníci knížecích hradů. Podle krajů se sice ukládá berně a svolává vojenská hotovost, ale na to se zřizovaly pro každý případ zvláštní orgány dočasné působnosti. Trvalé orgány nacházíme v těchto nových krajích jen pro obor soudní. Jsou to jednak krajské *cúdy*, které byly jaksi pokračováním starých soudů nebo *cúd* hradských, ale lišily se od nich jak menší pravomocí, tak tím, že jejich sídlem bývala města, jednak krajští *popravci*, vyzbrojení mocí soudní i policejní, kteří bývali jmenováni po 2—3 z pánů zemských v kraji osedlých.

Poklesl-li význam úřadů hradských nebo krajských, vzrostl naopak význam úřadů ústředních, které se ve druhé pol. XIII. stol. z úřadů dvorských stávají *úřady zemskými*. O nejdůležitějším z těchto úřadů, zemském soudě, stala se již zmínka. Bylo již také řečeno, že *zemský soud* byl takořka stálým zastupitelským orgánem nejvyššího stavu zemského, pánů. To bylo velice důležité zvláště proto, že působnost zemského soudu neomezovala se první dobou na věci soudní; byl zároveň královou radou na způsob přísežné rady, která se tou dobou objevuje v některých zemích německých. Zemským soudem, při němž takřka od začátku vedly se vzácné knihy zápisů, *desky zemské*, zjednává si tak stav panský pravidelný vliv nejen na soudnictví, nýbrž i na politickou správu země.

Také ostatní stavy: nižší šlechta, vysoké duchovenstvo, ano někdy i měšťanstvo nabývají v té době časem značného

vlivu na věci zemské, ale vliv ten není ani tak veliký, ani tak pravidelný, jako vliv stavu panského. Projevuje se hlavně na velikých shromážděních, které můžeme nazvati *sněmy*, ač se od pozdějších sněmů podstatně liší. Taková obecná shromáždění šlechty a duchovenstva konávala se časem již v době starší, ve stol. XI. a XII., ale neusnášela se o ničem. Panovníci jim prostě předkládali své rozhodnutí, shromáždění je provázelo projevy souhlasu neb i nesouhlasu, jež ovšem nerozhodovaly. Vedle těchto shromáždění, jež se konávala jen mimořádně, bývala asi od druhé pol. XII. stol. svolávána v pravidelných lhůtách veliká shromáždění soudní (commune colloquium, generale iudicium), na kterých se snad také nezávazně jednávalo o věcech zemských. V druhé pol. XIII. stol. tato *pravidelná* valná shromáždění soudní zanikají, ustupujíce nově zřízenému zemskému soudu. Jen mimořádně bývají pak svolávána taková obecná shromáždění, jež se nazývají *sněmy zápovědnými* (t. j. zvláště svolanými) na rozdíl od zemského soudu pravidelně zasedajícího. A z těchto mimořádně svolávaných shromáždění se vyvíjejí znenáhla skutečné sněmy, jež mají určitou pravomoc a činí závazná usnesení. Zvláště první léta po tragické smrti Přemysla II., kdy Čechy neměly krále, konalo se několik takových mimořádných sněmů, na nichžto šlechta, duchovenstvo i zástupcové měst činili důležitá rozhodnutí o věcech zemských (na př. o berni na výplatu královice Václava ze zajetí Oty Braniborského). Dělo se to však podobně jako v jiných zemích více formou úmluv o mír (landfrýdů), jež zachovávati se účastníci jednotlivě zavazovali, než formou skutečných usnesení sněmovních, jež by sama sebou byla obecně závazna. Když pak nastoupením Václava II. byly obnoveny pravidelné poměry, přestala potřeba takových mimořádných sněmů, jichž nový vývoj se počíná teprve vymřením rodu Přemyslovců.

Veliké proměny ve vnitřním ústrojí českého státu za posledních Přemyslovců dotkly se také *národnostních poměrů*. Již

ve starší době bylo v Čechách a na Moravě dosti mnoho Němců, zejména mezi duchovenstvem, zvláště klášterním, ale také při dvoře vévodském, kam české kněžny, valnou většinou německých rodů, přiváděly mnoho německého dvořanstva. Podobně stálé kupecké osady, které již ve starší době vznikaly v Praze i mimo Prahu, byly většinou složeny z Němců, a konečně snad i mezi lidem venkovským byli místy němečtí přistěhovalci. Ale teprve od pol. XII. stol. se pozoruje hromadné stěhování německých osadníků do Čech. Tou dobou celé krajiny, zvláště na pomezí země, do té doby hustým lesem porostlé a nevzdělané, byly osídleny německými přistěhovalci a zachovaly namnoze svůj německý ráz po všechnu dobu potomní. Také první měšťanstvo měst českomoravských bylo skoro jenom německé a tento jejich německý ráz přetrval značně dobu přemyslovskou. Nadto všechen státní i společenský život v Čechách, jako již za doby starší, vyvíjel se pod mocným *vlivem sousedního Německa*. Dvůr českých králů XIII. stol. býval útočištěm německých pěvců a měl vůbec silně německý nátěr. Také šlechta od konce XII. stol. vždy více přijímala nejen západní mravy rytířské v rouše německém, nýbrž i německá jména podle hradů, jež se tehdy hromadně stavějí a dostávají názvy německé. Teprve koncem doby přemyslovské počíná se ve šlechtě projevovati mocnější národní vědomí české, k jehož rozvoji přispívalo jednak řádění Oty Braniborského v Čechách, jednak rostoucí význam německého měšťanstva šlechtě nepříjemný. Toto probuzené národní vědomí šlechty se nejzřetelněji obráží v rýmované kronice t. zv. Dalimila, vzniklé poč. XIV. století.

K mocnému vlivu německému na český vývoj státní i kulturní přistupují v pozdější době přemyslovské také *významné vlivy jiné*. Jeví se to nejprve v českém vývoji církevním, který byl v tehdejší době zvláště významnou složkou obecného vývoje národního. Již za stol. XII. ti, kdo chtěli dojíti hlubšího vzdělání v právě církevním, tehdy ze všech oborů věd-

ních nejvíce pěstovaném, hledali a nacházeli je nikoli v Německu, nýbrž ve Francii, čímž se Čechy dostávaly v přímý styk s pokročilejší *kulturou románskou.* Veliký a úspěšný zápas za osvobození církve z područí moci světské, jenž se u nás počíná soustavněji od doby biskupa Jindřicha Zdíka a vrcholu dostupuje za biskupa Ondřeje, byl podnícen přímým působením Říma a za jeho podpory vybojován bez účasti sousedních prelátů německých a namnoze proti jejich odporu. A na vynikající reformní činnost největšího z Přemyslovců krále Přemysla II. i jeho syna Václava II. silně působily vlivy italské. Při dvoře Přemysla II. významné postavení jako náčelník královské kanceláře (protonář) zaujímal Vlach Jindřich, jenž asi nebyl bez vlivu na založení desk zemských při českém soudě zemském. Jiný Vlach, Jindřich z Isernie, měl touž dobou v Praze na Vyšehradě řečnickou školu na výchovu notářů, první to laickou školu v Čechách, a spolupůsobil při zakládání nejstarších městských knih pražských. Když pak král Václav II. chystal se opatřiti své říši psaný zákoník, jehož ještě neměla, povolal na to do Čech vlašského právníka Gozza z Orvietta, který část toho úkolu skutečně vykonal, sepsav zákoník horního práva, jenž se stal vzorem také jiným zemím.

Stejně jako v pokusech o psaný zákoník, obráží se snaha o kulturní povznesení tehdejšího státu českého v úmyslu krále Václava II. zříditi v Čechách *vysoké učení.* Tento úmysl králův narazil však stejně jako jeho úsilí o psaný zákoník na rozhodný odpor českého panstva. O hospodářský pokrok své říše zasloužil se král Václav II. nejvíce *opravou mincovnictví.* Místo starých velmi zlehčených denárů (zvaných brakteáty) zavedl (r. 1300) podle vzorů severoitalských novou těžší minci, t. zv. groše (t. j. denarii grossi, velké denáry), které pod jménem grošů pražských razily si rychle cestu do světa. Tato reforma mince byla umožněna rozkvětem stříbrných dolů kutnohorských v posledním desítiletí XIII. stol. Těžení drahých kovů, v Čechách ode dávna pěstované, dospělo tu

vůbec v tomto století rozsahu nebývalého. Čechy staly se tak nejen klasickou zemí středověkého hornictví, nýbrž i jedním z nejbohatších států v Evropě. Toto bohatství, které Přemyslu II. zjednalo název „zlatého krále", bylo mocnou oporou jak tohoto krále, tak jeho syna Václava II. v jejich úspěšných snahách o rozšíření českého panství.

Významná proměna udála se za posledních Přemyslovců v českém *umění výtvarném*, zvláště stavitelském. Pozdní sloh románský ustupuje za krále Václava I. docela náhle čistému slohu gotickému, vzniklému ve Francii sto let předtím. Po prvních stavbách gotických, jimiž u nás byly klášter sv. Anežky v Praze (r. 1234) a klášter v Tišnově na Moravě (r. 1238) vzniklo do konce doby přemyslovské množství kostelních a klášterních staveb nového slohu. Tento sloh skoro po celou tu dobu nepřichází k nám přímo z Francie, nýbrž přes Německo, odkud jej k nám přinášejí proudy kolonistů. Teprve za Václava II., kdy francouzský sloh zaplavil a ovládl již celou Evropu, možnost přímých vlivů francouzských na naše stavitelství není vyloučena. Ani do našeho sochařství nepronikà gotika přímo z Francie, nýbrž přes sousední země německé. V malířství pak se až do konce doby přemyslovské udržuje starý sloh románský bez zřetelné svéráznosti místní. Zdá se však, že na sklonku této doby vedle vlivů německých působí na ně již také přímý vliv byzantinisujícího umění italského.

Skoro současně se slohem gotickým proniká k nám záliba v *rytířské poesii* západní. Tato poesie přichází k nám v rouše německém a pěstuje se u nás německy básníky z Německa přicházejícími. Dlouhá řada německých minnesingrů vystřídala se u dvora českých králů Václava I., Přemysla II. a Václava II., byla zahrnována jejich přízní a štědrostí a odvděčovala se jim skladbami básnickými. Zvláště Václav II. rád se bavil milostnými písněmi německých básníků a sám složil tři pěkné německé písně. Není pochyby, že již v tu dobu docházelo také k pokusům o *české skladby básnické*,

ale známo není nám z nich skoro nic. Jedinými českými památkami slovesnými z doby přemyslovské, jejichž známost se nám zachovala, jsou tři čtyři písně duchovní (Hospodine pomiluj ny, Sv. Václave, Slovo do světa stvořenie, Vítaj králu všemohúcí). Ale bohatý a mnohostranný rozvoj českého písemnictví v první polovině XIV. stol. nutí nás míti za to, že aspoň jeho zárodky byly tu již v době předchozí, kdy řečí kronik, legend, zápisů a listin zůstávala latina a rytířská poesie pěstovala se, ovšem skoro vesměs cizími básníky, po německu.

Vůbec ukazují potomní osudy českého státu, že stát ten přes všechny mocné vlivy cizí, zvl. německé, přes to, že byl silně prostoupen živlem německým, zachoval si zdravé české jádro. Českému národu, který tento stát založil, ovládal a řídil, nijak neublížilo, že dychtivě přijímal, hlavně od svého velikého německého souseda, západní kulturu a ochotně se přizpůsoboval pokročilejšímu německému Západu. Jeho vnitřní vývoj jeví se tu vpravdě doháněním západní Evropy a rychlost a důkladnost, s jakou se to děje, vydávají velmi příznivé svědectví jeho vrozenému nadání i jeho snaze o vlastní povznesení a zdokonalení. Skrývalo se v tom dojista nemalé nebezpečí nejen pro národní svéraz, nýbrž snad i pro samo bytí českého národa. Ale jeho nezdolná životní síla šťastně překonala toto nebezpečí tak, že se po období dychtivého přijímání západoevropské kultury dostavila doba vlastního tvořivého zasahování do jejího budování. Jistě mají o to velikou zásluhu také poslední králové čeští z rodu Přemyslova. Jejich šťastnou politikou byl český stát upevněn na venek a zároveň položeny dobré základy pro jeho všestranný vnitřní rozvoj. Čechy dobyly si již za posledních Přemyslovců význačného místa v střední Evropě a v době potomní si toto místo nejen velmi čestně uhájily, nýbrž se ještě výše povznesly jak vnějším leskem, tak bohatstvím svého vnitřního života.

IV. OD VYMŘENÍ PŘEMYSLOVCŮ DO SMRTI JANA LUCEMBURSKÉHO (1306—1346)

Vymřením starobylého panovnického rodu Přemyslovců, ježnáhle nastalo násilnou smrtí mladičkého krále Václava III. (4. srpna 1306), byl český stát, tak skvěle rozkvetlý za posledních králů z rodu Přemyslova, podroben vážné zkoušce. Od založení českého státu volívali si Čechové svého panovníka vždy jen z rodu Přemyslova a od konce stol. XII. nebylo ani takové volby potřebí, protože na trůn královský dosedal prostě vždy nejstarší a zpravidla jediný syn předešlého vládce. Nyní nebylo tu žádného Přemyslovce, nýbrž jen několik Přemysloven. Z nich trůnu královskému nejbližší byly tři dcery krále Václava II. a sestry Václava III. Nejstarší z nich Anna byla provdána za knížete Jindřicha Korutanského, jemuž byl král Václav III., nastupuje válečnou výpravu do Polska, svěřil vrchní vládu v zemi. Nejmladší Markéta byla zasnoubena s Boleslavem knížetem lehnickým a vratislavským a jen prostřední Eliška byla dosud svobodná. Tyto kněžny dovolávaly se privilegia některého římského krále (nejspíše Richarda Cornwallského), jímž prý byl i ženským potomkům rodu Přemyslova přiznán nárok na český trůn, ale platnost toho privilegia nebyla uznána. Za to bylo jisté, že podle zlaté bully císaře Fridricha II. z roku 1212 Čechové měli právo zvoliti si krále svobodně a že císaři náleželo toliko potvrditi volbu udělením odznaků moci královské. Užívajíce toho práva, byli by Čechové přece mohli dbáti mladých Přemysloven a povolati manžela nebo ženicha některé z nich na trůn královský. Opravdu byla většina českého panstva původně pro knížete Jindřicha Korutanského jakožto manžela nejstarší dcery královské Anny.

Ale německému králi Albrechtovi Habsburskému podařilo se vyhlašováním Čech za odumřelé léno říšské, jemuž on

sám jako hlava říše má právo dáti nového pána, dary a sliby, prosbami a hrozbami, ano i nátlakem branným dosíci toho, že na konec většina pánů českých na sněmu konaném v prvé polovině října zvolila za krále jeho nejstaršího syna, vévodu *Rudolfa,* žádajíc jen, aby pojal za manželku některou z kněžen českých. Rudolf rozhodl se pro mladou vdovu po králi Václavu II. Elišku Polskou, zvanou Rejčku, s níž byl hned oddán. Tak dosedl na trůn český prvně člen rodu, jehož trvalé panství bylo v Čechách založeno teprve o 200 let později. A zdálo se již tenkráte, že se rod habsburský v Čechách usadí trvale. Brzy po zvolení Rudolfově pohnul král Albrecht pány české, že pro případ, kdyby král Rudolf zemřel bez dětí, slavnostně přiznali dědičnou posloupnost jeho bratřím. A sám z moci své královské propůjčil v lednu 1307 království České všem šesti synům svým tak, že kdyby Rudolf zemřel bez přímých dědiců, měli na trůně českém následovati jeho bratři a jejich potomci podle stáří. Protože král Rudolf byl zároveň přinucen zříci se všeho podílu v panování nad zeměmi rakouskými, byla naděje, že se brzy dokonale přizpůsobí českému prostředí a založí tu českou větev rodu habsburského, která mohla v Čechách zdomácněti stejně, jako to dovedla potom dynastie lucemburská. To však zmařila náhlá smrt krále Rudolfa. Na výpravě, kterou podnikl v létě 1307 proti některým svým protivníkům v jihozápadních Čechách, byl zachvácen v Táboře u Horažďovic úplavicí a zemřel 26letý, necelých devět měsíců po svém zvolení na trůn český (3. července 1307).

Podle úmluv.krále Albrechta s pány českými a podle jeho zápisu z ledna 1307 měl se nástupcem Rudolfovým v Čechách státi jeho bratr Fridrich Sličný. Ale jen část panstva jej byla ochotna uznati. Jiní volali do země knížete Jindřicha Korutanského, který byl odtud odešel po zvolení Rudolfově i se svou chotí. Ten pak byl na pohnutém sněmu volebním, kde hlavní zastánce nároků rakouských, starý maršálek Dobeš z Bechyně, byl probodnut mečem jednoho z odpůrců pobou-

řeného jeho posměšným výrokem o rodu Přemyslově, také zvolen (15. srpna).

Nový král český *Jindřich*, první a jediný toho jména na trůně českém (1307—1310), ujal se ihned vlády v Čechách. Římský král Albrecht ho sice neuznal, trvaje na právu ostatních synů svých na trůn český, ale vojenská výprava, kterou z té příčiny podnikl do Čech v září 1307, potkala se s nezdarem. Na jaře 1308 připravoval se Albrecht k novému tažení proti Jindřichovi, ale než k tomu došlo, byl úkladně zavražděn svým synovcem Janem Parricidou (1. května 1308).

Synové Albrechtovi, jimž nastal těžký zápas o korunu německou, nemohli pokračovati v boji o trůn český. Již v srpnu 1308 zřekl se vévoda Fridrich Sličný, dohodnuv se přátelsky s králem Jindřichem, za velikou peněžitou náhradu všeho svého práva a nároků na Čechy a Moravu. Ačkoli, Jindřich měl takto zajištěn český trůn, nenásledoval příkladu posledních králů českých z rodu Přemyslova, kteří mívali namnoze rozhodující vliv na volby králů římských, a nezasáhl nikterak do jednání o volbu nástupce Albrechtova v říši. Tím stal se Jindřich hrabě Lucemburský, který ve své důrazné snaze povznésti vážnost a moc římského císařství brzy obrátil zřetel také k Čechám způsobem osudným vládě Jindřicha Korutanského. Slabý tento panovník brzy pozbyl přízně Čechů a jeho vážnost podkopávaly povážlivě se vzmáhající nepořádky a rozbroje mezi domácím panstvem a zbohatlým německým měšťanstvem. Tak vznikla v Čechách myšlenka zbaviti se Jindřicha Korutanského za pomoci nového krále římského a povolati na trůn český některého člena rodu lucemburského, jenž by pojal za choť jedinou svobodnou dceru krále Václava II. Elišku. Král Jindřich VII., ač zprvu nechtěl nic slyšeti o dědických nárocích Přemysloven, ani o volebním právu Čechů a prohlašoval prostě Čechy za léno spadlé na říši, dal se potom přece získati pro tento plán. Chtěl původně zasnoubit českou kněžnu Elišku se svým

mladším bratrem Walramem, jenž byl by pak dosedl na trůn český, ale konečně svolil, aby se manželem Eliščiným stal jediný jeho syn Jan, tehdy hoch sotva čtrnáctiletý. Na sněmu říšských knížat ve Špýru udělil 31. srpna 1309 Jindřich VII. království české v léno Janovi, který téhož dne byl slavnostně oddán s Eliškou z Čech tam přichvátavší. V Čechách se zatím podařilo Jindřichovi Korutanskému upevniti své postavení brannou pomocí, jíž se mu dostalo jak z rodinných zemí, tak od některých zahraničních spojenců. Proto bylo třeba vypraviti s mladým králem Janem do Čech silné vojsko říšské. Počátkem prosince zmocnil se takto Jan hlavního města, odkud Jindřichu Korutanskému bylo po druhé neslavně uprchnouti.

Novým králem *Janem* (1310—1346), který, byv rychle uznán celou zemí, přijal na sněmu konaném v prosinci 1310 slavnostní holdování českého panstva, vstoupil na trůn český nový rod panovnický, v jehož rukou koruna česká zůstala déle jednoho století. Byl to do nedávna prostý, poměrně chudý a nikoli zvláště významný rod hraběcí, usídlený na pomezí francouzsko-německém, rod sice německý, ale mocně zasažený francouzskou kulturou a lenním svazkem připoutaný ke koruně francouzské. Zvolením otce Janova Jindřicha na království římské povznesl se ovšem rod lucemburský znamenitě a bylo možno očekávati, že z jeho moci a lesku bude míti prospěch také království české. Nebylo jistě bez významu, že mladičký Jan přicházel do Čech nejen s titulem krále českého a polského — tím se hlásil k dědictví svých předchůdců z rodu Přemyslova —, nýbrž zároveň jako generální vikář říšský, jímž byl jmenován na dobu otcovy výpravy do Italie za korunou císařskou. Ale tato výprava stala se na čas hrobem mladé slávy rodu lucemburského. Jindřich VII. dobyl tu sice některých skvělých úspěchů a po těžkých bojích s četnými odpůrci dosáhl konečně v červnu 1312 koruny císařské, ale o rok později (24. srpna 1313) za neustálých bojů s protivníky víc a více

jej tísnícími, zahynul nedaleko Sieny malarií. Mladý král český byl tak rázem zbaven mocné opory, které mu skýtala jak osobnost otcova, tak zvláště jeho důstojnost císařská. Osud krátkého panství habsburského v Čechách ukazoval, že tím i sama jeho královská moc česká mohla by se ocitnouti u vážném nebezpečí. Bylo proto přirozené, že se Jan rozhodl ucházeti o královskou korunu římskou. Ale pokus o to s velkým důrazem podniknutý úplně selhal hlavně působením rodu habsburského. Rok po smrti otcově bylo Janovi docela upustiti od kandidatury na trůn římský a spokojiti se tím, že proti svému habsburskému odpůrci Fridrichovi Sličnému podporoval ve snaze o dosažení královské koruny římské falckraběte Ludvíka Bavora, zajistiv si napřed jeho přízeň i pomoc ve vlastních těžkostech. A těch působilo mu plnění vladařských povinností v Čechách víc, než bylo úměrno silám a schopnostem mladého a nezkušeného krále.

Přijímajíc Jana za svého budoucího pána, vymohla si na něm šlechta česká sliby velmi závažné. Snad již ve Špýru vydal jí slavnostní manifest, jímž zaručoval jí podstatné výhody a úlevy co do branné povinnosti, placení berní a uplatňování práva odúmrtného na její statky, a zároveň závazně prohlašoval, že nebude cizincům propůjčovati ani úřadů, ani statků v Čechách a na Moravě. A dosáhnuv královské koruny české, opakoval tyto závazky, ovšem poněkud oslabené, dvojím privilegiem, daným Čechům a Moravanům roku 1311. Sliboval tu, že starých úřadů zemských nebude udíleti leč domorodcům, zachovávaje si patrně možnost dosazovati cizince na hodnosti a úřady dvorské, jen na osobě královĕ závislé. Opravdu byl král Jan na počátku své vlády obklopen německými důvěrníky svého otce, mezi nimiž vynikal zvláště mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu, někdejší dlouholetý rádce krále Václava II. Oni vlastně měli v rukou nejvyšší moc k veliké nelibosti českého panstva. Jeho odporu proti Němcům, kteří usadivše se v zemi, nabyli zde velikého

bohatství a povážlivého vlivu nejen na správu měst a ústavů duchovních, nýbrž i na věci zemské, i jeho národnímu vědomí, tímto odporem živenému, dostalo se nové vzpruhy.

Nespokojenost českého panstva s vládou německých rádců králových projevovala se po smrti císaře Jindřicha VII. a nezdaru Janovy kandidatury na trůn německý stále mocněji. Na jaře 1315 byl konečně král Jan donucen propustiti všechny cizí pány od svého dvora a svěřiti jejich úřady a moc pánům domácím. Z nich zvláště pan Jindřich z Lipé, jemuž byl svěřen úřad podkomořský a tím správa královských důchodů, brzy úplně ovládal slabého krále. Již na podzim r. 1315 se sice podařilo odpůrcům páně Jindřichovým, k nimž náležela sama královna Eliška, nelibě nesoucí jeho důvěrné styky s vdovou krále Václava II. a Rudolfa Eliškou Rejčkou, pohnouti krále Jana, že dal pana Jindřicha náhle zatknouti a uvrhnouti do vězení pro domnělé zrádné pikle proti životu a důstojnosti královĕ. Zdálo se, že Jindřicha z Lipé stihne stejný osud jako někdy pana Záviše z Falkenštejna. Ale nestalo se tak. Po vězení téměř šestiměsíčním byl Jindřich z Lipé na jaře 1316 propuštěn na svobodu, když byl arcibiskup mohučský Petr sjednal smír jeho strany s králem. Zatím pak co král prodléval v cizině, jednak pomáhaje králi Ludvíku Bavoru proti jeho odpůrcům, jednak vyřizuje všeliké potřeby svého panství lucemburského, a v Čechách zase na jeho místě vládl Petr mohučský, trvalo nepřátelství mezi stranou Jindřicha z Lipé a stranou královny Elišky. Projevovalo se zjevným bojem, vzájemným pleněním a loupežením, takže v zemi byly poměry podobné jako po smrti Přemysla II. V červnu 1317 došlo ke smíru obou stran. Ale vášnivá královna Eliška, jež byla proti jakémukoli smlouvání s odpůrci, smíru neuznala a k ní se v tom připojil král Jan, který se na podzim 1317 vrátil do země s vojenskou pomocí krále Ludvíka. Než svorný odpor sjednoceného panstva českého, jež si zajistilo účinnou pomoc smlouvou s rakouským vévodou Fridrichem Sličným, nakonec donutil

královské manžely k povolnosti. O velikonocích 1318 na sjezdu v Domažlicích obnoven byl také přičiněním krále Ludvíka Bavora, jemuž záleželo na urovnání poměrů v království českém se zřetelem na vlastní boj o korunu německou, mír mezi králem a panstvem českým. Páni vrátili se v poslušenství královo na jeho slib, že z království odvede německé žoldnéře, že žádných úřadů v zemi nikdy nedá cizincům a budoucně tu bude vládnouti jen s radou domácí. Tak narovnání domažlické zachránilo trůn český rodu lucemburskému, odvrátivši české panstvo od spolku s Habsburky, a zároveň uvedlo správu země zcela do rukou českých pánů, z nichž Jindřich z Lipé nabyl zase svého úřadu a rozhodující moci v království. Sám král Jan brzy podlehl jeho vlivu tak dokonale, že uvěřil jeho tvrzením, jako by královna Eliška usilovala zbaviti jej trůnu a zmocniti se vlády jako poručnice tříletého jejich synka Václava (potomního Karla IV). V únoru 1319 přepadl královnu na Lokti a přinutiv ji odebrati se na Mělník, dal maličkého Václava několik neděl hlídati na Lokti jako ve vězení. Ale koncem roku rozhodl se sám zase odejeti ze země, kde jeho těkavá, rytířsky dobrodružná povaha nenacházela dosti uspokojení. Svěřiv správu země nikoli cizinci, jako dříve činíval, nýbrž panu Jindřichovi z Lipé, zatím povýšenému na nejvyššího maršálka, odebral se za hranice, aby se již nikdy trvale nevrátil do svého království. Jeho neklidná a namnoze skvělá činnost potomní odlučuje se takřka od vnitřních dějin českých, třeba nebyla pro ně bez významu. Nechávaje království české úplně v rukou českého panstva, s nímž do r. 1320 byl zápasil o upevnění moci panovnické, spatřoval v něm odtud hlavně důležitý zdroj důchodů a mocnou oporu v rozmnožování držav rodových. V zemi nastalo tím uklidnění. Přestaly boje mezi králem a panstvem, přestaly pokusy o novou změnu na trůně českém, časem našlo české panstvo dokonce zálibu v rytířském věhlasu Janově a neváhalo účastniti se jeho dobrodružných výprav. Ale tento smír byl draze vy-

koupen jen tím, že se Jan zřekl skutečné vlády na prospěch několika panských rodů. Ty ovšem neotálely těžiti z toho pro upevnění svých práv stavovských i své obohacení na újmu královské moci, majetku a práv. Tak se doba panování Janova stala dobou hlubokého úpadku moci královské uvnitř země a zároveň dobou ustálení a rozkvětu stavovských práv české šlechty, jíž ovšem byla tím dána příležitost osvědčiti svou schopnost ke správě země a uvědomiti si svou odpovědnost k ní.

Ke sporům politickým přidružily se hned v prvních letech vlády Janovy také zmatky v oboru církevním. Kolem r. 1310 počalo se v sousedním Rakousku veliké pronásledování kacířů sekty valdenské a brzy potom zjištěni byli kacíři také v Čechách. R. 1315 bylo v Praze upáleno 14 kacířů, nejspíše také valdenských. Ale jistě bylo kacířů v Čechách mnohem více. Tvrdilo se dokonce, že jich bylo na sta a že měli jednoho arcibiskupa a sedm biskupů. Byl prý mezi nimi také lékař jménem Richard (Angličan?), jenž prý sepsal zvláštní spis na obranu jejich bludů. Správnost všech těchto tvrzení není zcela nepochybná. Jisté však je, že tehdejší pražský *biskup Jan z Dražic* (1301—1343) ze starého panského rodu českého, muž vzdělaný, umění milovný a národně uvědomělý, choval se k dopadeným kacířům shovívavěji, než se líbilo některým horlivcům v českém duchovenstvu. Od nich byl proto i pro jiné příčiny obžalován u papeže Jana XXII., který biskupa zbavil dočasně úřadu a pohnal před svůj soud do Avignonu. Biskup Jan odebral se r. 1318 ke dvoru papežskému, odkud se mohl vrátiti do vlasti, byv uznán nevinným, teprve po 11 letech.

Již před svým odchodem do Avignonu měl biskup Jan třenice s řády žebravými. Vznikaly odtud, že se biskup, který se r. 1311 osobně zúčastnil velikého církevního koncilu ve francouzské Vienne, snažil zjednávati platnost dekretům tohoto koncilu, namířeným proti nenáležitému vměšování mnichů žebravých do řádné správy církevní. Po návratu

biskupově z Avignonu propukly spory s řády žebravými se zvýšenou prudkostí. R. 1331 strhly se dokonce v některých pražských kostelích rvačky mezi žebravými mnichy a faráři, hájícími proti nim svých práv, a z toho vyvinul se i vášnivý zápas mezi pražskými měšťany a prostým lidem, když se oni ujímali mnichů, tento farářů. Z Prahy se toto hnutí rozšířilo do kraje, zvláště do měst, kde spory žebravých mnichů s faráři také plodily veřejné nepokoje. Konečně narovnáním stran a rozhodnutím papežské stolice byl klid zjednán tak, že řády žebravé byly přinuceny podrobiti se dekretům koncilu viennského.

Nechut biskupova k řádům žebravým přispěla asi k tomu, že zavedl do Čech řád kanovníků sv. Augustina, jejž poznal v Avignoně. Protože jeho úmysl dáti pro ně postavit francouzským architektem výstavný kostel v Praze byl zmařen odporem obecní správy, založil biskup klášter augustiniánský v Roudnici a postavil mu nádhernou budovu s kostelem. Do zakládací listiny tohoto kláštera vložil biskup významné ustanovení, že jeho členy mohou se stávati jen Čechové z otce i matky českého jazyka. Budovu klášterní stavěli nepochybně francouzští architekti biskupem Janem do Čech povolaní. Jistě jejich dílem byl veliký kamenný most (1333, mistr Vilém z Avignonu), jejž biskup dal vystavěti přes Labe v Roudnici. Také biskupský hrad v Roudnici byl za Jana z Dražic přestavěn způsobem prozrazujícím vliv francouzský, zejména avignonský. I jinak přenášel k nám biskup Jan románskou kulturu, kterou poznal za svého pobytu v Avignoně. Přivezl z Francie mnoho vzácných rukopisů vyzdobených uměleckými miniaturami, které se staly předlohou podobně ozdobeným rukopisům domácím a měly veliký vliv na vývoj českého umění malířského. To vše dělo se bez účasti a většinou snad bez vědomí krále Jana, který se pramálo staral o vnitřní poměry svého českého státu.

Úplné zanedbávání potřeb země české nahrazoval jí však král Jan jak tím, že svými rytířskými činy a vojenskými pod-

niky šířil slávu jména českého po celé Evropě, tak zejména svou horlivou a úspěšnou snahou o územní rozšíření českého státu. Tím způsobem těžil také ze svého přátelského poměru k římskému králi Ludvíku Bavoru. Již r. 1314 dal si od něho zapsati město a zemi *chebskou*, které již za Přemysla II. a Václava II. byly dosti dlouho spojeny s královstvím českým, jako říšskou zástavu a po bitvě u Mühldorfu, kde hlavně Janovým přičiněním král Ludvík dobyl 1322 rozhodného vítězství nad Fridrichem Rakouským, ujal se skutečně vlády nad Chebskem, jehož obyvatelstvo složilo mu slib věrnosti. Chebsko se tím hned nestalo přímou součástí českého království, nýbrž zůstalo samostatným správním územím, podřízeným přímo králi českému. Ale od státu českého se již nikdy neoddělilo a v pozdějších staletích splynulo dokonale s královstvím českým.

Dva roky před tím (1329) připojil král Jan ke koruně české budyšínskou část *Horní Lužice*. Tato země byla od r. 1158, kdy ji císař Fridrich Barbarossa udělil v léno českému králi Vladislavu, spojena bezmála sto let s Čechami. R. 1253 zastavil ji Přemysl II. svému svaku, braniborskému markrabí Otovi, jako věno své sestry Boženy a protože se potom o ni rozdělili dva synové Otovi, rozestoupila se na dvě samostatná území, Budyšínsko a Zhořelecko. Po vymření obou větví markrabat braniborských (1317 a 1319) měla celá Horní Lužice spadnouti na českou korunu. Janovi podařilo se nejprve r. 1319 obsaditi toliko Budyšínsko, kdežto Zhořelecka zmocnil se slezský vévoda Jindřich Javorský. Ten však r. 1329 přinucen byl postoupiti Janovi město Zhořelec s okolím a r. 1337 pojistiti mu dědický nárok na zbytek Zhořelecka, který pak r. 1346 po bezdětné smrti vévodově opravdu připojen ke koruně české. Od té doby celá horní Lužice byla spojena s Čechami bezmála tři sta let.

Mnohem znamenitěji rozmnožil Jan území českého státu získáním svrchovanosti nad valnou částí *knížectví slezských*. Již za krále Václava II. (v l. 1289—1291) čtyři knížata hor-

noslezští poddali se lenní svrchovanosti krále českého, který se tak stal vrchním pánem celého Horního Slezska. Ale potom lenní svazek Horního Slezska s korunou českou zanikl, kdežto drobení této země na malá knížectví pokračovalo. Odpoutávajíce se vždy více od Polska, k němuž původně náležela, počala se tato knížectví zase jako za Václava II. kloniti k Čechám. Nejprve kníže Jindřich Vratislavský, přišed r. 1327 do Prahy, učinil s králem Janem dědickou smlouvu, podle níž mělo knížectví vratislavské po jeho smrti připadnouti k Čechám. Když se pak král Jan téhož roku vypravil do Polska, aby proti novému králi polskému zjednal platnost českým nárokům na Polsko, získaným za Václava II. a dosud neupadlým v zapomenutí — král Jan, jak víme, nazýval se též králem polským —, poddali se v Opavě jeho svrchovanosti knížata těšínský, opolský, ratiborský, kozelský, bytomský a osvětimský, přijímajíce od něho země své v léno, což pak učinil i Jindřich Vratislavský. Král Jan hned r. 1237 slíbil slavnostním majestátem stavům knížectví vratislavského, že již nikdy nebudou odděleni od koruny české, ani až spadnou na korunu českou, zadáni jinému knížeti, nýbrž že pak zůstanou přímo pod králem českým. To se po smrti vévody Jindřicha r. 1335 také stalo. Potom se stala knížecími lény koruny české i ostatní knížectví slezská: r. 1328 Stinavsko, Olešnicko, Lehnicko, Břežsko, Zaháňsko; r. 1331 Hlohovsko, r. 1336 Minstersko a r. 1342 Nísko (území biskupství vratislavského). Ze všech knížectví slezských toliko Svídnicko a Javorsko nebyly na konci vlády Janovy poddány svrchovanosti české. A již r. 1335 sám král polský Kazimír uznal českou svrchovanost nad Slezskem, vzdav se smlouvou, sjednanou s králem Janem v Uherském Vyšehradě r. 1335, všech nároků na Slezsko za to, že král Jan zřekl se titulu krále polského i práv z něho plynoucích.

K rozšíření a upevnění panství Janova nad Slezskem přispěla podstatně veliká a úspěšná válečná výprava, kterou

v zimě roku 1328—29 podnikl do *Litvy* na pomoc řádu německých rytířů proti pohanským Prusům a Litevcům, neboť se mu za této výpravy naskytla příležitost zakročiti důrazně proti některým knížatům polským a slezským. V pozdějších letech podnikl král Jan ještě dvě podobné výpravy proti Litvě (1337 a 1345), ale obě tyto výpravy, jichž se zúčastnil též králevic Karel, nepotkaly se se zdarem.

Brzy po první výpravě na Litvu zanesla krále Jana jeho bojovná podnikavost směrem opačným až do *Italie*, kde na čas dobyl si moci znamenité. Přivedl jej k tomu pobyt v jižním Tyrolsku, kde meškal r. 1330, vyjednávaje s Jindřichem vévodou korutanským a hrabětem tyrolským. S tímto bývalým králem českým a svým někdejším sokem smířil se král Jan již předtím, zasnoubiv druhorozeného syna svého Jana s jedinou dcerou Jindřichovou Markétou, dědičkou veškerých zemí otcových. Když pak na podzim 1330, dojednav s Jindřichem Korutanským smlouvy dědické, pobýval u svého syna v Tridentu, dostavilo se k němu poselství lombardského města Brescie se žádostí za pomoc proti mocnému pánu veronskému Mastinovi della Scala. Král Jan vypravil se ještě v zimě s najatým vojskem do Italie, kde se mu poddala nejen Brescie, nýbrž i mnoho jiných měst lombardských (též Milán) a někteří z tamních velmožů. Tak se stal český král během r. 1331 pánem celého západního Lombardska i území pozdějších knížectví Parmy, Modeny a Luccy. Tento náhlý a oslňující vzrůst moci Janovy popudil proti němu všechny mocné jeho sousedy, jejichž nepřátelství přinutilo krále, aby nejprve opanované země vlašské přijal od císaře jako vikář římské říše a po čase aby odešel z Italie vůbec (1333).

Pokud nebyl zaměstnán diplomatickým vyjednáváním a výpravami válečnými, přebýval král Jan jednak v Lucembursku, jednak u dvora krále francouzského Karla IV., jenž měl za choť jeho sestru Marii. Účastnil se tu rytířských turnajů a skvělých radovánek a pověst o jeho udatnosti, štěd-

rosti a rytířských způsobech byla rozšířena po celé Evropě. Do Čech přicházíval jen zřídka a zpravidla pro peníze, jichž vyžadovaly jeho skvělý život i jeho podniky válečné. Jeho poměr ke královně Elišce byl až do její smrti r. 1330 stále chladný a časem i velmi napiatý. Svého prvorozeného synka Václava, obávaje se, aby nebyl prohlášen za krále, odvezl r. 1313 jako sedmiletého hocha ke královskému dvoru francouzskému na vychování. Kralevic přijal tam při biřmování jméno *Karel*, jež mu pak zůstalo. R. 1331 povolal otec patnáctiletého Karla do Italie a učinil jej vladařem svého italského panství. Po jeho zhroucení poslal Karla zpět do Čech, dal mu titul markrabí moravského a poručil mu správu Čech a Moravy (r. 1333). Mladému kralevici naskytla se tu po prvé příležitost osvědčit svou lásku k rodné zemi i své schopnosti vladařské. Zaváděl pořádek do správy zemské, vyplácel královské hrady a statky rozzastavené pánům českým a moravským a tím povznášel pokleslou moc panovnickou. Vážnost a obliba, jichž tím v zemi nabýval, vzbudily však v jeho otci nedůvěru k němu. Odňav nejprve Karlovi vladařství, poslal jej začátkem r. 1336 do *Tyrol* na pomoc bratru Janu Jindřichovi, jenž po smrti svého tchána Jindřicha Korutanského zápasil o jeho dědictví s vévody rakouskými a císařem Ludvíkem. Zápas ten ukončil r. 1336 král Jan smlouvou s vévody rakouskými, kterou byly jim postoupeny Korutany, takže Jindřichovi a jeho manželce Markétě zbyly jen Tyroly. Když však po pěti letech (1341) Markéta, zapudivši od sebe svého manžela, vstoupila v nové manželství s císařovým synem Ludvíkem markr. braniborským, přestalo panství lucemburské v Tyrolích nadobro. Kralevic Karel již předtím 1338 byl odešel z Tyrol do Čech a ujal se zas správy země. R. 1341 přijel do Čech také král Jan, jenž v těch letech z choroby, kterou si byl utržil na své druhé výpravě proti Litvě r. 1337, oslepl nejprve na jedno oko, potom však na obě. Dosáhl toho, že valný sněm všech zemí české koruny v Domažlicích uznal markraběte Karla jeho

nástupcem na trůně českém a přiznal zároveň dědické právo na trůn všem přímým mužským potomkům Karlovým.

O pět let později, rovněž ještě za života otcova, byl markrabě Karel zvolen králem římským proti císaři Ludvíkovi. Přátelství krále Jana k tomuto císaři, jemuž byl na počátku tak vydatně pomáhal, brzy ochladlo. Ve velikých sporech císařových s papežskou stolicí klonil se král Jan stále více na stranu papežů, kteří tehdy sídlili v Avignoně a byli velmi blízcí královskému dvoru francouzskému tak těsně s ním spřátelenému. Přátelství papežské stolice ke králi Janovi projevilo se také tím, že mu papež Jan XXII. r. 1325 dovolil vybírati od duchovenstva jeho zemí tři léta za sebou desátek všech jeho příjmů. Měl ho užíti na křížovou výpravu do Palestiny, k té však se nikdy nedostal (za to podnikl výpravu na Litvu). Spor o Tyroly odvrátil pak krále Jana od císaře ještě více. Za to se v potomních letech vyvinul velmi přátelský poměr mezi králem českým i jeho synem a mezi stolicí papežskou. Přispělo k tomu zvláště dosednutí někdejšího vychovatele a zvláštního příznivce Karlova Klementa VI. na stolec papežský r. 1342. Vyhovuje přání Karlovu, který jej navštívil s otcem svým v Avignoně, povýšil papež Klement VI. r. 1344 pražské biskupství na arcibiskupství a podřídil mu jak biskupství olomoucké, tak biskupství litomyšlské, jež se mělo nově zříditi. A zároveň počal usilovati o zvolení markraběte Karla na království římské na místo císaře Ludvíka kurií papežskou zavrženého. Na nové schůzi krále Jana a markraběte Karla s papežem Klementem v Avignoně na jaře 1346 došlo k plné dohodě o to a 11. července 1346 pět kurfiřtů říše římské zvolilo v Rense markr. Karla králem římským.

Právě v ty dny byla Francie napadena anglickým vojskem krále Eduarda III. Slepý král český Jan i jeho syn Karel zvolený právě králem římským neváhali přispěti na pomoc zpřízněnému dvoru francouzskému. Oba účastnili se též rozhodné bitvy u Crecy 26. srpna 1346, kde slepý král Jan

s mnohými pány českými našel hrdinnou smrt, aniž mohl udatností svou dopomoci Francouzům k vítězství. Vypravuje se, že vítězný král anglický, dostav se k mrtvole českého krále, sňal s jeho přílbice tři supí pera s nápisem „Ich dien" a dal je svému synovi princi waleskému. Ten prý je pojal do svého štítu a po něm užívali jich ve svém erbu všichni princové walešti. Pravdivost tohoto vypravování je sice pochybná, ale jisté je, že svou hrdinnou smrtí slepý král Jan přispěl ke slávě českého státu, jehož území znamenitě rozšířil, ale jehož vnitřní život zůstal mu až do smrti cizí.

Tento *vnitřní život* rozvíjel se přes tuto neúčast královu ku podivu bohatě. Stala se již zmínka o zásluhách, jež si získal o rozkvět českého *umění výtvarného* v té době pražský biskup Jan z Dražic. Ale také jiné osoby vznešeného rodu přispěly k němu znamenitě. V letech 1315—17 pracovala u nás pro královnu Rejčku, vdovu po králi Václavu II., malířská dílna, z níž vyšlo několik rukopisů s malířskou výzdobou vzácné ceny. Pro dceru Přemysla II., svatojirskou abatyši Kunhutu, byl okolo r. 1320 zhotoven t. zv. Pasionál abatyše Kunhuty, jehož malířská výzdoba stojí na výši nejdokonalejšího anglofrancouzského kreslířského a malířského umění té doby. Neznámý její původce náležel k největším umělcům evropským, ale v českém prostředí jeho umění nezanechalo hlubších stop. Asi o dvacet let později (okolo r. 1340) byla zhotovena v české dílně pro Velislava, snad královského protonotáře, t. zv. Velislavova bible, obrovská kniha s množstvím obrazů raně gotického slohu malířského. Ve stavitelství a sochařství nevytvořila u nás doba Jana Lucemburského krom vzpomenutých již děl, vzniklých péčí biskupa Jana z Dražic, nic významnějšího.

V dějinách *českého písemnictví* je tato doba velmi významným mezníkem. Z ní zachovaly se nám první větší památky slovesné, česky psané. Bylo již vzpomenuto veršované kroniky tak řečeného Dalimila, kteréžto dílo neznámého šlechtice (dokončené r. 1314) je nejen výmluvným dokladem

probuzeného národního vědomí v české šlechtě, nýbrž i znamenitou památkou českého jazyka a písemnictví. Skoro ze stejné doby je česká Alexandreida, veliké rytířské epos, přes svou závislost na cizích předlohách dosti samostatné, jehož původce náležel také k stavu šlechtickému. Brzy po Alexandreidě vznikla první dramatická hra česká „Mastičkář". A do prvních let po vymření Přemyslovců se klade vznik starší skupiny veršovaných legend českých, z nichž vyniká legenda o Jidášovi. V letech 1320—1330 pak byla sepsána nejstarší památka českého písemnictví právnického, t. zv. Kniha rožmberská. České dějepisectví bylo v době Janově obdařeno znamenitým dílem, psaným ovšem latinsky, Kronikou zbraslavskou, jejíž spisovatel Petr Žitavský byl Němec v Čechách zdomácnělý.

Tak jeví se doba Janova ve všech oborech kulturního snažení slibným úvodem ke skvělému období vlády jeho velikého syna.

V. DOBA KARLA IV. (1348—1378)

Karlem IV. dosedl na trůn český jeden z nejznamenitějších panovníků této země. Čestné příjmí „otce vlasti“, které mu dala doba pozdější, dobře vystihuje jeho plodnou a obětavou lásku k české zemi, jeho moudrou a neúnavnou, vpravdě otcovskou péči o ni. Skvělý vnější lesk a přes některé stíny zdárný vnitřní rozvoj českého státu za Karlovy vlády byly z valné části jeho osobní zásluhou. Mělť zajisté vedle upřímné lásky k zemi, jejíž vláda byla mu podle jeho přesvědčení Bohem svěřena, mnoho vzácných vlastností vladařských, nevšední vrozenou inteligenci i rozsáhlé, v oné době a v jeho postavení věru kromobyčejné vzdělání, hlubokou, nábožensky podloženou mravní vážnost a opravdovost, skvělé schopnosti diplomatické, široký rozhled státnický a důkladnou, zkušeností získanou znalost vládní prakse, živý smysl pro kulturní potřeby a statky svého lidu, svědomitou hospodárnost ve správě jeho statků a potřeb hmotných, ušlechtilou touhu po cti a slávě, jak jim rozuměla doba, ale zároveň střízlivou rozvážnost ve sledování jejích velikých politických ideálů. Vynikal-li Karel IV. těmito vlastnostmi nad svou dobu a své okolí, nemohl ovšem býti zcela prost jejích slabostí a bludů (pověrčivost, záliba v okázalé vnějškové zbožnosti, církevnictví), ale ani ty nepůsobily u něho rušivě, neboť byly celkem neškodné a nevinné. Se svými velikými přednostmi a svými malými slabostmi byl Karel přece jen synem své doby, ale byl jistě také synem své rodné země, dědicem a pěstitelem jejích tradic. Byly to zejména tradice pnoucí se ke jménům dvou velikých králů z rodu Přemyslova, Přemysla Otakara II. a Václava II., a naposled rozděleně pěstované jednak otcem Karlovým Janem, jednak pražským biskupem Janem z Dražic. V úsilí o rozšíření a upevnění českého státu, o povznesení jeho vnější moci a lesku jeví se Karel pokračovatelem všech tří jmenovaných králů, ve snaze o vnitřní zvelebení své země, o rozmnožení

její hmotné a duchovní kultury následoval příkladu obou velikých Přemyslovců a biskupa Jana z Dražic, skvělého představitele nejlepších vlastností tehdejší k národnímu a politickému vědomí probuzené šlechty české.

Při smrti otcově bylo Karlovi třicet let. Ale měl již za sebou život bohatý pohnutými událostmi i významnou činností. Narodil se r. 1316 v Čechách a prožil tu první léta svého dětství za poměrů velmi rozháraných pro rozbroje mezi jeho rodiči. Jako sedmiletý hoch byl dán r. 1323 ke dvoru francouzskému do Paříže na vychování a tam hned také oženěn s Blankou, sestřenicí krále francouzského. Když po sedmi letech odešel (r. 1330) z Francie, kde poslední dvě léta byl jeho předním učitelem benediktinský opat Petr Roger, potomní papež Klemens VI., přebýval nejprve nějaký čas v Lucemburku a potom byl dvě léta v Italii, pomáhaje otci zakládat a bránit jeho tamní vratké panství. Odtud přišel sedmnáctiletý jinoch v l. 1333 do Čech, aby po dva roky šťastně spravoval zemi, užívaje titulu markrabí moravského. Potom byl dva roky v cizině (v Tyrolích u bratra, na křížové výpravě na Litvu s otcem a j.), ale na podzim 1337 přijel zpět do Čech, jež zase dva roky spravoval jako vladař. Odtud pak až do smrti otcovy střídavě přebýval brzy v cizině, hlavně ve Francii (od léta 1339 do jara 1340, poč. r. 1344 a 1346), ale také v Tyrolích (tam 1341 pomáhal půl roku mladšímu bratrovi), v Němcích (na jaře 1344) a na nové křížové výpravě na Litvu (poč. 1345), brzy v Čechách, kde vedl někdy vládu sám, někdy vedle svého otce.

Již za života otcova zasahoval Karel do osudů své země, zaváděje tu pořádek, obnovuje pokleslou moc panovnickou a pečuje také jinak o zvelebení země. Povýšení biskupství pražského na arcibiskupství r. 1344, jímž se český stát v oboru církevním vymanil ze závislosti na Německu, bylo pak především jeho dílem, třeba se stalo ještě za života otcova. Vedle mnohých zásluh o svou rodnou zemi a vyzkoušené způsobilosti vladařské přinášel si Karel do svého králov-

ského povolání ještě jiný velmi cenný statek: nově získanou hodnost krále římského. Oč se marně snažil již veliký král Přemysl Otakar II., ale také otec Karlův, toho dosáhl Karel dříve, než dosedl na trůn otcovský. Byl prvním králem českým, na jehož hlavě spočinula královská a potom i císařská koruna římská, odznak i tehdy ještě znamenité moci a důstojnosti. Čechy se tím dostaly v čelo politického, ale také kulturního vývoje svaté říše římské a celé střední Evropy.

Postavení Karlovo v říši nebylo arci první čas po jeho zvolení nikterak skvělé, neboť skutečná moc zůstávala v rukou císaře Ludvíka Bavora, proti němuž byl zvolen. To se dokonale změnilo po smrti Ludvíkově na podzim r. 1347. Byl sice proti Karlovi od strany bývalého císaře zvolen jiný král, bezvýznamný hrabě Günther ze Schwarzburku, ten však nedošel nikde vážného uznání a uznav sám v květnu 1349 Karla, zemřel hned potom, takže Karel byl pak jedinou a svorně uznávanou hlavou říše římské. Aby dosáhl také hodnosti císařské, podnikl Karel na podzim r. 1354 výpravu do Italie a dal se o Velikonocích 1355 korunovati v Římě na císaře zástupcem nepřítomného papeže.

Svého postavení v říši užil Karel především k pronikavé *úpravě státoprávních poměrů státu českého.* Hned na valném sněmu všech zemí koruny české, konaném na jaře 1348 v Praze za přítomnosti některých kurfiřtů a jiných velmožů říše německé, vydal o tom Karel po pečlivých poradách několik důležitých listin (7. dubna 1348). Nejprve potvrdil jednotlivě dřívější privilegia králů a císařů německých, daná Čechám, zejm. privilegia z r. 1158, 1212, 1289, 1290 a j. Zvláštním privilegiem upravil pak *poměr Moravy k českému státu.* V souhlase s dosavadním vývojem nejeví se tu Morava jednotným státoprávním celkem, nýbrž souborem tří státoprávních složek, vlastního markrabství, biskupství olomouckého a vévodství opavského. O všech třech Karlovo privilegium ustanovuje a prohlašuje, že náležejí k pravomoci

a přímému panství králů českých a koruny království českého, a že toliko od králů a koruny české je možno přijímati je v léno. Důsledně se nařizuje, že markrabí moravští, biskupové olomoučtí a vévodové opavští toliko králům českým a koruně české skládají přísahu poslušenství a poddanství. Lenní příslušnost tří knížectví moravských k říši se tím nijak nepopírá, ale ustanovením, že jsou trvale a nerozlučně spojena s korunou českou a jen od ní mohou se dále udíleti v léno, popírá a ruší se jejich někdejší přímý poměr k říši, jejich říšská bezprostřednost.

Podobně upraven byl jiným privilegiem *státoprávní poměr Slezska a Horní Lužice*, připojených ke království českému za krále Jana. Všechna knížectví slezská Janem získaná, jakož i obě části Horní Lužice, marka budyšínská a zhořelecká, byly přivtěleny ke koruně české tak, aby budoucně, kdykoli některé knížectví se uprázdní, toliko od králů českých a koruny království českého bylo dáváno v léno a toliko jim aby držitelé těch knížectví skládali manskou přísahu poslušenství, věrnosti a poddanosti.

Oběma těmito privilegiemi byly jednak Morava s biskupstvím olomouckým a vévodstvím opavským, jednak Slezsko a Horní Lužice, určitě a nerozlučně přičleněny k Čechám, tak že splývaly s nimi ve vyšší státoprávní jednotku, jejíž pojem v tu dobu teprve se ustaluje, v českou korunu. Jednotlivé části rozsáhlého státu českého, jednotlivé složky české koruny nemohly již býti odlučovány od této vyšší jednoty podle vůle králů německých, nemohly býti udíleny jako přímé léno říšské nikomu jinému než králi českému. Toliko král český směl je dále udíleti jako léno české koruny. Ve svazku říše německé zůstávaly jen jako část této koruny a skrze ni.

Na jarním sněmu r. 1348 učinil Karel IV. také důležité rozhodnutí o *nástupnickém řádu* v Čechách. Potvrzuje ze své moci jako král římský privilegium císaře Fridricha II. z r. 1212 o volbě krále českého, připojil k tomu po úradě

s některými kurfiřty a knížaty říšskými vysvětlení, že právo voliti krále náleží prelátům, vévodům, knížatům, rytířům a veškeré obci království českého a zemí k němu příslušných, ale jen v tom případě, kdyby nebylo manželského potomka ani mužského, ani ženského, z českého rodu královského, anebo kdyby se království jakýmkoli jiným způsobem uprázdnilo. Dědičnost českého trůnu i v ženském potomstvu královského rodu českého, dotud pochybná, stanoví se tím výslovně a jasně. Královským rodem, jehož dědický nárok na trůn český se takto uznal, rozumělo se při tom ve smyslu sněmovní úmluvy z r. 1341 patrně toliko přímé potomstvo Karlovo, nikoli vedlejší větve rodu lucemburského, jeho bratří a jejich potomstvo. Jakým řádem mělo potomstvo Karlovo nastupovati, nebylo r. 1348 ustanoveno. O tom dále platilo sněmovní svolení z r. 1341, jímž byla nařízena posloupnost podle prvorozenství.

Zajistiv dědický nárok na trůn český svému přímému potomstvu po meči i přeslici, postaral se Karel IV. brzy potom o rozšíření toho nároku na svého bratra Jana Jindřicha a na jeho mužské potomstvo. Plně přání poslední vůle otcovy z r. 1340, udělil r. 1349 tomuto bratrovi markrabství moravské jako léno koruny české a to jako léno mužské, t. j. dědičné jen v mužském potomstvu. Při tom ustanovil (privilegiem z 26. pros. 1349) s radou českých stavů vzájemnou dědičnou posloupnost české a moravské větve rodu lucemburského. Nejen mělo markrabství moravské, kdyby vymřel rod markrabí Jana Jindřicha po meči, zase spadnouti na krále českého, jak to plynulo z lenního poměru Moravy k české koruně, nýbrž také naopak, kdyby nebylo v rodě Karlově mužského potomstva, mělo království české se všemi zeměmi k němu přináležejícími připadnouti markrabí Janovi a jeho zákonitým dědicům mužského pohlaví. Tato ustanovení o vzájemné české posloupnosti české a moravské větve rodu lucemburského potvrdil Karel IV. jako císař německý na valném sněmu české koruny v září 1355

(majestátem z 27. září 1355), zároveň s listinami z r. 1348, upravujícími státoprávní poměry české koruny.

Poměr české koruny k říši německé upravil pak podrobně všeobecným zákonem říšským z roku 1356, který je znám jménem *Zlaté bully Karlovy.* Ze zákonných předpisů o volbě králů německých, shrnutých v tomto slavném zákoně, týkají se Čech ta, jimiž se stanoví počet a práva kurfiřtů říše německé jakožto voličů královských. Neboť král český uznává se tu slavnostně za jednoho ze sedmi kurfiřtů, jimž náleží voliti krále německého. Všem těmto kurfiřtům přiznává Zlatá bulla některá důležitá práva před ostatními knížaty říšskými. Jsou to práva, jichž panovníci čeští užívali ode dávna, a jež většinou také ostatní kurfiřtové již dříve byli na sebe strhli. Ale vedle práv všem kurfiřtům společných, přiznává Zlatá bulla Karlova králům českým některá významná práva zvláštní. Výslovně přiznává mu první místo mezi čtyřmi kurfiřty světskými a nařizuje, že při sněmích a jiných slavnostních příležitostech v říši německé náleží králi českému přednost i před kterýmkoli králem jiným, kdyby náhodou byl přítomen. Velmi významná přednost příslušela podle Zlaté bully království českému před ostatními kurfiřtstvími v řádě nástupnickém. Dědický nárok přímého potomstva podle prvorozenství přiznán byl sice všem rodům kurfiřtským, kdežto však jiná kurfiřství po vymření přímého potomstva rodu panovnického měla spadnouti na říši, byla království českému výslovně vyhrazena jeho starobylá práva a výsady, podle nichž v takovém případě právo voliti krále příslušelo stavům českým. Tím bylo znova slavnostně uznáno, že království české nikdy nemůže spadnouti na říši jako jiné říšské země, že koruna česká nemůže býti prostě udílena králi německými, protože králové čeští vstupují na trůn buď právem dědickým nebo volbou stavů. Ovšem i podle Zlaté bully nabýval zvolený král český teprve potvrzením císařským plné moci královské. Také v oboru soudním potvrdila Zlatá bulla zvláštní postavení království českého.

Ustanovujíc, že obyvatelé kteréhokoli kurfiřtství nesmějí býti poháněni k jakýmkoli soudům zahraničním a jen kdyby jim byla odepřena spravedlnost, mohou se odvolati k soudu císařskému, praví o Čechách, že žádný obyvatel toho království a zemí k němu náležejících nesmí býti pohnán k jakémukoli soudu za hranicemi svého státu, že od soudů českých vůbec není odvolání k soudům cizím a kdo by se odvolal, že tím ztrácí svou při. Při tom Zlatá bulla výslovně podotýká, že toto právo království českého zachovávalo se od nepamětných časů. Odlišnost království českého od jiných kurfiřtství jeví se podle Zlaté bully také v tom, že se na ně neměla vztahovati moc říšských náměstků nebo správců říše, kteří vykonávali práva císařská, byl-li císařský trůn uprázdněn.

Zlatou bullou nebyl uvolněn dávný svazek Čech s říší německou, ale bylo jim v říši přiznáno první místo před všemi kurfiřtstvími a tím vůbec přede všemi říšskými knížectvími a vnitřní samostatnost státu českého, kterou se v předešlých dobách někteří králové němečtí snažili porušiti, byla slavnostně uznána a utvrzena.

Pojistiv zákony z r. 1348 a 1355 jednotu a celistvost české koruny, nepřestal se Karel IV. starati o zvětšení jejího území. Již r. 1348 dal si postoupiti *Dolní Lužici* od muže, jenž se vydával za posledního, po léta nezvěstného markrabí braniborského Waldemara a byl Karlem uveden ve skutečné držení markrabství braniborského, které jeho odpůrce císař Ludvík byl udělil svému synu Ludvíkovi. Ale smířiv se potom s knížaty bavorskými, vrátil jim r. 1350, když domnělý Waldemar uznán za podvodníka, s markou braniborskou i Dolní Lužici. Ta byla ještě r. 1350 zastavena markrabím míšenským, ale Karel vykoupil ji r. 1363 se svolením markrabí braniborských z této zástavy ke koruně české a postoupil ji knížeti Bolkovi Svídnickému, strýci třetí choti Karlovy Anny, na čas jeho života. Když pak kníže Bolek r. 1369 zemřel, připojil Karel Dolní Lužici přímo ke koruně

české a o rok později (listinou z 1. srpna 1370) slavnostně vyhlásil její trvalé přivtělení ke koruně české na způsob Slezska a Horní Lužice.

Smrtí knížete Bolka spadla na korunu českou poslední dvě *knížetství slezská*, která se za krále Jana nebyla poddala její svrchovanosti, *Svídnicko a Javorsko*. Vedle svého knížetství svídnického držel totiž Bolek od r. 1345 také Javorsko jako poručník Anny, dcery posledního knížete javorského Jindřicha, svého bratra. Protože Bolek neměl dítek, stala se Anna i jeho dědičkou. Aby připravil připojení obou knížetství slezských, jejichž vládkyní se měla státi tato dívka, ke koruně české, sjednal Karel r. 1350 s knížetem Bolkem Svídnickým smlouvu o sňatek svého prvorozeného syna s Annou a touto smlouvou zajistil koruně české dědický nárok na Javorsko a Svídnicko. Ale po smrti svého prvorozeného syna, když po druhé ovdověl, rozhodl se Karel pojmouti sám čtrnáctiletou dědičku knížetství svídnického a javorského za manželku (r. 1353). Při tom se smluvil s Bolkem, že obě knížetství slezská spadnou po smrti Bolkově na Annu a její potomstvo. Protože Anna zemřela dříve než Bolek, spadlo Svídnicko i Javorsko jeho smrtí na její děti krále Václava a Alžbětu, provdanou za rakouského vévodu Albrechta. Odbyv nároky Alžbětiny hotovými penězi, připojil Karel Svídnicko a Javorsko jako dědictví mladého krále Václava ke koruně české, k níž odtud náleželo celé Slezsko. Současným získáním obou posledních knížetství slezských a Dolní Lužice nabyl stát český toho rozsahu, jejž si potom zachoval až do třicetileté války.

Pět let před svou smrtí připojil císař Karel k tomuto státu ještě jiné významné knížetství říšské, které se při něm tak dlouho neudrželo, ale stalo se později kolébkou moci pruské. Bylo to *markrabství braniborské*. Již r. 1363 sjednal císař Karel s oběma markrabími braniborskými, syny zemřelého císaře Ludvíka Bavora Ludvíkem Římanem a Otou, dědickou smlouvu, podle níž marka braniborská po jejich bezdět-

né smrti měla připadnouti českému rodu královskému. Hned tehdy císař přitáhl vojensky do Braniborska a přiměl tamní stavy, aby holdovali jeho synu Václavovi, který se odtud psal králem českým a markrabím braniborským. Ale když potom markrabí Oto Braniborský, který se stal po smrti svého bratra Ludvíka Římana jediným pánem Braniborska, ačkoli měl za choť Karlovu dceru Kateřinu, vdovu po vévodovi Rudolfu Rakouském, počal kouti pikle proti svému tchánovi a nedbaje smlouvy z r. 1363, snažil se převésti Braniborsko v moc svého bratrovce Fridricha Bavorského, vtrhl císař r. 1373 znova se značným vojskem do Braniborska a dobyv tam několika měst a hradů, přinutil markrabího Otu i jeho bratrovce Fridricha ke smlouvě (15. srpna 1373), jíž se za sebe i celý rod bavorský zřekli marky braniborské a postoupili ji synům císařovým. Císař uvázal se neprodleně v marku braniborskou jménem svých synů, kterým tam hned bylo holdováno. A vrátiv se do Prahy, udělil tam (2. října 1373) léno braniborské svým třem synům Václavovi, Zikmundovi a Janovi a po nich bratru svému markrabí moravskému Janu Jindřichovi a jeho třem synům. Na žádost stavů braniborských ustanovili synové císařovi slavnostní listinou, že marka braniborská nikdy nemá se odloučiti od koruny české, ani kdyby králové čeští z rodu lucemburského vymřeli, a císař Karel potvrdil tuto listinu z moci císařské (29. června 1374). Nově získané zemi věnoval Karel v posledních letech svého života velikou péči a znamenitě přispěl k jejímu povznesení a zvelebení.

Vedle této důležité země nabyl Karel v Německu porůznu ještě četných rozsáhlých statků jednak koupí, jednak tím, že jejich držitelé stali se jeho many. Tyto statky, jež byly odtud spojeny s korunou českou jako její *zahraniční léna*, byly jednak v Horní Falci a Míšni, jednak ve Fojtlandu a Frankách. Prostupovaly celé pozdější království saské až k Lipsku i severní Bavory až k Würzburku. Za to odpoutalo se za Karla od českého státu rodinné *hrabství lucemburské*. Karel

zdědil je sice po svém otci, ale r. 1354 postoupil je podle závazku přijatého za života otcova svému po matce nevlastnímu bratru Václavovi, povýšiv je na vévodství.

K budoucímu rozšíření českého státu směřovala také *dědická smlouva*, sjednaná r. 1364 mezi královským rodem lucemburským a vévodským *rodem habsburským*, jenž právě v předešlých letech byl svou původní državu rakouskoštýrskou rozmnožil o Korutansko a Tyroly. Někdejší nepřátelství obou rodů, podněcované jednak jejich protivným stanoviskem v bojích o císařský trůn německý za krále Jana, jednak zápasem o země právě uvedené jakožto dědictví po někdejším králi českém Jindřichu Korutanském, ustoupilo již dříve přátelskému sblížení, což se projevilo tím, že Karlova dcera Kateřina stala se r. 1357 chotí rakouského vévody Rudolfa IV. Smlouvou z r. 1346, která byla uzavřena v Brně (10. února) s výslovným písemným souhlasem předních pánů českých i tříletého syna Karlova Václava, bylo ustanoveno, že po vymření všeho mužského i ženského potomstva císaře Karla IV. i jeho bratra markrabí Jana Jindřicha připadnou země české koruny dědičně vévodům rakouským a naopak, kdyby dříve vymřel po meči i po přeslici rod rakouský i královský rod uherský, s nímž vévodové rakouští dva roky předtím uzavřeli podobnou smlouvu dědickou, že země rakouské zdědí král český. Nedlouho potom byla ona dědická smlouva rakouskouherská Karlovým prostřednictvím z vůle obou stran zrušena a českorakouská smlouva z r. 1364 byla r. 1366 s plným svolením stavů obou zemí obnovena, při čemž se vynechalo ustanovení o dědickém nároku královského rodu uherského na země rakouské. Tyto země měly po vymření rodu habsburského připadnouti nikoli nejprve králi uherskému, nýbrž hned přímo králi českému. Praktického významu tato změna nenabyla, poněvadž rod lucemburský vymřel před rakouským. Tím byl ovšem také zmařen všechen zisk, který mohl a podle úmyslu Karlova nepochybně měl vzejíti z jeho dědické

smlouvy s rodem habsburským. Naopak se později tato smlouva stala rodu habsburskému jednou z opor, které mu pomáhaly dostati se na trůn český.

Neúnavná horlivost v územním rozšiřování a vnějším zvelebování českého státu nebránila nikterak Karlově otcovské *péči o zlepšení jeho poměrů vnitřních.* Ba, jeho zásluhy o země české jsou právě v tomto oboru zvláště veliké a trvalé. Již jako vladař na místě otcově vykonal Karel mnoho pro obnovení pořádku v zemi a povznesení moci královské. Jakmile se jako sedmnáctiletý jinoch r. 1333 prvně ujal vlády zemí českých, staral se s úspěchem znamenitým o vrácení rozzastavených i rozchvácených statků ke koruně královské, vykupuje prvé a druhé mocí odnímaje neoprávněným držitelům. Zároveň již tehdy obnovoval pokleslou vážnost krajských soudů na hradech i ve městech a soudů královských vůbec. V této činnosti pokračoval i za svého druhého vladařství po r. 1337. Svou ráznost ve vybavování odcizených statků královských osvědčil tehdy zejména úspěšnou vojenskou výpravou proti panu Mikuláši z Potenštejna ve vých. Čechách. Vyvrátiv po devítinedělním obléhání jeho hrad, zmocnil se všech jeho statků, z nichž některé pak ponechal synovi po panu Mikuláši, jenž zahynul v pobořeném Potenštejně, jiné vrátil ke komoře královské. Stav se králem, věnoval Karel velikou péči očištění země od všelikých loupežníků a násilníků, kteří tehdy znepokojovali zemi, sužujíce bezbranný lid a přepadajíce i olupujíce osoby zámožné. Zákonem, vydaným na sněmu r. 1355 zostřil tresty za násilnictví; zejména bylo ustanoveno, že osobám odsouzeným pro loupež, krádež a jiný zločin cti, hrdla a statku, může král prominouti trest na hrdle a statku, nikoli však navrátit čest. Ale také výpravami vojenskými potíral loupežnictví. Tak v létě 1356 vypravil se proti hradu Žampachu ve východních Čechách, který byl sídlem loupeživého rytíře Jana Pancéře, samým Karlem dříve pro udatnost pasovaného na rytířství, a dobyv hradu toho, dal rytíře na

místě oběsit. Ani proti pánům, kteří své soukromé rozepře vyřizovali vojenskými půtkami, neváhal Karel zakročovati mocí brannou. Tím vším zavedl v zemi podle slov soudobého kronikáře „takový pokoj, jakého nebylo pamětníka, aniž v kronikách o takovém se čítalo“. Aby právně zajistil ovoce svého úsilí o navrácení statků královských, dal vložiti do navrhovaného zákoníka Majestas Carolina, o němž ještě bude řeč, ustanovení přísně zakazující odcizení některých jmenovitě vypočtených hradů a měst královských a nařizující, aby každý, kdo by si je přece od krále vyprošoval, propadl beze všeho soudu všechny statky své i čest a hrdlo.

Potíraje násilnictví vůbec, snažil se Karel zabraňovati násilné zacházení tehdejších vrchností s *lidem poddaným.* V návrhu zákoníka právě dotčeném vyhrazovala se hrdelní pravomoc nad poddanými soudům královským a pánům se přísně zapovídalo trestati poddané krutými tresty tělesnými, jako bylo vyloupnutí očí, uříznutí nosu, ruky nebo nohy. Také se poddaným zabezpečovalo právo vystěhovati se od svého pána na jiné panství. Zákoník Karlův s těmito ustanoveními nenabyl sice platnosti, ale Karel postaral se jinak o ochranu poddaných proti násilným vrchnostem. Na sněmu r. 1355 bylo zvláštním zákonem zaručeno poddaným právo poháněti své pány na soud zemský, čemuž se tehdejší šlechta protivila. A císař sám prý často osobně býval při zasedáních soudu zemského, dbaje toho, aby panští přísedící toho soudu nestranili šlechtě proti poddaným. Také někdy zasedával k osobnímu soudu veřejně ve vratech svého paláce na hradě pražském, aby se k němu mohli utíkati zvláště poddaní a vdovy, kterým jinde bylo těžko dovolati se spravedlnosti. Nepříznivého vývoje poměrů poddanských, směřujícího k stálému rozmnožování a utužování moci vrchností nad poddanými a k omezování jejich osobní svobody, nezastavila ovšem ani tato ušlechtilá snaha Karlova.

Se snahou Karlovou o potírání všeho násilnictví a o chránění utiskovaných proti křivdě souvisí jeho péče o *zdokonalení českého soudnictví* vůbec. Hned v prvních letech své vlády zapověděl společně s arcibiskupem Arnoštem t. zv. boží soudy, jinak ordalie, nebo očisty, jichž se druhdy užívalo k rozsuzování některých rozepří tak, že zkouška vodou nebo ohněm prováděná pod dozorem duchovenstva dokazovala vinu či nevinu sporných stran. Tento nechutný plod středověké pověry podařilo se úsilí cís. Karla, podporovanému osvíceným arcibiskupem Arnoštem, vymýtiti v Čechách nadobro. O Moravu získal si Karel v oboru soudním ještě zvláštní zásluhu. Způsobil, že tam byly obnoveny a podle českého vzoru lépe upraveny desky zemské, jež se r. 1348 počaly psáti v Brně a Olomouci.

Působnosti zemského soudnictví českého měl zjednati pevný základ vzpomenutý již zákoník *Majestas Carolina*, jejž Karel dal sepsati brzy po svém nastoupení, jehož vydání však bylo zmařeno odporem stavů českých stejně jako podobné dřívější pokusy králů Přemysla II. a Václava II. Vedle zákonů proti odcizování statků královských, o nichž se již stala zmínka, obsahoval tento zákoník všeliké staré i nové zákony z oboru práva veřejného, občanského i trestního, předpisy o řádu soudním a rozličná ustanovení policejní. Nejen v oněch předpisech proti odcizování statků královských, nýbrž i v jiných ustanoveních toho zákoníka obráží se důrazná snaha o posilnění a povznesení moci královské, jež se místy projevuje výroky, prozrazujícími římský právní názor o vladařské svrchovanosti. Jestliže pánům českým, hrdým na to, že na soudě zemském neřídili se právem psaným, každý pokus o stanovení přesných pravidel právních psaným zákoníkem sám o sobě byl proti mysli, vysvětluje naznačená tendence zákoníka Karlem navrhovaného jejich rozhodný odpor proti němu dostatečně. Odporem tím byl Karel donucen odvolati návrh zákoníka. Učinil to zvláštním listem výslovně uznávajícím, že záviselo na

dobré vůli knížat a pánů českých, chtějí-li ty zákony schváliti a uvésti v platnost.

Velikou a v oné době vzácnou péči věnoval Karel *hospodářskému rozvoji* svých zemí dědičných. Zákonem z r. 1358 nařídil zakládání vinic na pustých vrších a stráních okolo Prahy i jinde v Čechách a k provádění toho zákona zřídil zvláštního úředníka (perkmistra hor viničných). Dal pak přivézti výborné révy z Rakouska a snad i z Burgundska a dosáhl toho, že za krátko Praha byla ovroubena širokým pásem vinic a také jinde, zejména okolo Karlštejna a Mělníka, rozmohlo se pěstování vinné révy, jež se někde udrželo až po naši dobu. Také umělé rybnikářství uváděl Karel do Čech, zřizuje rybníky na rozličných místech a povzbuzuje svým příkladem jiné vrchnosti, aby takto zvyšovaly výnosnost svých statků. Podobně přispěl Karel zřizováním zahrad k rozkvětu sadařství.

Na konci svého života pokusil se Karel o *reformu českého mincovnictví*. R. 1378 vydal spolu se svým synem králem Václavem důležitý zákon o minci. Protože od zavedení starých grošů českých jejich jakost stále se zhoršovala, nařídil Karel tímto zákonem, jaké má být složení kovu, z něhož se mince razila, a ustanovil, že o zachovávání toho předpisu mají pečovati dva úředníci, jeden dosazovaný králem, druhý pány zemskými, ale oba přísahou věrnosti zavázaní králi, království i koruně a pánům. Ustanovení tohoto zákona po brzké smrti Karlově málo se dbalo, ačkoli se jeho platnost uznávala ještě v XVI. stol.

O rozvoj duchovní kultury v zemích českých a zvláště v národě českém získal si cís. Karel nehynoucí zásluhu *založením pražské university*. Myšlenkou založiti v Praze vysoké učení zabýval se již král Václav II., ale pro odpor panstva nemohl ji uvésti ve skutek. Vraceje se ke zmařenému plánu svého královského děda, pojal Karel IV. hned ve svém mládí úmysl dáti hlavnímu městu své vlasti ústav, jakého tehdy neměla ještě žádná země evropská krom Fran-

cie, Italie a Anglie. Aby budoucímu vysokému učení pražskému zajistil obecné uznání křesťanského světa, vyžádal si Karel k jeho založení předem souhlas papežské stolice, jehož se mu dostalo bullou papeže Klementa VI. z 26. ledna 1347. Sám pak 7. dubna 1348 vydal jako král český zakládací listinu obecného učení pražského, kterou potom 14. ledna 1349 potvrdil jako král německý. Slovy převzatými sice z listiny, jež byla dána o století dříve universitě salernské, ale přes to významnými a památnými, vykládá se v úvodě zakládací listiny Karlovy, že král vysoké učení pražské zřizuje především pro své království české a jeho obyvatele, toužící po vědách, aby již nemusili v cizině o ně žebrati, nýbrž našli doma stůl připravený, ale též proto, aby vábilo do Čech cizince žádostivé vyššího vzdělání. Slibuje nadati nové učení znamenitými statky a důchody, propůjčil mu Karel zakládací listinou všechny svobody, jichž užívaly obě tehdy nejslavnější university, pařížská a bolognská. Hned potom ustanovil Karel první profesory jednak z lidí domácích, jednak z cizinců za tím účelem do země povolaných, takže ještě r. 1348 počalo se na pražské universitě vyučovati. Její organisace ustálila se však teprve později po mnohých sporech mezi členy mladého ústavu, z nichž někteří chtěli jej míti zařízen podle vzoru učení pařížského, kde největší vážnost měli theologové a řízení university bylo jen v rukou mistrů, jiní podle učení bolognského, kde rozhodovali jen studenti a kde právníci drželi v područí ostatní tři fakulty, než si tyto, odtrhnuvše se od nich, zřídily nedlouho před založením vysokého učení pražského universitu zvláštní. Výnosem pražského arcibiskupa jakožto kancléře pražské university z roku 1360 bylo rozhodnuto, aby v Praze byla jen jedna universita a jejími členy aby byli mistři a studenti bez rozdílu, ale po dvanácti letech (r. 1372) odtrhli se právníci od společné university a zřídili universitu novou, která s ostatními třemi fakultami měla toliko společného kancléře, jímž byl arcibiskup pražský. Každá z universit

dělila se od počátku na čtyry národy: český, k němuž se počítali vedle vlastních Čechů s Moravany také Uhři a Jihoslované, polský (se Slezany, Litvany a Rusy), bavorský (s Rakušany, Šváby, Franky a Rýňany) a saský (s Míšňany, Duryňčany, Dány a Švédy), a toto rozdělení mělo veliký význam zvláště při volbách rektora a zadávání jiných hodností a úřadů universitních. Ač i jinak řád obou universit byl v podstatě stejný, lišily se přece v některých věcech od sebe dosti značně. Kdežto v právnické universitě dostala se po způsobu bolognském rozhodná moc do rukou studentů, vzmáhala se v universitě tří ostatních fakult moc profesorů vždy více na újmu studentů. Jinak zřízení obou universit srovnávala se se zvyklostmi tehdejší doby. Přes svůj mezinárodní ráz a rozhodnou převahu cizinců jak mezi profesory, tak ve studentstvu, pražská universita počala brzy významně působiti na duševní život českého národa a později když se vývojem poměrů přetvořila v ústav toliko zemský a národně český, stala se mu na čas v nejosudnějších chvílích jeho dějin i skutečným duchovním vůdcem. První čas po založení význam její byl spíše v tom, že zvyšovala lesk hlavního města českého státu, plníc je zástupy cizinců, kteří tam přicházeli studovat neb aspoň užívat výhod života studentského, a tak zjednávajíc obchodníkům a živnostníkům pražským bohatý zdroj výdělku. Ačkoli ještě za života císaře Karla vznikly v blízkém sousedství Čech dvě nové university (v Krakově 1363 a ve Vídni 1365) zdá se, že návštěva vysokého učení pražského tím valně neochabla. Stará zpráva tvrdí, že při smrti Karlově bylo v Praze universitních studujících na 7000. Tomu je těžko věřit, ale jisté je, že pro tehdejší Prahu, poměrně nevelikou (asi 40.000 obyvatelů), stálý pobyt tak velikého počtu cizinců měl význam veliký.

K vnějšímu zvelebení Prahy a Čech vůbec znamenitě přispěly četné veliké *stavby Karlovy*. Již za svého prvního vladařství v l. 1333—35 začal Karel na troskách zhořelého paláce královského na hradě pražském stavěti

nový palác podle vzoru francouzského královského sídla v Louvre, velmi vychvalovaný od vrstevníků, ale pozdějšími přestavbami zcela zastíněný. Karlovu podnětu sluší také nepochybně přičísti, že ještě za života jeho otce zároveň se zřízením pražského arcibiskupství položen byl (v list. 1344) základní kámen k nádherné stavbě nového kostela svatovítského. Stavbu řídil nejprve francouzský stavitel Matyáš z Arrasu, jejž si Karel přivedl z Francie, a po jeho smrti (1352) Němec Petr Parléř ze Gmündu, který působil při stavbě té přes 40 let. Ačkoli se stavělo po celou dobu panování Karlova, byla za jeho života dostavěna jen část nového kostela, zejména skvostná kaple sv. Václava. Z ostatních kostelů, jež se stavěly za Karla IV., nejvýznamnější jsou kaple Všech Svatých ve hradě pražském, karmelitský (nyní františkánský) kostel Matky Boží Sněžné, kostel a klášter slovanský, kostely sv. Karla a sv. Apolináře na Karlově, kostely sv. Jindřicha a sv. Štěpána na Novém městě a některé jiné, dnes zaniklé. O rozšíření Prahy, jež nedostačovala velikému přílivu cizinců, postaral se Karel *založením Nového města Pražského* (r. 1348). Ještě za jeho vlády byla skoro celá plocha pro ně vyměřená zastavěna a Karel sám vystavěl (v l. 1348—50) městskou zeď od Vyšehradu ku Poříči. Podobně vystavěl později (v l. 1360—63) na levém břehu Vltavy přes Petřín velikou zeď, která dostala název Hladové zdi, protože její stavba poskytovala lidem výdělku v době veliké drahoty a hladu, jenž zuřil v Čechách v letech 1361—62. Roku 1357 položil Karel základní kámen k novému kamennému mostu přes Vltavu na místě starého mostu postaveného od české královny Judity asi okolo r. 1165 a r. 1342 velikou povodní pobořeného. Stavba tohoto nového mostu Karlova, kterou řídil druhý stavitel chrámu svatovítského Petr Parléř, trvala několik desítiletí.

Také mimo Prahu vystavěl Karel v zemích českých některé hrady, kláštery a kostely. Nejslavnější z těchto staveb je hrad *Karlštejn*, založený r. 1348 a vystavěný asi v desíti

letech. V tomto pevném a uvnitř nádherně vyzdobeném hradě dal Karel uložiti jak korunu i ostatní klenoty říšské království českého, jež byl dal zhotoviti ještě za života svého otce místo klenotů starých, za krále Jana utracených (nová koruna zasvěcená sv. Václavu slula potom korunou svatováclavskou), a všechny důležité státní listiny české, tak též klenoty a svátosti říše německé a mnohé ostatky svatých. Říšské klenoty nebo svátosti německé bývaly jednou za rok převáženy z Karlštejna do Prahy a tam veřejně lidu ukazovány v dřevěné věži vystavěné uprostřed Karlova náměstí, kde později, již po smrti Karlově, vystavěn byl k tomu účelu památný kostelík Božího těla. Den ten, den svátostí, stal se z povolení papežského v Čechách svátkem zasvěceným.

Četné veliké stavby Karlovy podněcovaly rozkvět *výtvarného umění* v Čechách. Umění stavitelské u nás v tu dobu plně dosahuje úrovně západoevropské. Čechy řadí se k zemím v umění tom nejvyspělejším. Kdežto jinde mimo Francii jsou skutečné gotické katedrály velikou vzácností, dala doba Karlova Čechám hned tři takové kathedrály (sv. Víta v Praze, sv. Barbory v Kutné Hoře a chrám v Kolíně n. L.). Rozmach umění stavitelského projevuje se však též bohatstvím architektonických typů a forem. Zvláště stavby Petra Parléře a jeho školy vysoko vynikají nad průměr svými hodnotami uměleckými a vývojovými. Rovněž sochařské výtvory, vyšlé z pražské dílny Parléřovy, náležejí umělecky i vývojově k vrcholům středověké evropské plastiky. V době Karlově rozkvetlo také malířství, na něž vedle vlivu francouzského působil stále více vliv italský. Nástěnné malby i deskové obrazy zhotovené k výzdobě kaplí a kostelů mají znamenitou cenu uměleckou. Ve službách Karlových pracovali zejména Vlach Tomáš z Modeny, Němec Mikuláš Wurmser ze Štrasburka a mistr Dětřich neznámé národnosti (Čech či Němec?). I miniaturní malířství skvěle se rozvíjelo. V malířské výzdobě knih zhotovených z rozkazu

arcibiskupa Arnošta pro chrám sv. Víta zračí se plné vítězství slohu vlašského. V letech šedesátých však přestává tato jednostranná závislost našeho miniaturního malířství na umění italském. Značná samostatnost i veliká tvůrčí síla postřehují se v umění neznámého původce slavného breviře litomyšlského biskupa Jana ze Středy (Liber viaticus). Vůbec dospívá české malířství doby Karlovy, překonávajíc dřívější závislost na cizích vzorech, k znamenité osobitosti, takže lze právem mluviti o tehdejší české škole malířské. R. 1348 založeno bylo v Praze bratrstvo malířské, v němž byli krom malířů zastoupeni i příslušníci jiných řemesel. Vedle cizinců se tu objevují stále hojněji také domácí umělci.

I *české písemnictví* se za Karla IV. bohatě rozvíjí. Asi hned na začátku jeho vlády vzniká druhá veliká skupina českých legend, z nichž rozsahem i básnickými půvaby vyniká legenda o sv. Kateřině. Touž dobou neb o něco později byla vytvořena řada tendenčních, satirických skladeb veršovaných, plných vtipu a života (Desatero kázanie, Satiry o řemeslnících a j.) Dějepisectví české bylo obohaceno několika latinskými spisy dějepravnými, z nichž nejcennější je Karlův vlastní životopis, jenž i moderního čtenáře může upoutati svou prostou upřímností a svěžestí vypravování. Karlův vlastní životopis byl ještě za jeho života přeložen do češtiny stejně jako i obšírná, ale věcně málo cenná „Kronika česká", kterou na přání císařovo sepsal školmistr Přibík Pulkava z Radenína. V době Karlově vznikl dále kulturně zajímavý český veršovaný slovník mistra Klareta, který podává a vykládá české názvy velikého množství pojmů vědeckých a je tak zároveň malou encyklopedií tehdejšího vědění. Konečně také české písemnictví právnické bylo za Karla IV. rozmnoženo některými památnými díly, zpracovanými také po česku (Řád práva zemského, Řád korunování krále českého).

Karlovo úsilí o územní zvětšení českého státu i jeho vnitř-

ní činnost zakladatelská způsobovaly mu veliká vydání. Proto, ač byl velmi šetrný a vzorný hospodář, nenahromadil pokladů, nýbrž naopak často se mu nedostávalo peněz. Maje z říše toliko velmi nedostatečné důchody, byl nucen opatřovati si potřebné peníze častým vymáháním mimořádných pomocí neb *berní* na obyvatelstvu svých zemí českých. To činíval zhusta již král Jan, ač se byl při svém příchodu do království českého zavázal, že nebude mimořádných berní vybírat mimo určité obecně stanovené případy (korunovace, vdavky dcer královských). A Karel, ačkoli slib otcův obnovil, nemohl jednati jinak. Vedle obecné berně, která se ukládala šlechtě, duchovenstvu i městům společně, vybíral Karel od ústavů duchovních a měst ještě berni zvláštní tak často, že se z ní na konci jeho vlády vyvinula pravidelná pevně stanovená dávka každoroční.

Kdežto ústavům duchovním a městům královským mohl Karel podle názoru doby ukládati jakékoli berně z pouhé moci královské, bylo k vymáhání mimořádných berní obecných potřebí zvláštního svolení *stavů*. Kdykoli tedy Karel chtěl vymáhati takovouto obecnou berni, musil si k tomu zjednati předem souhlas stavů. Vůbec nabývali stavové pravidelného a stále rostoucího vlivu na věci veřejné. Všechna ustanovení Karlova o českém trůně, všechny jeho zákony upravující vnější i vnitřní poměry českého státu byly vydány za účasti a se souhlasem českých stavů. A veliké zákonodárné dílo Karlovo „Majestas Carolina“ nenabylo platnosti proto, že s tím stavové nesouhlasili. Svůj souhlas nebo nesouhlas s úmysly královými projevovali stavové jednak skrze své zástupce v nejvyšších úřadech a soudech zemských, jednak na valných *sněmích*, jež se znenáhla stávaly zařízením pravidelným. Vedle sněmů jednotlivých zemí svolával Karel, když šlo o věci týkající se celého státu, též společné generální sněmy všech zemí české koruny (1348, 1355). Tím vším císař Karel, ač měl velmi silné vědomí svých práv královských a hlásíval se k římským právním

názorům o povýšenosti moci panovnické, podporoval vývoj, jenž směřoval k ustálení a prohloubení představy, že král není jediným a neomezeným držitelem nejvyšší moci státní, nýbrž se o ni dělí se zástupci svobodných, politickými právy nadaných tříd ve státě, se stavy. Českou korunu, český stát nepředstavuje již toliko král, nýbrž také všecka „obec“ království českého, t. j. stavové. Oba dohromady, král i stavové, tvoří vyšší státní jednotu, jejímž symbolem je koruna sv. Václava, která, opatřena byvši r. 1348 Karlem, spočívala na hlavě světcově v chrámě svatovítském a jen při korunování a jiných slavnostních příležitostech ocitala se na hlavě králů českých.

Dobou nejskvělejšího rozvoje byla doba Karlova pro *církev* a její ústavy. Ještě před svým nastoupením na trůn český (r. 1344) vymohl Karel, jak víme, na papeži povýšení pražského biskupství na *arcibiskupství*, jemuž podřízeno bylo jak starobylé biskupství olomoucké, tak nově zřízené biskupství v Litomyšli, které zaujímalo nevelike území vykrojené většinou z dosavadní diecése pražské, poněkud také z diecése olomoucké. Celé území Čech a Moravy vymanilo se tím z církevní závislosti na arcibiskupovi mohučském, dosavadním metropolitovi církve české. Dosavadní právo arcibiskupa mohučského korunovati českého krále bylo zároveň přeneseno na arcibiskupa pražského. Karel se také snažil, aby i nedávno získané Slezsko bylo podřízeno církevní pravomoci Prahy tak, že by diecése vratislavská byla se odloučila od arcidiecése hnězdenské a připojila k arcidiecési pražské, ale to se mu nepodařilo pro odpor krále polského a kapituly vratislavské.

Prvním arcibiskupem pražským stal se dosavadní biskup *Arnošt z Pardubic*, muž opravdu vynikající a jedna z největších ozdob české církve. Jako jeho předchůdce na biskupském stolci pražském Jan z Dražic pocházel také Arnošt z českého rodu šlechtického. Studovav celých 14 let na slavných italských universitách v Bologni a Padově, osvojil

si nejen důkladné vědomosti z theologie a církevního práva, nýbrž i neobyčejné na onu dobu vzdělání klasické. Jím i vzácnou jemností svých mravů vzbudil podiv samého Petrarky. S upřímnou oblibou v umění a vědách pojila se u něho hluboká pobožnost a mravní opravdovost. A jeho státnický vtip i živý smysl politický, jež učinily Arnošta z Pardubic předním rádcem Karla IV., ani starostlivá péče o statky arcibiskupské nepřekážely mu ve vzorně svědomitém plnění těžkých povinností správy duchovní. Teprve za Arnošta z Pardubic dovršuje se úplné vítězství církevních zásad v poměru mezi mocí církevní a světskou v zemích českých. Teprve teď uvádějí se v život všechna práva, která církvi české zásadně přiznal již Přemysl Otakar I. po velikém boji s tehdejším biskupem Ondřejem. Ještě poslednímu předchůdci Arnoštovu biskupovi Janu z Dražic bylo sváděti tuhé potyčky se světskými vrchnostmi, které po starém způsobu samy chtěly dosazovati a sesazovati duchovní správce svých kostelů. Ale za Arnošta z Pardubic obsazování kostelů a udílení beneficií církevních je již docela v rukou úřadů církevních, jimž bývalé vrchnosti jako patroni toliko navrhují (podávají) vhodné osoby. Také o zádušním jmění a důchodech kostela, zejména desátcích, jež dříve vrchnosti pokládaly za svůj majetek, rozhoduje teď církev sama. A její výhradní soudní pravomoc nad osobami duchovními a ve věcech duchovních (k nimž počítají se i věci manželské) uznává se již obecně.

S velikými právy spojuje tehdejší církev ve svých rukou také nesmírné bohatství. Celá polovina veškeré půdy v Čechách náležela tehdy jednak duchovenstvu světskému, arcibiskupu, biskupům, kapitulám, farním zádušším, jednak klášterům. Valná většina této půdy byla rozdána v nájem selskému lidu, který z ní své duchovní vrchnosti odváděl pravidelný roční plat a dávky naturální. Toto bohatství církevní bylo rozděleno velmi nestejnoměrně, vedle obročí církevních s ohromnými důchody byly také fary zcela chu-

dobné. Duchovenstva bylo tehdy v poměru k počtu všeho obyvatelstva mnohem více než za našich dob. Zvláště Praha byla naplněna duchovenstvem všeho druhu. Při samém metropolitním kostele sv. Víta bylo na 300 osob duchovních, při kostele vyšehradském okolo 100. Počítá se, že celkem tehdy v Praze, jež měla sotva více než 40.000 obyvatel, žilo trvale aspoň 1200 duchovních osob. Jsouce skoro úplně osvobozeni od pravomoci úřadů světských a podřízeni toliko svým úřadům církevním, měli mezi ostatním obyvatelstvem postavení vpravdě výsadní. Mravnosti duchovenstva to nikterak neprospívalo. Také veliké bohatství církve mělo na ni vliv nepříznivý, lákajíc do stavu duchovního nadějí na dobré živobytí mnoho osob nepovolaných. Na církevní hodnosti hledělo se především jako na zdroj příjmů a zvyk spojovati k dosažení větších příjmů několik takových hodností v jedněch rukou (mnohoobročnictví) byl rozšířen měrou povážlivou. Protože držitelům několika církevních beneficií nebylo možno plniti povinnosti s nimi spojené, dosazovali k nim své placené zástupce (vikáře). Tyto nezdravé zjevy podporovala sama stolice papežská svým stále rostoucím zasahováním do vnitřních poměrů české církve. Kdežto v dřívějších dobách papežové jen zcela výjimečně sami udělili některé církevní beneficium v zemích českých osobám sobě milým, zpravidla cizincům, ve XIV. stol. umělou soustavou papežských provisí a reservací dosáhli toho, že o velikém počtu církevních hodností a obročí rozhodovali tu sami. Za doby Karlovy při biskupském kostele pražském nebylo téměř možno dojíti kanovnictví nebo prebendy nebo jiné hodnosti jinak než z milosti papežské, za kterou ovšem bylo třeba platit. Také se tehdy stalo pravidlem, že čeští biskupové nebyli dosazováni volbou kapitul biskupských, nýbrž jmenováním papežovým, a rovněž opaty předních klášterů, jež by byl měl voliti sbor mnichů, ustanovovali často papežové sami. Za každé takové jmenování platily se papežské komoře značné poplatky. Rozho-

dujíc o zadávání církevních hodností, těžila z toho papežská stolice finančně a při tom nejvíce přispívala sama k rozkvětu mnohoobročnictví a jiných zlořádů.

Proti těmto zlořádům vystupovali velmi horlivě jak císař Karel, tak pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Do svého návrhu českého zákoníka (Majestas Carolina) pojal Karel nařízení, že nikdo nesmí bez zvláštního svolení královského darovati neb odkazovati statky své osobám neb ústavům duchovním. Návrh zákoníka byl sice odvolán, ale tento předpis měl platnost zákona již r. 1352 a zachoval si ji i potom. Svou nespokojenost s mravním stavem tehdejší církve projevil císař Karel zvláště důrazně na říšském sněmu v Mohuči r. 1359. Když tam papež skrze svého nuncia naléhal na vybírání desátku ze všech kněžských důchodů v říši, vyslovil císař veřejně své podivení, že papež, žádaje tolik peněz na duchovenstvu, nemyslí raději na opravu jeho mravů, neboť již dávno prý ozývaly se odevšad oprávněné žaloby na světácké smýšlení a chování kněží, jejich hýření a nádheru, zvláště v oděvu, a na zanedbávání duchovních povinností. Potom císař napomínal přítomné preláty, aby opravdově dbali o nápravu mravů duchovenstva sobě svěřeného a nedbalým i neposlušným aby odnímali obročí až do jejich polepšení. K tomu připojil i pohrůžku, osvědčí-li se preláti v té věci nedbalými, že císař vyzve světská knížata, aby se uvázali v jejich důchody a ponechali si je potud, až by papež rozhodl, co by se mělo státi se statky duchovními tak zle užívanými. O reformním smýšlení a snažení arcibiskupa Arnošta svědčí zvláště předpisy jeho (statuta) dané duchovenstvu r. 1349 a později na jednotlivých synodách obnovované a doplňované, jimiž se přísně zakazovaly všeliké zlé zvyky a nemravy tehdejšího duchovenstva.

Nejvýznamněji osvědčili císař Karel i arcibiskup Arnošt svou přízeň k reformním snahám v církvi podporou, prokazovanou dvěma vynikajícím kazatelům v jejich mravokárném působení mezi pražským měšťanstvem i duchoven-

stvem. Roku 1363 povolal císař Karel do Prahy řeholního kanovníka *Konráda Waldhausera* (z Waldhaus v Horních Rakousích), který svým dlouholetým působením kazatelským na dvoře vévod rakouských získal si zvučné jméno. Jako Němec neumějící česky kázal Waldhauser v Praze (nejdříve u sv. Havla, potom v Týně, kde se stal farářem) především německému měšťanstvu, v němž, protože bylo bohaté, bylo nejvíce rozmařilosti a mravní lehkosti. Úspěch kázání Waldhauserových byl veliký. Hrnuli se k nim nejen Němci, nýbrž i Čechové a jejich mocný účinek projevoval se i jinak. Pražské měštky odkládaly nádherná roucha, v nichž dosud chodily do kostela, lichváři vraceli peníze, vyzískané podvodnou lichvou a i lehkomyslná mládež se zápalem poslouchala mravní horlení rakouského kazatele. Kazatelská činnost Waldhauserova však brzy vzbudila nelibost mnichů žebravých, řevnivých na jeho úspěchy a znepokojených jeho útoky na zlořády mezi nimi rozšířené. Waldhauser totiž ostře brojil proti přijímání nových členů do řádů, zvláště ženských, jen když měli peníze, proti prodávání pohřebních míst při klášteřích, proti podvodům páchaným v klášteřích s ostatky a j. Postižení mniši obžalovali smělého kazatele u arcibiskupa a rozšiřovali o něm, že hlásá bludy. Waldhauser, nedávaje se rušiti ve své činnosti kazatelské, se bránil a po čase sám obžaloval u papežské stolice spolu s ostatními faráři pražskými všechny žebravé řády pro nedovolené pohřbívání při klášteřích. Vypravil se z té příčiny osobně do Říma, ale vrátiv se před ukončením sporu, zemřel koncem r. 1369 v Praze.

Skoro současně s Waldhauserem začal v Praze kázati domácí kazatel, který rakouského augustiniana brzy zastínil kazatelským věhlasem a daleko jej převyšuje dějinným významem svého působení. Byl to Moravan *Jan Milíč z Kroměříže*, který, vystoupiv r. 1362 z královské kanceláře, kde před tím několik let byl činný, stal se z milosti papežské kanovníkem a potom i knězem a správcem jednoho z úřa-

dů arcijáhenských při arcibiskupském kostele pražském. Ale již po roce zřekl se všech svých hodností a začal asi na podzim 1364 kázati nejprve u sv. Mikuláše na Malé Straně a brzy též v kostele sv. Jiljí. Úspěch jeho kázání byl zprvu nevalný, ale za nedlouho došla neobyčejné obliby a byla hojně navštěvována zvláště českým lidem. Překonávaje Waldhausera ohnivou výmluvností a vzletem téměř blouznivým, působil Milíč ještě mocněji než on na mysli lidu. Účinek jeho slov byl zvyšován příkladem, jejž Milíč dával svým vlastním životem. Žil v úplné chudobě a nejpřísnější zdrželivosti. Nedopřávaje si nikdy klidu, oddával se jen modlitbám, studiu a tuhé askesi, pohrdal vším pohodlím tělesným a mnoho se postil. Tento způsob života i rozhárané poměry tehdejšího křesťanstva podněcovaly v něm přirozený patrně sklon k mystickému blouznění, jaké se v tu dobu i jinde objevuje. Tak se v něm zrodilo přesvědčení, že v l. 1365—67 má se podle proroctví Danielova objeviti na světě Antikrist. A r. 1366 na slavnostním kázání o Antikristovi ukázal přímo prstem na přítomného císaře Karla, že on je ten veliký Antikrist, o němž mluví písmo. Arcibiskup Jan Očko, nástupce Arnoštův, dal za to Milíče uvězniti a také pražští mniši naň žalovali, ale potrestán nebyl. Rok potom vypravil se do Říma, kde se tehdy očekával brzký návrat papeže Urbana V. z Avignonu, od více než půl století stálého sídla papežského dvora. Když však v květnu 1367 ohlásil v Římě veřejné kázání o Antikristovi, že již přišel na svět, byl Milíč na rozkaz inkvisitorův zatčen, uvězněn v klášteře na Ara Coeli a postaven před soud inkvisiční. V žaláři napsal pro inkvisitora svůj znamenitý „Spis o Antikristovi“, kde doporučoval svolání obecného koncilu jako jedinou cestu k napravení zle porušené církve. Tutéž radu obsahoval také slavný list Milíčův, napsaný papeži Urbanovi V. asi r. 1368. Byv po příchodu tohoto papeže do Říma čestně propuštěn z vězení, odebral se Milíč do Prahy. R. 1369 vypravil se na druhou cestu do Říma,

ale na zprávu o smrti Waldhauserově rychle se vrátil. Již dříve konával Milíč, naučiv se teprv v pozdějším svém věku německy, také německá kázání ve Waldhauserově kostele v Týně. Nyní však měl za svou povinnost plniti tento úkol pravidelně. Ale vedle toho kázal u sv. Mikuláše na Starém Městě, u sv. Jiljí i jinde. Míval čtyři i pět kázání za den rozličnými jazyky a před rozličným posluchačstvem, oddávaje se při tom askesi stále přísnější. Svou činností kazatelskou dosahoval velikých úspěchů, největšího r. 1372, kdy valný počet pražských nevěstek vlivem kázání Milíčových odřekl se nemravného života a odhodlal se sloužiti Bohu. Milíč zřídil pro ně zvláštní ústav, kde bývalé hříšnice byly vedeny k modlitbě a práci a připravovány k návratu do řádného života. Dostav od císaře Karla pověstný kdys dům hříchu, zvaný Benátky, a nabyv koupí i darem domů okolních, zbudoval Milíč kapli svatých hříšnic Magdaleny, Marie Egyptské a Afry a vystavěl domy pro chovanky, jichž bývalo někdy přes 80. Nový ústav nazván byl Jerusalemem a jsa osvobozen od povinností k okolním farám, stával se takřka samostatnou farní osadou. To vzbouzelo nelibost pražských farářů, kteří, připojivše se k dřívějším protivníkům Milíčovým, mnichům, jali se naň žalovati, viníce jej z kacířství. Když se jim v Praze nedařilo, obvinili faráři Milíče z kacířství přímo u papežského dvora, jenž zatím již zase přesídlil do Avignonu. Svou žalobou, v níž Milíčovi také vytýkali, že v Jerusalemě zavedl denní přijímání svátosti oltářní, odsuzoval každý obchod, hlásal úplnou chudobu kněžskou a zavrhoval studium svobodných umění, dosáhli toho, že papež Řehoř XI. nařídil pražskému arcibiskupovi a ostatním českým biskupům přísné vyšetření a příkladné potrestání Milíčovo. Tu se Milíč znova sám vypravil ke dvoru papežskému do Avignonu a dostalo se mu tam nejen čestného přijetí, nýbrž i svolení, že směl před kardinály slavnostně kázati. Ale dříve než proces byl ukončen, zemřel v Avignoně v srpnu 1374. Jeho působení ve vlasti však nepřestalo jeho

smrtí. Myšlenky jím hlásané, city a snahy probuzené jeho ohnivými slovy i jeho živým příkladem v jeho oddaném posluchačstvu udržovaly se a rozvíjely dále, aby se po čase znova a mohutněji projevily ve velikém hnutí opravném, jemuž jméno i dějinný význam dává veliký zjev M. Jana Husi.

Jako v době Karlově vystupují již na jevo zřetelně zárodky potomních mohutných náboženských zápasů v Čechách, tak se v ní již také připravuje a ohlašuje veliký boj *mezi národností českou a německou* o moc a přednost v zemi, který vzplanul v těsné souvislosti s těmito zápasy náboženskými a namnoze s nimi splýval. Není pochyby, že zvolením Karlovým za císaře římskoněmeckého nejen se utužil dávný svazek státu českého s říší, z čehož, jak jsme viděli, vyplynul Čechám za Karla IV. nejeden znamenitý zisk, ale také se rozmnožily a prohloubily kulturní styky národa českého s národem německým. Karel sám přál německé kultuře, německému písemnictví a německé řeči a v jeho rodině vlivem tří manželek německého rodu mluvilo se asi hlavně německy. Německé listiny vydávané z císařské kanceláře Karlovy přispěly podstatně k vytvoření německého jazyka spisovného. Universita v Praze Karlem založená měla první čas, nehledě k jejímu latinskému nátěru, jistě převahou německý ráz. A přebývání císařského dvora v Praze přivádělo sem zajisté množství hostů z celého Německa. Ale to vše neuškodilo české národnosti, ani nezadrželo jejího mohutného rozvoje. Slovesných děl českých za Karla IV. a v potomních letech stále přibývá a také do listin veřejných proniká v době okolo jeho smrti český jazyk. Vzmáhání českého živlu na pražské universitě, na venek ještě sotva znatelné, připravuje půdu potomnímu jeho vítězství na tomto předním osvětovém ústavě českého státu. A v městech rovněž téměř nepozorovaně sílí český živel přirozeným postupem, t. j. přílivem domácího venkovského obyvatelstva do měst, založených a s počátku úplně ovládaných při-

stěhovalými německými rodinami měšťanskými. Počeštění většiny českých měst, nastalé nedlouho po smrti Karlově, bylo jen dovršením tohoto přirozeného vývoje.

V Praze samé přispěl Karel tomuto vývoji založením Nového Města ne již výhradně pro Němce, jako bývalo zvykem při dřívějším zakládání měst v zemích českých, nýbrž pro každého, kdo se tam chtěl usaditi. Neboť se tím stalo, že Nové Město bylo hned od počátku ohromnou většinou české a že se v něm nikdy při úřadě neužívalo němčiny. Tato česká část měst pražských, jsouc nejčetnější, působila pak nepřímo na počešťování částí ostatních.

Karel sám vroucně lnul nejen ke své rodné zemi, ale k české národnosti a českému jazyku. Ve svém životopise s hrdostí se hlásí ke svému původu ze starého pokolení králů českých a vypravuje, že pozapomněv ve Francii svůj mateřský jazyk český, po svém návratu brzy se mu zase naučil tak, že mluvil a rozuměl „jako jiný Čech". S dojemnou péčí staral se, aby čeští poutníci v cizích poutních místech nacházeli kněze znalé českého jazyka a i jinak snažil se zjednávati doma i v cizině platnost českému jazyku. Ano, ozývá se u něho i dosti silné vědomí těsné příbuznosti českého jazyka s jinými jazyky slovanskými. Toto české cítění Karlovo, nesmírně vzdálené moderního citu národnostního, bylo ovšem tlumeno křesťanským kosmopolitismem císařovým, jeho francouzskou výchovou a jeho postavením v říši německé.

Náboženské a národnostní prvky v dějinách doby Karlovy ohlašují veliké hnutí, které vzplanulo nedlouho potom. Za předzvěst vzdálenější budoucnosti možno pokládati začátky *humanistických zálib a snah*, s nimiž se v okolí Karlově setkáváme. Jejich vlastním semeništěm byla Karlova kancelář. V čele této kanceláře po valnou část jeho vlády stál *Jan ze Středy*, biskup litomyšlský a později olomoucký (od r. 1364), vynikající humanista, nadšený sběratel klasických rukopisů a přítel Petrarkův, svrchovaně zasloužilý o roz-

květ osobitého miniaturního malířství českého. Z kanceláře Karlovy šířila se záliba v humanismu do nejvyšších vrstev tehdejší společnosti v Čechách a třeba zůstávala většinou jen na povrchu, přispěla nepochybně k obohacení tehdejšího myšlenkového života u nás. Sám císař Karel byl mocně zasažen tímto proudem humanistickým a stýkal se důvěrně jak s domácími pěstiteli humanismu, tak s nejvýznačnějšími jeho zástupci cizími. S Petrarkou si dopisoval v l. 1351—63 slohem zcela přizpůsobeným vkusu humanistů. R. 1356 navštívil tento veliký básník italský císaře Karla v Praze a nadšenou chválou zahrnul jeho dvůr. Šest let před tím zavítal do Prahy ke dvoru Karlovu proslulý římský tribun *Cola di Rienzo*, který po zhroucení jeho vlastního pokusu o obnovu někdejší vlády Říma nad světem, pojal myšlenku pohnouti císaře Karla, aby, odejma papeži i kněžím světskou moc i statky jejich a vyžena z Italie všechny malé tyrany, usadil se v Římě jako jediný a neomezený vládce sjednocené Italie a celého křesťanského světa. U střízlivého císaře nenašel ovšem blouznivý tribun porozumění pro tento podnik, ba císař, shledávaje jeho myšlení o církevních věcech závadným, odevzdal jej svému arcibiskupovi, aby jej poučil a napravil. Ztráviv nějaký čas ve vězení na zámku arcibiskupově v Roudnici, byl potom Cola odeslán ke dvoru papežskému v Avignoně.

Na konci svého života postaral se opatrný Karel o rozdělení svých dědičných zemí mezi členy svého rodu. Nejstarší syn, Václav, který již r. 1363 byl dostal titul markrabí braniborského a zároveň byl korunován na krále českého a r. 1376 byl těžkým přičiněním císařovým zvolen za krále římského, měl panovati v Čechách, ve Slezsku, nad částmi Horní a Dolní Lužice a nad českým územím v Bavorsku a Sasku. Druhý syn, Zikmund, dostal Braniborsko a pro třetího, Jana, část Horní Lužice, totiž Zhořelecko, povýšena na zvláštní vévodství, k němuž přidána část Lužice Dolní. Na Moravě vládl po mrti bratra Kar-

lova markrabí Jana Jindřicha od r. 1376 jeho prvorozený syn Jošt; mladší jeho bratří Jan Soběslav, potomní patriarcha aquilejský, a Prokop byli od něho poděleni podružnými lény. Z dcer Karlových byla Kateřina, z první manželky Blanky, provdána nejprve za rakouského vévodu Rudolfa a potom za Ottu, markrabí braniborského, kdežto Anna, z poslední manželky Alžběty Pomořské, byla tři roky po smrti Karlově (1381) provdána za anglického krále Richarda II. a získala si v Anglii nejčestnější název „dobré královny Anny".

Dočkav se ještě vypuknutí velikého schismatu západní církve, jež nastalo zvolením francouzského papeže Klementa VII. proti římskému Urbanovi VI. koncem září 1378, zemřel Karel IV. v 63. roce svého věku 29. listopadu 1378. Jeho smrtí skončila se doba, která byla vyvrcholením slávy a moci středověkého českého státu, ale zároveň přechodem k době nové, v níž směr a obsah českých dějin určují nikoli vnější osudy státu, nýbrž úchvatné mravní a myšlenkové vření v národě českém.

VI. DOBA VÁCLAVA IV. (1378—1419).

Václav IV. (nar. 26. února 1361) neměl ještě plných 18 let, když byl na konci r. 1378 smrtí otcovou povolán k vládě nad zeměmi české koruny i nad říší německou. Břímě, které tak dolehlo na jeho mladá bedra, bylo jistě samo o sobě nadmíru těžké, ale v tu chvíli sotva bylo možno tušiti, jak drtivé tíže dodají mu potomní veliké události, které se již rodily v lůně dějin. Obstáti se zdarem v této zkoušce bylo by se stěží podařilo i panovníku tak skvělých vlastností vladařských, jakými vynikal otec Václavův. Václav však bohužel takových vlastností neměl. Od přírody byl obdařen tělesnou zdatností i duševním nadáním. Také jeho vzdělání, třeba se ani zdaleka nerovnalo vzdělání otcovu, bylo značné. Vedle češtiny a němčiny ovládal dokonale jazyk latinský a měl nepochybně i rozsáhlé vědomosti věcné. Zvláště pak byl k umění vladařskému připraven praktickou znalostí věcí státních, získanou tím, že jeho otec již od dětství brával jej k důležitým jednáním v Čechách i za hranicemi. Vynikal přirozeným vtipem, rychlou chápavostí a bystrostí úsudku, měl dobrou vůli a upřímnou snahu plniti řádně svůj těžký úkol. Byl dobromyslný, rád se, třeba v přestrojení, stýkal s prostým lidem a dovedl si získati jeho oblibu. Měl i dosti živý smysl pro činnost uměleckou a vědeckou v duchu své doby. Ale účinek těchto dobrých vlastností byl mařen nedostatkem klidné rozvahy, důslednosti a vytrvalosti i jinými nepříznivými stránkami jeho povahy. Václav byl náruživým lovcem a pro zábavu loveckou často vážně zanedbával své povinnosti vladařské. Odtud také asi hlavně prýštila jeho záliba stýkati se raději s lidmi nižšího rodu a postavení, jen když hověli jeho lovecké vášni, než s vážnými muži, kteří svým rodem neb úřadem byli povoláni k řízení věcí státních spolu s králem. K náruživosti lovecké družil se u Václava povážlivý sklon k nemírnému pití, který, stupňuje se s věkem, zbavoval jej časem vlády nad vlastními

smysly a zvyšoval jeho vrozenou prudkost a popudlivost. Tím se stávalo, že se Václav nejednou v záchvatu hněvu dal strhnouti k činům ukvapeným, příkrým, ba ukrutným, které přispěly k přiostření rozporů, jichž doba jeho vlády byla plna, a zkalily jeho pamět u potomstva.

Václav byl dvakráte ženat, v obou případech s kněžnami z rodu vévod bavorských. První manželka, Johanna, zemřela r. 1386, druhá, Žofie, paní nevšední krásy a moudrosti, s níž vstoupil v manželství r. 1389, přežila svého manžela o 5 let. Německý původ obou chotí Václavových dával rodinnému a vůbec soukromému životu Václavovu německé zbarvení. Ale pozdější poměr králův i jeho druhé manželky k národním snahám českým a k počátkům velikého náboženského hnutí v českém národě dokazují, že duchovní život tohoto národa nebyl jim cizí.

Z velikého *územního panství* císaře Karla IV. nepřešlo vše přímo do rukou Václavových. Podle ustanovení otcova dostal druhý jeho syn, Zikmund, Braniborsko, třetí, Jan, Zhořelecko, kdežto Morava zůstávala pod panstvím Karlova synovce, bohatého a učeného markraběte Jošta, který, přeživ své bratry markr. Prokopa (zemř. 1405) a patriarchu Jana Soběslava (zemř. 1394), stal se na konec jediným pánem moravského údělu. Král Václav IV., jenž po otci převzal vládu nad Čechami, Slezskem, částmi obojí Lužice, zbylými po oddělení Zhořelecka, a nad českými lény v Bavorsku a Sasku, připojil k tomu r. 1382 rodné hrabství lucemburské, jež naň spadlo dědictvím po druhém bratru jeho, Václavovi, a r. 1396 po smrti bratra Jana dostalo se v jeho přímé držení Zhořelecko. Lucembursko nezůstalo v rukou Václavových dlouho. R. 1388 postoupil je král Václav svému bratranci, moravskému markrabí Joštovi, který touž dobou získal též Braniborsko od Václavova bratra Zikmunda a r. 1401 obě Lužice od Václava. Ztrátu Braniborska nahradil si Zikmund již před tím získáním koruny uherské. Již císař Karel IV. jednal s uherským králem Ludvíkem o zasnou-

bení Zikmundovo s některou jeho dcerou; rok po smrti Karlově pak sjednal král Václav sňatek Zikmundův se starší dcerou Ludvíkovou Marií. Pro mnohé nesnáze s její matkou Alžbětou došlo k tomuto sňatku Zikmundovu teprve v r. 1385 a teprve po násilné smrti Alžbětině byl Zikmund korunován na království uherské, s nímž se pod jeho moc dostalo i celé Slovensko. Ale dluhy, do nichž upadl dlouhým bojem o korunu uherskou, přinutily Zikmunda odstoupiti Braniborsko markr. Joštovi. Po smrti Joštově (1411) vrátilo se sice Braniborsko do rukou Zikmundových, ten však je hned zase zastavil purkrabí norimberskému, Fridrichovi z rodu hohenzollernského, v jehož moci již pak trvale zůstalo. Hrabství lucemburské dostal po smrti Joštově manžel dcery Jana Zhořeleckého Antonín vévoda brabantský jako léno české koruny a v potomní době tato vzdálená země odcizila se české říši nadobro.

Vedle péče o rodové panství doléhaly na mladého Václava povinnosti, jež mu ukládala *královská koruna německá*. Jako král římský nemohl nestarati se o událost, jež tehdy budila největší zájem západního křesťanstva, o veliké schisma západní církve. Následuje příkladu svého otce, prohlásil se Václav rozhodně pro římského papeže Urbana VI., od něhož dosáhl také potvrzení své volby za krále římského. Staral se o jeho uznání jak ve svých zemích dědičných, kde avignonský papež Klement VII. měl jen nepatrnou hrstku přívrženců, tak v říši. Také nástupci Urbanovu, papeži Bonifáci IX. (1389—1404), dostalo se Václavova uznání i podpory. Téměř od začátku své vlády pomýšlel Václav na výpravu do Říma, aby přinesl pomoc římskému papeži a dal se od něho korunovati na císařství římské. Ale k uskutečnění tohoto záměru se Václav přes slib daný několikráte papežům Urbanu VI. a Bonifáci IX. nikdy nedostal.

Vedle vlastní nerozhodnosti zdržovaly jej od toho nesnáze, s nimiž mu bylo stále zápasiti jak doma, tak v říši. V říši byly to zejména *neustávající rozepře mezi říšskými stavy.* Václav

se pokoušel velmi horlivě na několika sněmích a sjezdech v říši o narovnání těchto rozepří, ale nepodařilo se mu zabrániti ani zjevným bojům mezi brannými spolky měst, rytířstva i knížat říšských. Zasahování do těchto sporů zjednalo Václavovi mnoho odpůrců a brzy docházelo k pokusům o jeho sesazení s trůnu německého. Již r. 1384 ohlíželi se někteří z knížat říšských po jiném králi, jenž by sídlil „in deutschen landen". A r. 1388 zabýval se Václav sám vážně úmyslem zříci se říšské koruny a vymoci dosazení markr. Jošta na trůn německý. Ale vzdav se toho úmyslu, věnoval se Václav i v potomních letech s nemalou horlivostí věcem říšským. Roku 1398 dokonce učinil v dohodě s francouzským králem Karlem VI. vážný krok k odstranění dvojice papežské. Na sjezdě v Remeši usnesli se působiti společně k tomu, aby se oba papežové poděkovali a aby byl zvolen papež nový, jejž by uznala celá církev. Tím však popudil proti sobě papeže Bonifáce IX., takže se zjevně přiklonil ke knížatům, usilujícím o Václavovo sesazení. To se pak stalo skutkem r. 1400, kdy usnesením kurfiřtů byl Václav jako „neužitečný, líný a pro římskou říši docela nevhodný" (unnützlich, träg und für das römische Reich durchaus ungeschickt) zbaven trůnu a na jeho místo zvolen kurfiřt Ruprecht Falcký.

K tomuto neslavnému konci vlády Václavovy přispěl značně *nepříznivý vývoj vnitřních poměrů* v jeho zemích dědičných. Je pravda, že na začátku vláda Václavova jevila se důstojným pokračováním výborné vlády otcovy. Pořádek, zavedený ve státní správě zemí českých velikým císařem, trval zprvu i za jeho syna. Veřejný pokoj a bezpečnost zůstávaly dlouho stejné a pokusy o jejich porušení dovedl Václav potlačiti velmi rázně. Veliké bouři protižidovské, jež se strhla r. 1389 v Praze, král Václav, prodlévající ostatně tou dobou v Chebu na sjezdu s knížaty říšskými, arci nemohl zabrániti. Podnět k této bouři dalo pohanění kněze, jenž na Bílou sobotu ubíral se okolo domů židovských s tě-

lem Páně, od židů. Přísné potrestání vinníků nestačilo pobouřenému lidu, který svému hněvu ulevil přepadením židovského města, pálením, vražděním a loupením. Počítalo se, že při tom bylo pobito na tři tisíce židů, mužů, žen i dětí. Protože jmění pobitých židů spadlo na krále, vzešel královské komoře z bouře protižidovské značný zisk. S důchody královskými hospodařil Václav velmi dobře. Záliba v zábavách nesváděla ho nikdy k marnotratnosti a protože nevěnoval na rozšiřování rodového panství tolik peněz jako jeho otec, nebyl nucen obtěžovati lid tak velikými berněmi jako on a byl proto v lidu oblíben.

Při tom Václav nepřestával po příkladu svého otce podporovati *uměleckou a vědeckou činnost* ve svých zemích. Ve stavbě chrámu sv. Víta pokračovalo se i za Václava s velikým úsilím a také vysokému učení pražskému dostalo se důkazů královy přízně. Hned na začátku svého panování založil pro ně novou kolej, jež se nazývala kolejí krále Václava, a hlavní koleji císaře Karla přidělil větší dům na náměstí sv. Havla. *České umění výtvarné* prožívalo v prvých letech vlády Václavovy dobu vrcholného a značnou měrou osobitého rozkvětu, těžíc plně z pokroků dosažených v době předchozí. V umění stavitelském, z jehož výtvorů vynikala svou zvláštní architektonickou podobou kaple Božího Těla (na Karlově náměstí), založená r. 1382, zápasí domácí tradice slohové se slohem parléřovským, který však po r. 1400 nabývá vrchu i v dílech stavitelů nesporně domácích. V sochařství přistupuje okolo r. 1400 k svatovítské dílně parléřovské druhá škola sochařská, která vytvořila zejména v jižních a jihozápadních Čechách řadu vynikajících děl a svým vlivem zasáhla mocně do vývoje sochařství středoevropského. Nejpříznačnějším typem tehdejší české plastiky je t. zv. „krásná Madonna“ a typem tím působilo české sochařství, samo zúrodněné vlivem francouzským, na plastiku v okolních zemích, zejména ve Slezsku, v Německu a Rakousku. Českému malířství první doby Václavovy vtiskuje ráz

neznámý tvůrce deskových obrazů kostela třeboňského, jehož škola se rozšířila i za hranice české. Je to nejvýznamnější osobnost tehdejšího středoevropského malířství, která se může měřit s velikými mistry evropského západu. Mezi památkami knižního malířství z té doby první místo náleží skupině rukopisů psaných a malířsky vyzdobených pro krále Václava. Skvělé miniatury těchto rukopisů ukazují vítězství vlivů francouzských nad ochablým vlivem vlašským.

Také *písemnictví* české se dožívá v době Václavově dalšího rozvoje. O nábožensko filosofických spisech Tomáše ze Štítného a o literárních památkách vzniklých v souvislosti s hnutím husitským bude ještě řeč stejně jako o znamenitém právnickém díle p. Ondřeje z Dubé. Třeba však tu vzpomenouti kulturně zajímavých a literárně dosti významných děl rázu tendenčního, mravokárného a satirického, vzniklých za Václava IV. Jsou to hlavně rozkošná veršovaná satira Podkoní a žák a větší alegorická skladba „Nová rada" p. Smila Flašky z Pardubic. Ale doba Václavova dala českému písemnictví také četná česká zpracování romantických látek povídkových a románových, oblíbených ve středověku.

* * *

Kdežto mezi prostým lidem požíval král Václav obliby, uvalil na sebe brzy *nespokojenost vyšší šlechty*, která těžce nesla, že král v rozhodování o věcech státních a vykonávání své moci vladařské pomíjel její rady a pomoci, opíraje se o své oblíbence většinou původu nižšího. Již Karel IV. vedle pánů zemských brával do své rady také vynikající cizince, čímž byl omezován výhradní vliv domácí vysoké šlechty na správu věcí veřejných. Václav IV. však si svou radu utvořil z osob stavů nižších, zejména z nižší šlechty a dokonce i z měšťanů, a také veřejné úřady osazoval osobami sobě oddanými ze stavu vladyckého i z měšťanstva. Nespokoje-

nost českého panstva s tímto postupem královým svedla je konečně k spiknutí proti němu, k čemuž našlo spojence u vlastních jeho příbuzných, uherského krále Zikmunda a moravského markrabí Jošta. Na jaře 1394 zapsal se Jošt s předními pány českými zcela formálně v jednotu, za jejíž cíl vydávali napravení rozličných nedostatků ve správě zemské a v konání spravedlnosti. Hned potom přepadnuvše s velikým zástupem branného lidu krále na jeho venkovském sídle v Králově Dvoře u Berouna, odvedli jej na hrad pražský, kde jej uvěznili ve veliké věži hradní (byla to t. zv. bílá věž). Pobouřenému lidu měst pražských, který se strojil krále osvoboditi, snažili se původcové spiknutí zatajit královo zajetí, předstírajíce, že jednají v dohodě s ním. Způsobili dokonce, že markrabí Jošt ustanoven byl od krále starostou aneb hejtmanem království.

Králi však se podařilo pohnouti svého bratra Jana Zhořeleckého, aby se pokusil o jeho osvobození. Jan Zhořelecký, k němuž se připojil i markrabí Prokop, sehnal brzy dosti veliké vojsko a táhl s ním na Prahu. Ale markrabí Jošt s odbojnými pány, nedočkavše jeho příchodu, odtáhli za noci z Prahy a odvezli s sebou krále na Krumlov, kde byl chován v moci p. Jindřicha Rožmberského. Obsadiv Prahu, vypravil se Jan Zhořelecký s vojskem do jižních Čech proti pánům, kteří zatím již krále odvezli ze země na hrad Wildberk v Rakousích. Nemohouce odporovati veliké moci Jana Zhořeleckého, propustili skoro po čtvrtletém věznění krále Václava a vydali jej vévodovi. Stalo se to za podmínky, že čtyři nebo šest pánů, o nichž by se král s pány dohodl, učiní výrok o stížnostech jednoty panské tak, aby králi i stavům zůstala jejich starodávná práva.

O smysl této podmínky vznikla však brzy zase neshoda mezi králem a pány, kteří ještě koncem r. 1394 sjednali proti němu nový spolek. Vedle markrabího Jošta přistoupili k němu ještě vévodové rakouští a biskup Jan Litomyšlský. Na jaře 1395 předložili pak králi skrze Jana Zhořeleckého

své stížnosti a požadavky. Domáhali se tu velikého a nebývalého omezení moci královské, žádajíce, aby předními úředníky zemskými, kteří zasedali na soudě zemském, mohli býti jenom členové stavu panského a aby tito úředníci i ostatní členové zemského soudu (kmetové zemští) byli dosazováni nikoli podle vůle samého krále, nýbrž s radou panskou. Když se král zdráhal vyhověti těmto požadavkům a nespokojené panstvo znova začínalo válku proti němu, přiklonil se sám vévoda Jan Zhořelecký k odpůrcům bratrovým, ale zemřel brzy potom. Na žádost Václavovu ujal se prostředkování mezi ním a odbojnými pány uherský král Zikmund. Ten sjednal mezi stranami úmluvu, podle níž rozhodnutí o stížnostech a žádostech panských bylo svěřeno králi Zikmundovi a markrabí Joštovi. Jejich výrok, učiněný o velikonocích 1396, přinesl pánům veliký úspěch. Byly jim přiřčeny skoro všechny nejvyšší úřady zemské a zemští úředníci takto nově dosazení spolu s několika jinými pány, jakož i arcibiskupem pražským a biskupy olomouckým a litomyšlským byli ustanoveni za stálou radu královu. Bez této rady neměl král nic podnikati ve věcech zemských a zejména neměl nikomu z jmenovaných pánů odnímati úřad bez rady ostatních.

Král Václav jen nerad podrobil se této výpovědi, jejíž ustanovení vážně omezovala jeho moc královskou. A panstvo nepřestalo usilovati o další omezení této moci i v oborech vyhrazených dotud jeho svobodnému rozhodování, kde král jako dříve užíval rady svých zvláštních oblíbenců. Napětí mezi králem a pány tudíž nepolevovalo a sám markrabí Jošt účastnil se nových piklů proti svému královskému strýci. V pondělí svatodušní 1397 někteří páni z rady královské zavraždili zákeřným způsobem na Karlštejně čtyři z předních důvěrníků králových. Nemoha ihned ztrestati tento ohavný čin, provedl král teprve po půl druhém roce (koncem 1398) změnu v nejvyšších úřadech zemských, odstraniv odtud muže dosazené výrokem Zik-

mundovým a Joštovým. Tímto porušením smírčího výroku byla dána nová příčina k rozbrojům mezi králem a pány. Na jaře 1399 došlo zase k zjevné válce mezi nimi v jižních Čechách. V červnu sice sjednáno příměří do Tří králů roku budoucího a rozhodnutí sporu vzneseno na osm rozsudí zvolených oběma stranami. Ale během tohoto příměří uzavřeli král Zikmund a markrabí Jošt s pány králi nepříznivými nový spolek proti markrabí Prokopovi, který stál na straně Václavově, i proti každému jinému rušiteli předešlé výpovědi Zikmundovy a Joštovy z r. 1396, čímž se rozuměl i král Václav. Všechny pokusy o smír, k nimž krále nutilo zvláště jeho sesazení s království římského, byly dlouho marné. Nespokojení páni čeští i markrabí Jošt dokonce vstoupili (v zimě 1400) ve spolek s králem Ruprechtem Falckým a jeho německými stoupenci (byli to hlavně markrabí míšenští).

Na jaře 1401 obléhali domácí i němečtí členové tohoto spolku svými vojsky krále Václava v Praze déle než osm neděl. Teprve v srpnu došlo k smlouvě o mír mezi králem Václavem a pány českými, s nimiž byl spojen i pražský arcibiskup Olbram. Král Václav se podvolil přijmouti k sobě čtyři rádce ze strany svých odpůrců (byl mezi nimi pražský arcibiskup Olbram) a ti měli nejen rozhodnouti spor mezi králem a pány podle někdejší výpovědi krále Zikmunda, nýbrž vykonávati rozsáhlá práva jiná. Jak města tak úředníci hradů královských měli slíbiti, že budou poslušni výroku této čtyřčlenné rady. Byla jí také dána moc zbaviti úřadu nehodné úředníky na hradech a vedle krále přijímati počty z důchodů korunních. Ano, kdyby král nebo někdo jiný neplnil něčeho ze smluvených věcí, měli města i úředníci královi s hrady a tvrzemi říditi se radou čtyř a pomáhati jí, aby se stalo podle úmluvy. Radou čtyř byl tak vedle krále postaven stálý výbor panský, který měl vládnouti spolu s králem, zasahuje svým rozhodujícím vlivem i do správy statků a důchodů korunních, o níž do té doby roz-

hodovali králové čeští sami. Ale již po několika měsících v únoru 1402 jmenoval král Václav, chystaje se zase na výpravu do Říma, k níž ani tenkráte nedošlo, správcem království českého svého bratra Zikmunda a patrně se svolením panstva vznesl naň všechnu moc, propůjčenou nedávno arcibiskupu Olbramovi a ostatním třem rádcům. Při tom bylo však sjednáno, že po návratu z Italie bude králi Václavovi v dohodě s králem uherským, s pány i s celým sněmem přidána jiná rada se stejnou mocí. Mezi králem Václavem a Zikmundem však brzy zase vznikly spory o některé body smlouvy, zvláště o způsob a rozsah jeho moci nad městy královskými, a král Zikmund, jemuž nedávno před tím jeho bratr obětavě pomohl ze zajetí v Uhřích, dal zatknouti (6. března 1402) krále Václava a vsaditi do věže na hradě pražském, kde byl vězněn před osmi roky.

Tento zrádný skutek Zikmundův způsobil veliké pobouření v lidu a odvrátil od uherského krále mnohé z jeho dosavadních spojenců. V čelo odporu postavil se markrabí Prokop, ale i toho Zikmund dostal lstivě do své moci. Odjížděje ze země, odvezl s sebou krále Václava i Prokopa; projevoval úmysl dopraviti krále do Italie a dáti jej tam korunovat na císařství. Nějaký čas choval takto Václava na Krumlově, později na zámku Schaumberku v Hor. Rakousích a konečně jej odvezl do Vídně (v srpnu 1402), kde byl chován pod ochranou vévod rakouských. Tím však popudil proti sobě věrné stoupence krále Václava, kteří podnikli zjevný boj proti vládě Zikmundově. V jejich čelo se postavil markrabí Jošt, který se počátkem r. 1402 spojil s předními pány a biskupy uherskými nespokojenými se Zikmundem a přinutil jej takto odejíti z Čech. Zatím co se tam vždy více vzmáhala strana oddaná králi Václavovi, podařilo se tomuto uniknouti v listopadu 1403 z vídeňského zajetí a vrátiti se do Čech. Smutné zkušenosti z krátké vlády Zikmundovy způsobily, že Václav byl tu přijat takřka jako vysvoboditel a že se i mnozí z jeho někdejších odpůrců navrátili k jeho po-

slušenství. Václav užil tohoto příznivého stavu věcí k osazení nejvyšších úřadů zemských muži sobě oddanými a k odstranění novot nedávno zavedených, jimiž byla omezena jeho panovnická moc.

Tak zanikla nová ustanovení o radě královské (z roku 1396 a 1401), podle nichž se z této rady měl státi jakýsi stálý, určitými právy nadaný výbor stavu panského. V potomních letech rada královská, v níž vedle nejvyšších úředníků zemských a dvorských nacházíme hlavně některé preláty české a moravské, měla patrně zase jako dříve jen povahu poradního sboru, nikoli povahu zastupitelského orgánu stavovského, omezujícího svým rozhodováním moc královu. Odvážný, se znamenitou rozhodností a s nemalým, arci jen dočasným, úspěchem podniknutý pokus českého panstva o zvrácení dosavadního poměru mezi mocí královskou a stavovskou v jeho prospěch, byl takto zmařen. Pokus ten vyplynul jistě hlavně z nespokojenosti panstva českého se způsobem vlády Václavovy, zejména s tím, že s míst, jež pokládalo za svou državu, bylo vytlačováno královými oblíbenci z nižších stavů. Ale jistě působil tu také obecný proud doby, jenž směřoval k omezení moci panovnické určitě vymezenými právy těch, kdo se pokládali za zástupce veškeré země proti králi, za stavy zemské, a také v jiných zemích evropských (v Rakousku, Uhřích a jinde) vedl k těžkým rozporům mezi panovníky a stavy. S teoretickým výrazem této snahy se potkáváme ve znamenitým právnickém díle p. Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české, vzniklém okolo r. 1400. Tu se píše o některých právech, jichž panovníci čeští užívali ode dávna ze své vlastní moci (na př. o právu míti vlastní soud dvorský, o pravomoci královė nad městy a kláštery), jako by jejich zdrojem bylo „panské povolení“. Moc panská, moc stavu panského, jeví se tu původní a samostatnou, kdežto moc královská jako by byla z ní odvozena. Toto pojetí, nesrovnávající se s historickou skutečností, vysvětluje hlubší smysl bojů

českého panstva s králem Václavem. Návratem královým do Čech r. 1403 byly boje ty ukončeny ve prospěch moci královské. V potomních letech byl spor o hranice moci královské a stavovské vystřídán velikými spory na poli církevním a náboženském.

* * *

Předzvěstí a poněkud i přípravou těchto sporů byly četné a namnoze velmi vážné *srážky krále Václava s mocí církevní.* Jejich řada se začíná královým sporem s biskupskou kapitulou ve slezském hlavním městě Vratislavi, jenž se strhl již r. 1381. Když král v červnu toho roku zavítal do Vratislavě, bylo právě celé město stiženo zápovědí všech služeb božích a církevních úkonů, interdiktem. Uvalila jej na ně biskupská kapitula (biskupství bylo tehdy uprázdněno), protože o vánocích 1380 městská rada vratislavská zabavila několik sudů cizího piva přivezených členům kapituly proti obecnému zákazu městské správy. Když kapitula odmítla vyhověti žádosti královĕ, aby interdikt byl aspoň na čas zrušen, dal král, dotčený ve svém vladařském sebevědomí, obsaditi biskupské, kapitulní a některé klášterní statky okolo Vratislavě svým branným lidem a zabaviti tam nalezené potraviny. Potom poslal papeži Urbanu VI. stížnost na kapitulu vratislavskou a žádost za zrušení interdiktu. Papež vyhověl této žádosti a v září 1381 byl skrze papežského nuncia interdikt za souhlasu některých kanovníků zrušen. Spor vratislavské kapituly s tamní radou i s králem byl srovnán teprve na jaře 1382. Kapitule bylo sice přiznáno právo dovážeti cizí pivo na území ostrova, kde stál biskupský chrám, ale zároveň ustanoveno, že na tomto ostrově bude nákladem kapituly zřízena opevněná residence pro české krále jakožto ochránce vratislavské církve a že bude uznána plná svrchovanost české koruny nad veškerým biskupstvím vratislavským a všemi jeho městy, hrady a statky. První vážný

spor krále Václava s mocí církevní skončil tedy rozhodným upevněním královské moci nad biskupstvím vratislavským a posilněním českého panství nad Slezskem.

Vážnější a svými následky osudnější byly *spory královy s arcibiskupem pražským*. Byl jím od r. 1379, kdy starý arcibiskup Jan Očko z Vlašimě, stav se kardinálem, přestal spravovati arcibiskupství, jeho synovec *Jan z Jenštejna*, Tento mladý muž (bylo mu sotva 20 let, když se ujal správy pražského arcibiskupství), syn přední měšťanské rodiny pražské, obdařený vynikajícím nadáním a vyzbrojený rozsáhlým vzděláním, jehož nabyl studiem na několika universitách italských a francouzských, zejména v Paříži, žil zprvu rozmařile a světácky. Ale vlastní těžká nemoc a hrozná smrt arcibiskupa magdeburského při tanečním veselí způsobily obrat v jeho smýšlení a způsobu života. Odvrátiv se od světa, žil jako kajícník a oddával se jen modlitbě, nábožnému rozjímání, spisování úvah náboženských mystického směru, nemírným postům a tělesné askesi. Při tom však měl nadmíru vysoké mínění o své duchovní moci a nepřestával se obklopovati zevnějším leskem, neboť byl přesvědčen, že toho vyžaduje jeho důstojenství. Hájil s úzkostlivou nedůtklivostí všech práv svého úřadu a dostával se do četných sporů s vyšším duchovenstvem své diecése i s osobami a úřady světskými. Již r. 1384 střetl se velmi prudce se samým králem. Dal násilně rozbořiti jez zřízený na Labi královským podmaršálkem Janem Čúchem ze Zásady, protože se domníval, že tím bylo porušeno jeho právo na onu část řeky. Rozhněvaný král povolal arcibiskupa k sobě na Karlštejn, držel jej tam několik dní a zatím dal pleniti statky arcibiskupské na pokutu za čin arcibiskupův. Arcibiskupství utrpělo veliké škody, jez byl znova vystavěn a arcibiskupovi odňal král na důkaz své nemilosti úřad kancléřský, jejž dosud zastával.

Napětí, jež se takto vytvořilo mezi králem a arcibiskupem, živilo a podněcovalo v okolí královë odpor proti výsa-

dám stavu duchovního, již dávno nelibě snášeným mnohými příslušníky stavů světských. K nim náleželi zejména někteří z milců králových, kteří hněvu králova proti arcibiskupovi užívali k důraznějšímu zasahování do věcí duchovních, nedbajíce vždy práv dotud i v Čechách církvi přiznávaných. Byl to zvláště královský podkomoří Zikmund Huler, muž povahy násilnické a mravně asi nikterak bezúhonný, jenž později (1405), usvědčen byv z podvodu, byl z rozhodnutí králova sťat. Na rozkaz Hulerův byly v letech 1392 a 1393 v Praze dvě osoby stavu duchovního pro rozličná hrubá provinění popraveny. A nejspíše také asi vlivu podkomořího, jakožto vrchního správce královských měst sluší přičísti, že v tu dobu také jinde v Čechách a na Moravě daly některé městské úřady popraviti kněze, kteří se dopustili sprostých zločinů (r. 1390 ve Znojmě, po r. 1395 v Kutné Hoře, kol. r. 1400 v Nymburce). Ale i jinak se stávalo, že světské úřady porušovaly svobody, na něž si tehdy církev činila nárok. Proti tomu ohradil se arcibiskup Jan z Jenštejna stížností podanou králi r. 1393. Žaloval, že osoby duchovní jsou volány před soudy světské, kdežto naopak arcibiskupovi se překáží ve vykonávání jeho soudní moci a zvláště ve vyhlašování klateb, že král zasahuje nesprávně do obsazování církevních obročí, že se duchovním upírá právo k dědictví a k nabývání statků zemských, že kláštery jsou obtěžovány berněmi a jinými břemeny. Nečekaje na vyřízení těchto stížností, vydal arcibiskup hned potom skrze svého oficiála Mikuláše Puchníka a gener. vikáře Jana z Pomuka obsílku na královského podkomoří Hulera, aby před soudem arcibiskupovým odpovídal nejen z popravení oněch dvou osob duchovních, nýbrž také z řečí a skutků kacířských, jichž prý se dopustil. Když Huler odmítl dostaviti se k soudu arcibiskupovu, vydal naň tento klatbu. Hrdého a zlostného krále Václava naplnil tento postup proti jeho oblíbenci prudkým hněvem jak na arcibiskupa tak na jeho přední úředníky Puchníka a Jana z Pomuka.

Plné a osudné vzplanutí toho hněvu způsobila jiná událost, která se sběhla brzy potom. Král Václav pojal totiž před nějakým časem úmysl zříditi nové biskupství v západních Čechách a nadati je statky benediktinského kláštera v Kladrubech. Čekal jen na smrt starého opata Racka, jehož místo nemělo se již podle jeho přání obsaditi. Ale když opat Racek zemřel, zvolili mnichové kladrubští nového opata a arcibiskup Jan, nedbaje úmyslu králova, který mu jistě byl znám, dal jeho volbu potvrditi svým generálním vikářem *Janem z Pomuka*. Zpráva o tom rozzuřila krále proti arcibiskupovi a jeho úředníkům. Dal sice arcibiskupa pozvati k jednání o smír a opravdu se podařilo důvěrníkům královým a arcibiskupovým ujednati o všechny sporné věci mezi arcibiskupem a králem i jeho podkomořím Hulerem smlouvu, jež měla býti stvrzena na osobním sjezdě králově s arcibiskupem. Ale když se za tím účelem arcibiskup se svými rádci dostavil ke králi, vzplanul král hněvem tak, že nejen nechtěl nic slyšeti o sjednané smlouvě, nýbrž, zasypav arcibiskupa výčitkami i hrozbami, rozkázal zajmouti jej a tři jeho rádce, Václava probošta míšeňského a známé nám preláty Puchníka a Jana z Pomuka. Arcibiskup byl sice vyproštěn svou brannou čeledí, ale tři jeho rádcové, k nimž potom přibyl ještě starý hofmistr arcibiskupův Něpr, zůstali v zajetí. Král je nejprve vyslýchal v domě pražské kapituly, při čemž do krve ztýral pražského děkana Bohuslava z Krnova, a potom dal je odvésti na staroměstskou rychtu. Odebrav se tam sám za nimi, poručil katovi svázati ruce i nohy čtyř zajatých a dva z nich, Puchníka a Jana z Pomuka, dal páliti pochodněmi a rozžatými svícemi na bocích i jinde, ano sám je pálil. Konečně kázal všechny čtyři utopiti, ale rozmysliv se, vymáhal na zmučených slib a přísahu, že o svém zajetí a mučení nikomu nic neřeknou, slibuje jim pod tou podmínkou darovati život. Tři z nich to učinili a podepsali listinu sepsanou o tom veřejným písařem. Toliko Jan z Pomuka, který byl tak zmořen a po-

pálen, že by sotva byl mohl zůstati na živu, nepodepsal. Král dal jej tedy odvésti na smrt. Byl odvlečen na kamenný most zbudovaný Karlem IV. a se svázanýma rukama a nohama shozen do Vltavy (20. března).

Chtěje zajmouti ještě arcibiskupa, dal král hlídati jeho dům, ale arcibiskupovi se přece zdařilo uprchnouti tajně z Prahy. Král, když ho přešla zuřivost, vypravil k arcibiskupovi své posly, vzkazuje mu, že skutku svého lituje a chce jej napraviti. Užívaje pak výhod milostivého léta, právě tenkráte v Praze z povolení papežova vyhlášeného, dosáhl vykonáním předepsaných pobožností absoluce od církevních trestů za své činy. Potom došlo i k smíření s arcibiskupem, jenž se na královo naléhání vrátil do Prahy. Hned však propukly mezi nimi nové spory, když král nejen nepřestával usilovat o povýšení opatství kladrubského na biskupství, nýbrž si začal osobovati některá nebývalá práva ve věcech církevních. Obávaje se o svou bezpečnost, unikl arcibiskup koncem dubna zase z Prahy a vydal se na cestu do Říma. Tam předložil papežskému dvoru v obšírném spise všechny své starší i novější stížnosti na krále Václava, žádaje, aby papež ustanovil soudce nad králem a jeho pomocníky a dal je jako svatokrádce a vražedníky stíhati tresty církevními.

Avšak u dvora papežského arcibiskup nic nepořídil. Všechny stížnosti, ba ani zpráva o ukrutné smrti generálního vikáře Jana z Pomuka nepřiměly papeže, aby vystoupil proti králi Václavu na obranu práv církevních. Očekával právě tehdy, že král přitáhne co nejdříve do Italie a dopomůže mu konečně k vítězství nad jeho tamními nepřáteli i nad papežem avignonským. Král však zavděčil si papeže právě v tu dobu ještě jiným způsobem. Zvěděv, že vrchní výběrčí peněz, jež se platily za plnomocné odpustky, udílené za milostivého léta, papežský legát Ubaldini, chystá se zpronevěřiti polovinu jejich výnosu, jež měla plynouti do papežské pokladny, zmařil král tento úmysl legátův a postaral se o odvedení těch peněz přímo papeži.

Tak se stalo, že se arcibiskup Jan po několikaměsíčním nákladném a docela marném pobytu v Římě vrátil na podzim 1393 zase do Čech. A když se král Václav po svém návratu z prvního zajetí domáhal u papežské stolice odstranění arcibiskupa Jana a jeho žádost docházela u kurie vlídného sluchu, vzdal se Jan sám (koncem 1395) úřadu arcibiskupského a po pěti letech zemřel v Římě, kde je též pochován. Opustila-li takto papežská stolice bez váhání tak znamenitého preláta, jaký byl svým postavením, svým vzděláním a svými mravními i duchovními vlastnostmi arcibiskup Jan z Jenštejna, netřeba se divit, že mlčky snesla umučení jeho generálního vikáře Jana z Pomuka, muže jinak málo významného, jejž teprve náboženské zápasy potomních let obestřely gloriolou mučednickou a teprve vítězná protireformace pobělohorská povýšila na velikého národního světce, arci pod pozměněným jménem Jana Nepomuckého (rodiště Janovo stalo se zatím z Pomuka Nepomukem). Poměr římského papeže ke králi Václavu se ovšem změnil, když se král jal usilovati o odstranění papežské dvojice odstoupením obou papežů. Tehdy, jak jsme již viděli, přidal se papež Bonifác IX. k odpůrcům Václavovým v říši německé a přispěl podstatně k jeho sesazení.

Ve všech těchto sporech s osobami a úřady církevními jeví se nám král Václav stejně rozhodným obhájcem svých práv královských jako odpůrcem církevních výsad a nároků, jež se dotýkaly moci královské. V tom mohli bychom králi, nehledíme-li na způsob jeho vystupování v těch sporech, vzdáti plné uznání. Neboť mnohé z těchto výsad a nároků bylo opravdu těžko uvésti v soulad jak s tím, co se i tehdy pokládalo za právo i povinnost státní moci, tak s oprávněnými zájmy a nároky obyvatelstva světského. A výsadní postavení osob a ústavů duchovních mělo jistě také neblahý vliv na mravní stav tehdejšího duchovenstva. Očekávali bychom však, že král, jenž tak rázně hájil svých práv proti domácím osobám a ústavům církevním, bránil se neméně

rozhodně také proti přílišnému zasahování papežské stolice do vnitřních poměrů české církve a nemilosrdně potíral zlořády, jež se namnoze právě odtud v tehdejší církvi šířily.

Král Václav však nejen toho nečinil, nýbrž trpěl, ba podporoval povážlivý vzrůst *papežského vlivu na církevní správu* svých zemí a smiřoval se ochotně i se škodlivými stránkami tehdejší správní soustavy papežské, neváhaje ani těžiti z nich pro sebe. Nebylo ovšem jeho vinou, že právě za jeho vlády tyto stránky papežské správy dospěly nejvyššího stupně svého rozvoje. Zvláště za Bonifáce IX. (1389—1404) byly země Václavovy přímo zaplavovány papežskými bullami, jimiž papež někomu udílel nebo vyhrazoval některé církevní obročí v těch zemích, zasahoval do sporů o tato obročí, propůjčoval rozličné milosti atd. Způsob udílení a vyhrazování církevních obročí papežskými provisemi a reservacemi byl v tu dobu neobyčejně vytříben. Osobám, získavším přízeň papežovu, vyhrazovalo se najednou několik obročí, udílel se jim nárok na kterékoli obročí z určitého druhu, jež by se uprázdnilo v celé diecési nebo v několika diecésích, a protože se takovýchto reservací propůjčovalo mnoho, byla těm, kdo je dostali později, zvláštními, velmi složitými a stále zdokonalovanými klausulemi zajišťována přednost před těmi, kdo je měli již dříve. Tím se arci cena oněch dřívějších reservací papežských stávala velmi pochybnou. U provisí na beneficia již uprázdněná zase nebylo vzácností, že na jedno beneficium současně dostalo papežskou provisi osob několik a že v jedné z těch provisí všechny ostatní provise vydané na totéž obročí dříve nebo téhož dne byly prohlášeny za neplatné. Z takového rozdávání milostí na církevní obročí, při němž se nedbalo ani vlastních předpisů papežské stolice proti jejich hromadění v jedněch rukou, vznikaly pak stále nové a nové spory o církevní beneficia, jež se projednávaly před soudem papežské kurie způsobem velmi složitým a nákladným. Poplatky na papežské reservace, provise a jiné milosti, platy, jež se od-

váděly do papežské komory z beneficií dosažených milostí papežskou, dodávaly české země papežské komoře velmi značný důchod. Vedle toho však se za vlády Václavovy rozmohlo vybírání papežského desátku v zemích českých, jiż ovšem za vlády Karlovy časté. V letech 1380—1392 byl v zemích Václavových rok co rok vybírán papežský desátek všech důchodů duchovenských. Také milostivé léto r. 1393 stalo se skrze udílení plnomocných odpustků papežské komoře vydatným zdrojem příjmů.

To vše se dělo bez odporu krále Václava, ba namnoze s jeho souhlasem a podporou. Jeden z jeho předních rádců a oblíbenců Václav Králík z Buřenic, který byl tehdy asi největším mnohoobročníkem v zemích Václavových, dostal snad všechna svá beneficia z milosti papežské. Vybírání papežského desátku a poplatků za plnomocné odpustky milostivého léta bylo rovněž povoleno a podporováno králem, jenž si při tom zajistil svůj podíl. Tak zatím co domácí osoby a ústavy církevní takřka nevycházely ze sporů s mocí světskou, byla mezi králem a papežskou stolicí plná shoda, kterou arci obě strany vykupovaly ústupky mravně i politicky velmi povážlivými.

Není divu, že za tohoto stavu věcí vzmáhaly se mravní zlořády a nedostatky v tehdejším českém životě církevním, jež bylo pozorovati již za Karla IV. Ale vzmáhal se i odpor proti nim, jsa posilňován hnutím mravně opravným, jež bylo za Karla IV. podníceno činností Waldhauserovou a Milíčovou a za vlády Václavovy rozvíjelo se do šířky i do hloubky. Z činnosti Milíčovy takřka vyrůstají zjevy dvou znamenitých myslitelů a mravních horlitelů doby Václavovy, zbožného vladyky jihočeského Tomáše ze Štítného a učeného mistra Matěje z Janova.

Tomáš ze Štítného, odchovanec pražské university, ztrávil skoro celý svůj věk jednak na své tvrzi Štítném (v kraji táborském) jednak v Praze, oddávaje se vedle péče o rodinu a majetek spisování českých spisů obsahu mravoučného

a náboženského. K této činnosti byl povzbuzen příkladem Milíčovým a v jeho duchu snažil se působiti svými spisy, které byly určeny především vlastním dětem, ale také jiným čtenářům a nahrazovaly živé slovo Milíčovo slovem psaným. Byl první, kdo o těžkých otázkách nábožensko-filosofických psal jazykem českým a nedal se od toho odvrátiti ani námitkami učených mistrů universitních. Spisy Štítného jsou z valné části jen volným zpracováním cizích předloh, ale mají přes to znamenitou cenu nejen jazykovou, nýbrž i věcnou a svým obsahem myšlenkovým a mravním zajisté mocně působily na své okolí. S Milíčem spojoval Štítného zejména zásadní odpor proti tehdejší školské učenosti, proti scholastické theologii a s tím souvisící sklon k mystice. Nelibuje si v hloubání theologickém a jsa upřímně oddán církvi, uvaroval se Tomáš ze Štítného všech dogmatických odchylek od platného učení církevního. Dožil se bez jakýchkoli neshod s úřady církevními vysokého věku a zemřel r. 1401 nebo 1402.

M. Matěj z Janova, o něco mladší vrstevník Tomáše ze Štítného, ztrávil po studiích na pražské universitě několik let v Paříži, kde se stal mistrem svobodných umění a studoval theologii. Po návratu do Prahy dosáhl kanovnictví pražského kostela a později fary ve Veliké Vsi u Mašťova. Vedle činnosti kazatelské oddával se latinskému spisování. Horlením mravokárným a sklonem k mystice, odporem k plané učenosti školské a k povrchním církevním obřadům blížil se k Milíčovi a Štítnému. Milíče následoval také v doporučování častého přijímání. Naproti tomu brojil proti nemírnému uctívání svatých, ostatků, obrazů a zázraků a vůbec proti vnějším okázalým projevům zbožnosti. Tyto jeho názory vzbudily pohoršení církevních úřadů. Na synodě r. 1388 vydán byl přísný zákaz podávati laikům svátost oltářní častěji než jednou za měsíc a již se také jednalo o tom, že se nemá vystupovati proti úctě svatých obrazů. V říjnu 1389 byl pak Matěj z Janova s dvěma svými přívrženci, kně-

zem Jakubem z Kaplic a knězem Ondřejem, přinucen odvolati veřejně na synodě své názory o uctívání svatých, jejich ostatků a obrazů a o častém přijímání. Odvolal ovšem nerad a názorů svých se ani potom nevzdal. Roku 1392 stál proto znova před soudem arcibiskupským a byl donucen slíbiti, že bude poslouchati rozkazů arcibiskupových ve všem dovoleném i slušném. Ale již po dvou letech (v listopadu 1394) zemřel, zanechav po sobě veliké latinské dílo „O pravidlech starého a nového zákona". Toto dílo, které srovnávajíc pravé a nepravé křesťanství, je především přísnou a skvělou kritikou tehdejší církve a zlořádů v ní rozšířených, dalo později svým výkladem o častém přijímání podnět k zavedení husitského přijímání pod obojí způsobou.

Činnost Waldhauserova a zvláště Milíčova, jejímiž pokračovateli jeví se stejně Matěj z Janova jako Tomáš ze Štítného, zanechala trvalé stopy i v lidu samém, v němž i po jejich smrti žije opravné hnutí jimi probuzené. Svědčí o tom záliba v činnosti kazatelů, kteří po smrti Waldhauserově i Milíčově působili v Praze směrem od nich začatým, třeba ne se stejnými úspěchy. Významným projevem této záliby je založení *kaple betlemské* r. 1391. Její zakladatelé p. Jan z Milheima a Kříž kramář uložili správcům této kaple povinnost kázati jazykem českým dvakráte v každý den zasvěcený. Podle úmyslu zakladatelů mělo se toto kázání slova božího díti patrně v duchu Milíčově. Opravdu již první správcové této kaple Jan Protiva, Jan Štěkna a Štěpán z Kolína vynikali mravokárným horlením. Ale pravým ohniskem mravně opravných snah stala se kaple betlemská teprve později, když jejím správcem byl r. 1402 ustanoven mistr Jan Hus.

Všechno toto mravní i myšlenkové hnutí vzniklo a vyvíjelo se mimo tehdejší nejvyšší kulturní ústav českého státu, jímž byla *pražská universita*. Její mezinárodní ráz i zvláštní její poslání ani jí zprvu nedovolovaly působiti patrnější měrou přímo na mravní a duchovní život jejího českého

okolí. Za vlastní její úkol se pokládalo, aby podávala svým žákům jistý soubor vědomostí dostupných tehdejšímu lidstvu a vštěpovala jim názory tehdy obecně uznávané. Nicméně ani tato universita nemohla se uzavírati živým otázkám a bolestem své doby, které tolik znepokojovaly toto její české okolí, protože tyto otázky a bolesti byly společny všemu tehdejšímu západnímu křesťanstvu. Z cizinců, kteří kratší nebo delší dobu tenkráte působili na pražské universitě, nejeden proslul spisovatelskou i kazatelskou činností směru reformního. Pozdější znamenitý profesor heidelberský *Mikuláš Magni z Javora* (ve Slezsku), který byl v Praze v l. 1378 až 1402, nejen tu psal náboženské spisy směru opravného, nýbrž byl německým kazatelem v kostele, kde kázával Waldhauser. Zároveň s ním (v letech 1365—1390) působil v Praze slavný mistr *Matouš z Krakova*, jenž je většinou uznáván za původce dvou proslulých spisů „Speculum aureum de titulis beneficiorum“ a „De squaloribus curiae Romanae“, neobyčejně ostře kritisujících tehdejší systém církevní správy, provozované papežskou kurií. Také *Albert Engelschalk ze Straubinku*, jemuž někteří přičítají autorství prvého z těchto spisů, byl činný na pražské universitě po tři desítiletí (1373—1402). Ona dvě slavná díla byla sice dokončena teprve po odchodu obou mistrů z Čech, ale zdá se, že v Praze vznikly aspoň jejich zárodky.

Ačkoliv těžko si představit, že působení těchto mužů mohlo minouti bez účinku na vnímavé pražské prostředí, nelze zjistiti jeho přímou souvislost s českým hnutím náboženským. Taková souvislost mezi tímto hnutím a pražskou universitou vytvořila se teprve tehdy, když na universitě počal cizí, a to hlavně německý živel, jenž tam na začátku měl naprostou převahu, ustupovati domácímu živlu českému. Stávalo se to jednak postupným odcházením cizích profesorů i studentů na jiné university, jež vznikly ve střední Evropě v letech po založení university pražské. (Krakov, Vídeň, Heidelberg, Kolín n. R., Erfurt), jednak přirozeným

rozvojem vědeckého snažení v českém národě. Z postupného mohutnění českého živlu na universitě a z jeho rostoucího národního uvědomění zrodila se přirozeně snaha zjednati českým mistrům větší vliv na správu university a větší podíl universitních důchodů, než jim dávalo původní zřízení universitní. Z toho pak docházelo k sporům mezi národem českým a ostatními třemi národy na universitě. Takový spor vznikl již r. 1384 o místa v universitních kolejích. Byly to sbory mistrů neb doktorů, kteří byli povinni čísti v některé fakultě universitní a za to požívali důchodů jistého nadání, bydlíce ve společném domě. Z nich dvě, kolej Karlova založená r. 1366, a kolej krále Václava, zřízená tímto králem hned v prvních letech jeho vlády, byly určeny pro mistry svobodných umění a theology. V koleji Karlově většinu míst mívali mistři cizí, němečtí, ale domácí mistři se časem domáhali rozmnožení svých míst. O to vznikl r. 1384 spor, jejž rozsudí zvolení od obou stran rozhodli tak, aby v koleji Karlově ze šesti uprázdněných míst pět jich bylo dáno mistrům národa českého a toliko na šesté aby měli nárok mistři ostatních národů. Totéž bylo ustanoveno zároveň také o koleji Václavově. V potomních letech sílel český národ na universitě stále patrněji. Přibývalo českých profesorů a jejich vliv na správu university rostl tím, že se k předním hodnostem universitním dostávalo víc a více Čechů. Počátkem XV. stol. působilo mistrů domácích na universitě asi o málo méně než cizích a na nejdůležitější fakultě theologické nabývali již domácí mistři znenáhla převahy.

* * *

A právě v tu dobu vyvíjí se mezi universitou a opravným hnutím v Čechách důvěrný styk. Styk ten, oběma osudný, svou osobou takřka ztělesňuje **Mistr Jan Hus.** Přišed okolo roku 1390 jako chudý student na universitu a dosáhnuv r. 1396 hodnosti mistra svobodných umění, byl již na pod-

zim 1401 prvně zvolen děkanem fakulty artistské. Asi roku 1401 byl také vysvěcen na kněžství a na jaře 1402 ustanoven správcem kaple betlemské. Jestliže již před tím spojoval po příkladu některých cizích profesorů s působením na universitě horlivou činnost kazatelskou, vzal s úřadem v kapli betlemské na sebe povinnost kázati lidu jazykem českým. Svým uměním kazatelským dobýval tu podobných úspěchů jako někdy Waldhauser a Milíč a stávaje se tak přímým pokračovatelem jejich činnosti mravokárné, byl brzy jako oni miláčkem a duchovním vůdcem svého posluchačstva. Nejen v obecném lidu, nýbrž i mezi předními měšťany pražskými, ve šlechtě i mezi dvořanstvem krále Václava získal si mnoho oddaných přátel a ctitelů a sama královna Žofie tak si jej oblíbila, že jej učinila svým kaplanem a snad i svým zpovědníkem. Ačkoli Hus jako jeho předchůdcové ostře potíral zvláště mravní vady duchovenstva, měl i mezi kněžími mnoho přátel a také u svých církevních představených požíval veliké vážnosti. Sám pražský arcibiskup Zbyněk, který r. 1403 dosedl na stolec arcibiskupský jako mladý muž nevalného vzdělání theologického, ale dobré vůle, projevoval Husovi svou přízeň i důvěru a ustanovil jej několikráte kazatelem na synodách pražského duchovenstva.

Husovo horlení o nápravu mravů spojené s přísnou kritikou všelikých zlořádů v tehdejším duchovenstvu i v církvi popuzovalo arci proti zbožnému kazateli betlémskému ty, proti nimž se obracela jeho mravokárná činnost. Ale jejich hněv nebyl by mohl vážně uškoditi Husovi, požívajícímu přízně královského dvora i pražského arcibiskupa, kdyby mu z university, na níž nepřestával působiti, nebyl přišel podnět k zjevnému vystoupení proti církevní autoritě. Tímto podnětem byl spor o knihy a učení anglického theologa *mistra Jana Viklefa.*

Učení Viklefovo, které nejen s neúprosnou přísností potíralo všechen tehdejší způsob papežského zasahování do

správy církevní a zlořády odtud vyplývající, nýbrž otřásalo samými theoretickými základy papežské moci nad církví, zavrhovalo valnou část církevních řádů vytvořených staletým vývojem, brojilo proti světskému panství církve a dotýkalo se některých ústředních článků obecné církevní věrouky, bylo sice odsouzeno anglickými duchovními úřady (1382 a 1396), ale nezpůsobilo vážných nepříjemností svému původci, který r. 1384 klidně zemřel na své faře v Luterworthu, a v jeho vlasti zaniklo bez hlubšího a trvalého účinku. Tím mocnější byl jeho účinek v Čechách. Poměrně živé styky Čech s Anglií za tehdejší doby, kdy sestra českého krále Václava IV. byla královnou anglickou a mnoho českých studentů studovalo na universitách anglických, způsobily, že známost učení Viklefova i jeho spisů pronikla sem poměrně rychle. Jeho spisy filosofické byly zaneseny do Čech brzy po roce 1380, tedy ještě za života Viklefova, a došly tu značné obliby mezi českými mistry pražské uni-university, kteří hlavně působením předního učitele Husova, učeného mistra Stanislava ze Znojma, dávali přednost jeho filosofickému realismu před směrem nominalistickým, oblíbeným u ostatních národů universitních. Později, ale také ještě před koncem XIV. stol., začala pronikati do Čech známost theologických názorů Viklefových, a někdy r. 1401 neb 1402 přinesl mladý mistr Jeroným Pražský z Anglie, kde byl na studiích, opisy dvou hlavních theologických spisů Viklefových do Prahy.

Pronikání názorů Viklefových mezi mistry pražské university pohnulo kapitulu arcibiskupského kostela pražského, která tehdy, poněvadž stolec arcibiskupský byl právě uprázdněn, byla nejvyšším církevním úřadem v zemi, aby předložila universitě k posouzení 45 článků vybraných ze spisů Viklefových. Z tohoto podnětu byla na 28. květen 1403 svolána schůze veškeré university na poradu o článcích Viklefových. Články byly hájeny toliko českými mistry, z nichž nejhorlivěji ujímali se Viklefa Husův přítel Štěpán

z Pálče a Husův učitel Stanislav ze Znojma. Ale při hlasování rozhodla většina university, složená patrně z mistrů cizích národů, že nikdo nemá ani veřejně ani soukromě vyznávati a hájiti kteréhokoli z předložených 45 článků. Studium spisů Viklefových a šíření jeho nauky mezi českými mistry nebylo tím zastaveno. Zvláště Stanislav ze Znojma pokračoval v hájení názorů Viklefových a neváhal přihlásiti se k zavrženému učení Viklefovu o svátosti oltářní. Byl za to nejprve napomenut arcibiskupem a potom na udání kteréhosi německého mistra povolán spolu se Štěpánem z Pálče do Říma. Vypravili se tam na podzim r. 1408, ale byli cestou zajati a uvězněni na rozkaz kardinála Baltazara Cossy, pozdějšího papeže Jana XXIII., nejspíše pro podezření, že z rozkazu krále Václava jdou vyjednávat s papežem Řehořem XII., jehož se kardinálové krátce před tím byli odřekli. Potom sbor kardinálů přiměl Stanislava k jasnému prohlášení, že odvolává vše, co snad učil proti rozhodnutím církve, a podrobuje se soudu stolice apoštolské a povolaných úřadů církevních. Již předtím, na jaře 1408 (20. května), usneslo se valné shromáždění českého národa na universitě, konané nepochybně z podnětu krále Václava i arcibiskupa Zbyňka (v domě u Černé růže na Příkopě), jednomyslně, aby pouhým studentům nebylo dovoleno čísti hlavní theologické spisy Viklefovy a žádný člen českého národa aby 45 článků Viklefových, odsouzených r. 1403, neuznával a nehájil „v jich smyslích kacířských neb bludných nebo pohoršlivých".

Tímto dodatkem podalo usnesení českého národa na universitě, ačkoli jeho účelem bylo čeliti šíření názorů Viklefových, nový důkaz, že mnozí čeští mistři, k nimž náležel nepochybně i Hus, nechtěli se propůjčiti k bezvýhradnému odsouzení článků anglického theologa. Z toho však neplyne, že články ty šmahem přijímali. Hus sám jistě se neznal ani k Viklefově nauce o svátosti oltářní, o kterou se do té doby v Čechách hlavně bojovalo, ani k jiným jeho věroučným

článkům. Uchvacovalo však jej horlení Viklefovo proti rozličným zlořádům v církvi a jeho bojovná snaha o jejich napravení. Vlastní usilování Husovo o povznesení mravnosti v lidu i duchovenstvu nabývalo tím větší ostrosti, rozhodnosti a určitosti, obracejíc se přímo proti některým stránkám církevního zřízení nemilosrdně potíraným Viklefem a zvláště proti svatokupeckým zlořádům v tehdejším kněžstvu. To pak rozněcovalo proti němu hněv kněží, kteří mohli na sebe vztahovati jeho důrazné žaloby. Jejich působením počal se od Husa odvraceti také arcibiskup Zbyněk, jenž asi též těžce nesl Husův odpor proti rozhodnému zavržení článků Viklefových na schůzi českého národa na universitě. Tak se stalo, že kněžská synoda pražské diecése, konaná v červnu 1408, kde Hus již nekázal, učinila usnesení namířená proti jeho působení, zakazujíc zejména mluviti potupně o stavu duchovenském na kázáních obecnému lidu. Zároveň pak nařídila, aby kdokoli by měl opis některé knihy Viklefovy, odevzdal jej do určité lhůty úřadu arcibiskupskému k přezkoumání. Ačkoli bylo možno tušiti, že arcibiskup má v úmysle zničiti všechny tyto knihy, odevzdali Hus a skoro všichni ostatní mistři v udaný čas své opisy knih Viklefových arcibiskupovi. Jen pět studentů odepřelo vydati spisy Viklefovy a odvolalo se k papeži. Ale zákazu kárati před lidem vady kněží Hus se nepodrobil. Nejen jej potíral zvláštním spisem, nýbrž se mu protivil skutkem, neustávaje kázati před lidem proti nehodným kněžím.

Napětí, které se takto vzmáhalo mezi Husem a arcibiskupem, dostalo novou potravu z vývoje obecných poměrů církevních. Po mnohých marných pokusech o odstranění církevní roztržky, jež trvala od r. 1378, dohodli se konečně v létě 1408 kardinálové obou stran, že svolají na jaro 1409 obecný koncil do Pisy, aby se vážně přičinil o sjednocení rozdvojené církve a odstranění obecně pociťovaných zlořádů ve správě církevní. Aby se toho cíle snáze dosáhlo, působili kardinálové na křesťanské panovníky, aby až do roz-

hodnutí koncilu zachovávali neutralitu k oběma papežům, neuznávajíce žádného z nich. Král Václav ochotně vyhověl tomuto přání kardinálů, ale arcibiskup Zbyněk nechtěl se zříci se svým kněžstvem poslušenství římského papeže Řehoře XII., do té doby v Čechách uznávaného. Chtěje zlomiti odpor arcibiskupův, vyzval král pražskou universitu, aby se vyslovila o otázce neutrality. Doufal patrně, že působením předních českých mistrů, kteří radostně vítali slibný pokus o sjednocení a reformu církve, vysloví se celá universita pro neutralitu. V tom však se zklamal. Ve schůzi universitní projevovali toliko čeští mistři souhlas se stanoviskem královým, kdežto mistři tří ostatních národů universitních mu odporovali, aniž se zřetelem na krále došlo k určitému usnesení. Čeští mistři se ovšem nevzdali svého názoru a zvláště Hus působil ve prospěch neutrality jak přímluvami u vlivných osob, tak kázáním k lidu i duchovenstvu. To popudilo arcibiskupa Zbyňka, věrného římskému papeži Řehořovi, tak, že zakázal veřejnými listy latinskými i českými všem mistrům pražského učení a zvláště Husovi, jenž byl výslovně jmenován neposlušným synem církve, všechno vykonávání úřadu kněžského v diecési pražské, tedy také kázání slova božího.

Otázka neutrality, jež dala podnět k zjevnému a přísnému zakročení arcibiskupovu proti Husovi, způsobila také významný převrat na universitě. Začátkem r. 1409 povolal k sobě král Václav, prodlévající tou dobou v Kutné Hoře, kam za ním přijelo také poselstvo krále francouzského vyjednávati o vypovědění poslušnosti oběma papežům, přední mistry všech čtyř národů universitních, aby konečně dostal dobré zdání university o neutralitě. Mezi čtyřmi českými mistry byl M. Jan Hus se svým mladším přítelem M. Jeronýmem Pražským. Král se brzy přesvědčil o rozdílném stanovisku mistrů českých a cizích v otázce neutrality. Bylo zjevno, že by se universita rozhodla podle přání králova, kdyby rozhodnutí o tom bylo v rukou mistrů českých. Tak

se vynořila myšlenka změniti zřízení universitní ve prospěch mistrů českých. Král nebyl s počátku příznivě nakloněn této změně, protože se horšil na některé české mistry, zvláště na Husa a Jeronýma, že nepřestávali hájiti Viklefa. Když však zástupcové tří cizích národů universitních trvali na svém odporu proti vyhlášení neutrality, odhodlal se král k rozhodnému činu. *Dekretem kutnohorským*, vydaným 18. ledna 1409, přiznal českému národu na universitě ve všech jednáních universitních tři hlasy a ostatním nárcdům dohromady ponechal hlas jediný. Universita, ovládaná dotud třemi národy cizími, přešla tím v moc národa českého.

Vydání dekretu kutnohorského bylo velikým vítězstvím české národnosti, protože universita, na níž byla tím zjednána vláda českému živlu, stala se nyní ústavem opravdu národním. Byl to však zároveň veliký úspěch strany Husovy, neboť její postavení na universitě velmi se povzneslo, když tu nyní rozhodoval národ český, hlásící se většinou k ní. Zřetelným výrazem toho úspěchu bylo zvolení samého Husa rektorem university na podzim r. 1409. Ve sporu s arcibiskupem Zbyňkem, jenž se stále zostřoval, dodávalo straně Husově síly také to, že se arcibiskup pro otázku neutrality dostal do úplného rozporu s králem. Hned po vydání dekretu kutnohorského zakázal král co nejpřísněji všem svým poddaným a zvláště duchovenstvu poslouchati papeže Řehoře XII. Zákazu králova sice poslechli Hus a jeho přátelé, nikoli však arcibiskup se svými preláty a většinou duchovenstva. Tak se české duchovenstvo rozdělilo ve dva tábory, jeden vedený Husem a chráněný králem, druhý následující arcibiskupa v poslušenství papeže Řehoře XII. a protivící se královu nařízení o neutralitě. Roztržka mezi oběma stranami propukla zjevně již v postě r. 1409. Arcibiskup, popuzený nepochybně universitním hádáním z ledna t. r., při němž mistr Jeroným z Prahy doporučoval studium spisů Viklefových, vydal na Husa a několik jeho přátel církevní klatbu a zatratil při tom nejen theologické

učení Viklefovo, nýbrž i jeho filosofický realismus. Když pak klatbou stižení nepřestávali vykonávati úřad kněžský a zvláště kázati, vyhlásil arcibiskup nad Prahou a okolím interdikt t. j. obecnou zápověď služeb božích. Hus a jeho stoupenci ovšem této zápovědi nedbali a král sám dal s velikou přísností stíhati všechny, kdo řídíce se zápovědí arcibiskupovou, dávali tak na jevo neváźnost k nařízení královu o neutralitě. Teprve když v červnu 1409 obecný koncil církevní v Pise, sesadiv oba dosavadní papeže, zvolil papeže nového, jenž přijal jméno Alexandra V., zřekl se arcibiskup Zbyněk čtvrt roku potom sesazeného Řehoře XII. a přistoupil s veškerým duchovenstvem své diecése ku poslušenství Alexandra V.

Protože takto zmizela příčina rozporu mezi králem a arcibiskupem, zlepšilo se arcibiskupovo postavení tak, že mohl proti Husovi a jeho stoupencům vystupovati mnohem důrazněji a účinněji než dotud. Jsa podněcován žalobami odpůrců Husových v pražském kněžstvu, jal se činiti Husovi obtíže v jeho kazatelském i jiném působení v kapli betlemské. Vymohl ještě r. 1409 na papeži jednak zápověď všelikého kázání mimo kostely katedrální, kolegiátní, farní a klášterní, k nimž ovšem nepatřila kaple betlemská, jednak příkaz vyžádati si ode všech, kdo by měli knihy Viklefovy, jejich vydání, aby mohly býti „vzdáleny z očí věřících“. Užívaje tohoto zmocnění, rozhodl arcibiskup na červnové synodě r. 1410, že všechny knihy Viklefovy jemu odevzdané mají býti spáleny, zakázal pod přísnými tresty hlásati a zastávati bludy Viklefovy a zapověděl všechno kázání v Praze mimo kostely čtyř uvedených druhů.

Nehodlaje se podrobiti této zápovědi, odvolal se Hus s některými jinými členy pražské university k papeži, jímž tehdy byl již smutně proslulý Jan XXIII. Arcibiskup však přes protest university a přímluvu samého krále dal 16. července 1410 všechny knihy Viklefovy odevzdané arcibiskupskému úřadu ve dvoře arcibiskupova domu na Malé straně

zničiti ohněm na hranici, kterou vlastní rukou podpálil. Hned potom vydal klatbu na Husa a všechny, kdo se spolu s ním odvolali k papeži. V boji, který nyní novou silou vzplanul mezi arcibiskupem a stranou Husovou, docházel sice arcibiskup plné podpory papežské stolice, ale proti němu se stavěl za Husa nejen pražský lid, nýbrž sám král Václav. Král dal dokonce zabavovati statky arcibiskupovi a prelátům, aby se zjednala náhrada těm, jimž byly spáleny knihy Viklefovy. Když arcibiskup proto zase uvalil na Prahu interdikt, začal král pronásledovati duchovenstvo, které podle rozkazu arcibiskupova chtělo ustati od konání služeb božích. Rázné jednání královo přimělo konečně arcibiskupa k ústupu a zasažením královým sjednáno v létě 1411 příměří mezi stranami. Dalšímu boji mezi arcibiskupem a stranou Husovou, jenž i po tomto příměří zdál se neodvratný, učinila pak konec smrt arcibiskupova v září 1411.

Ačkoli Hus až do konce svého zápasu s arcibiskupem nepřestával uznávati vrchní moc papežovu a stále projevoval ochotu podrobiti se jeho rozkazům, lze přece právě v tu dobu pozorovati na něm i na jeho přátelích vážnou změnu v názoru na papežství. Žalostný stav tehdejšího papežství zvláště po volbě Jana XXIII., jíž ke dvěma papežům dosavadním přibyl třetí papež velmi pochybné pověsti, a hlavně asi hlubší pronikání do učení Viklefova podkopaly v Husovi a jeho přátelích víru v papeže. To se projevilo veřejně, když na jaře 1412 byla v Praze podle bully papeže Jana XXIII. hlásána křížová výprava proti jeho odpůrci Ladislavu Neapolskému a udíleny hojné odpustky všem, kdo by se výpravy zúčastnili osobně nebo na ni přispěli penězi. Hlasatelé této milosti počínali si při tom tak, že se jejich jednání málo lišilo od skutečného prodávání odpustků. Není divu, že to vzbudilo mocné pohoršení, když již dlouho před tím ozývaly se u nás hlasy odporu proti odpustkům vůbec. A Husa toto kupčení s odpustky pohnulo k otevřenému vystoupení proti papežskému rozkazu. Kázal

i psal proti odpustkům a na veřejném hádání universitním (7. června), jsa podporován svými přáteli a hlavně výmluvným Jeronýmem Pražským, dokazoval, že nesluší schvalovati věřícím bullu papežovu hlásající křížovou výpravu proti králi neapolskému ani dávati papeži peníze na prolévání krve křesťanské. Při tom Hus již zřejmě se přiznával k převratné zásadě, že věřící nejsou povinni poslouchati rozkazů papežských, pokud odporují zákonu Kristovu.

Zatím co se lid pražský, v němž se vzmáhal odpor proti hlasatelům odpustků tak, že docházelo k vážným výtržnostem, stavěl v tomto boji o odpustky za Husa, vystoupila proti němu theologická fakulta pražské university, vedená mistry *Stanislavem ze Znojma* a *Štěpánem z Pálče*. Stavše se nejrozhodnějšími odpůrci snah a názorů, za něž dříve sami horlivě zápasili, rozešli se oba mistři s Husem úplně. Doktoři theologie odsoudili novým výrokem nejen 45 článků Viklefových, nýbrž ještě šest bludných článků jiných, namířených proti Husovi a jeho přátelům, zejména též proti jejich popírání odpustků. Dosáhli toho, že jménem královým vydán (16. července) přísný zákaz všech těch článků a všem, kdo by se jim protivili, pohroženo nemilostí královou a vypověděním ze země. Také z Říma byla vyhlášena v tu dobu těžká klatba na Husa a všechny, kdo by se s ním stýkali, ano, jinou bullou se nařizovalo, aby Hus byl zajat a souzen podle zákonů církevních a kaple betlemská aby byla zbořena. Když podle ustanovení klatební bully bylo na podzim 1412 zastaveno po celé Praze konání služeb božích a přisluhování svátostmi, odešel Hus někdy v říjnu z Prahy na český venkov, kde zůstal do léta 1414 (nejprve na hradě Kozím u Tábora, potom v Ústí nad Lužnicí a naposled na hradě Krakovci u Rakovníka), přicházeje jen někdy na krátký čas do Prahy a oddávaje se s podivuhodným úsilím činnosti kazatelské a spisování děl latinských i českých.

Král Václav se zatím několikráte pokusil sjednati smír mezi stranou Husovou a jeho odpůrci. Ale mimořádná sy-

noda duchovenstva, jež se za tím účelem z jeho rozkazu konala v Praze začátkem února 1413, jenom ukázala, že mezi názory obou stran zela již propast nepřeklenutelná. Když pak se nový pokus králův srovnati obě strany výrokem zvláštní komise rozbil pro neústupnost odpůrců Husových, nechtějících uznati Husa a jeho stoupence za věrné křesťany, vypověděl král přední z nich ze svých zemí, vyloučil je z university a zbavil hodností a důchodů církevních. Byli mezi nimi také Stanislav ze Znojma, který brzy potom zemřel, a Štěpán z Pálče, s nímž se Hus málo později setkal na koncilu kostnickém.

Kdežto v Čechách dobyla strana Husova počátkem 1413 zasažením královým velikého úspěchu, dostalo se stanovisku strany protivné právě tou dobou opětného uznání v Římě. Novou bullou papeže Jana XXIII. bylo vyhlášeno odsouzení všech knih Viklefových, nařízeno jejich pálení a přísně zakázáno knihy ty čísti, vykládati, jich užívati nebo jen jejich původce se dovolávati.

Rozhodný obrat v tomto velikém zápase o samy základy tehdejší církevní theorie a praxe přineslo svolání *obecného koncilu církevního do Kostnice* k 1. listopadu 1414. Došlo k němu hlavně přičiněním uherského krále Zikmunda, jenž zvolen byv 1410 králem římským, činil se ochráncem římské církve. Bylo jasno, že na koncilu, jenž se měl zabývati také otázkou víry, dojde jak na učení Viklefovo, tak na při Husovu. Nadto však král Zikmund, jemuž jako budoucímu dědici království českého po bezdětném bratru Václavovi záleželo na tom, aby Čechy byly očištěny od pohany kacířství, pojal myšlenku pohnouti Husa, který dosud odpíral postaviti se na soud do Říma, aby se před koncilem v Kostnici pokusil o své ospravedlnění. Na jaře 1414 dal o to jednati s Husem, slibuje zajistit mu nejen bezpečnou cestu do Kostnice a veřejné slyšení před koncilem, nýbrž také svobodný a bezpečný návrat do vlasti, kdyby se nechtěl podrobit soudu koncilu. Nedbaje varování přátel, rozhodl se Hus poslech-

nouti vyzvání Zikmundova. Někdy v srpnu 1414 oznámil mu, že je hotov vypravit se pod ochranou jeho glejtu ke koncilu a úmysl svůj vyhlásil také veřejně. Počátkem října pak se v průvodu českých pánů Václava z Dubé a Jana i Jindřicha z Chlumu, ustanovených k tomu od krále Václava, a několika jiných Čechů, vydal do Kostnice, kam dorazil cestou přes Norimberk 3. listopadu 1414.

V Kostnici našel Hus již zástupce svých domácích odpůrců, biskupa Jana Litomyšlského a faráře u sv. Vojtěcha na Novém městě pražském Michala z Německého Brodu zvaného de Causis, k nimž se přidružil mistr Štěpán z Pálče přišlý do Kostnice o své újmě. Hned po příchodu Husově do Kostnice snažili se tito jeho krajané přesvědčiti koncil o kacířství Husově i o nebezpečí hrozícím všemu duchovenstvu z jeho činnosti. Dosáhli toho, že Hus, který první čas žil v Kostnici svobodně, byl koncem listopadu uvržen do vězení. Nevyprostilo ho odtud ani zakročení krále Zikmunda, jehož glejtem byla Husovi zaručena osobní bezpečnost. Nejprve byl Hus vězněn v klášteře dominikánském při jezeře bodamském, kde se těžce roznemohl, takže se pochybovalo o jeho uzdravení, později, po útěku papeže Jana XXIII. z Kostnice, byl převezen na tvrz Gottlieben na Rýně, v jejíž věži strádal déle než dva měsíce (v dubnu a květnu 1415) a poslední dny svého života ztrávil ve vězení v klášteře františkánském, v jehož refektáři koncil míval svá zasedání. V dubnu 1415 objevil se v Kostnici Husův přítel mistr Jeroným z Prahy a veřejnými vyhláškami žádal krále Zikmunda i koncil, aby mu bezpečným listem umožnili dostaviti se před koncil a odpovídati veřejně každému, kdo by jej chtěl vinit z nějakého bludu nebo kacířství. Pokusil se pak sice o návrat do Čech, ale byl cestou zajat, koncem května přivezen do Kostnice a uvržen do těžkého žaláře v městské věži u kostela a hřbitova sv. Pavla.

Zatím se již začal výslech Husův. Zvláště se na něm žádalo, aby se písemně vyslovil o 45 článcích Viklefových

a o 42 článcích vybraných Štěpánem z Pálče z Husova spisu o církvi. Hus ve své odpovědi některé z článků Viklefových zavrhoval zcela rozhodně, o jiných se vyslovoval vyhýbavě, s některými však projevoval souhlas. O některých článcích, sestavených Pálčem dokazoval, že nejsou správně vytaženy z jeho spisu, k jiným se však přiznával, snaže se dokázati jejich správnost. Při tom neustával se domáhati veřejného slyšení před celým koncilem. Dostalo se mu ho na opětovné žádosti českých pánů teprve začátkem června 1415. Protože měsíc před tím koncil potvrdil dřívější odsouzení knih Viklefových, učiněné před dvěma roky, a nadto výslovně zavrhl některé články z nich vybrané, nemohlo předem býti pochybnosti o výsledku tohoto veřejného slyšení.

Toto slyšení se konalo ve třech zasednutích koncilu (5., 7. a 8. června) a mělo namnoze velmi pohnutý průběh. Hus i tu velmi rozhodně zavrhoval některé články Viklefovy (zejména jeho učení o trvání hmotného chleba ve svátosti oltářní i po posvěcení), popíraje, že by jim byl kdy učil, k jiným se však přiznával. Zejména bylo z jeho výpovědí zjevno, že celkem přijal učení Viklefovo o církvi i většinu důsledků, jež z něho odvozoval Viklef proti církvi římské a jejímu zřízení, zvláště pak proti moci papežské. Odmítaje odvolati články lživě proti němu vymyšlené, projevoval Hus ochotu odvolati ty, jež opravdu tvrdil, bude-li poučen důvody z Písma o jejich nesprávnosti. Koncil ovšem trval na tom, aby Hus všechny články, z nichž byl viněn, odvolal úplně a bez výhrady. K tomu však se Hus nedal přemluviti ani domluvami rozličných členů koncilu, ani naléháním svých přátel. Poznav s jistotou, že se Hus nedá pohnouti k odvolání, jež se na něm žádalo, přikročil koncil k vyhlášení rozsudku nad ním. Ve slavnostním shromáždění koncilu, konaném 6. července 1415 v biskupském kostele kostnickém za předsednictví samého krále Zikmunda, vyřčen rozsudek nad spisy Husovými i jeho osobou. Spisy byly odsouzeny k upálení, Hus pak jako zjevný a zatvrzelý kacíř

k ztrátě úřadu kněžského a ku potrestání mocí světskou. Hned potom byl Hus obvyklým obřadem zbaven kněžského svěcení a jako kacíř dán v moc krále římského Zikmunda. Na jeho rozkaz byl ihned vyveden z města na popraviště a když na poslední vyzvání, aby se zachránil odvoláním, odpověděl zamítavě, byl upálen na hranici.

Několik dní před odsouzením a upálením Husovým zabýval se koncil otázkou, jež těsně souvisela s jeho pří. Byla to otázka obecného podávání svátosti oltářní pod obojí způsobou, jež se buď krátce před odchodem Husovým z Prahy nebo teprve po něm začalo zaváděti mezi jeho tamními stoupenci. Původcem této novoty, jež v dalším vývoji českého hnutí náboženského nabyla tak velikého významu, nebyl sám Hus, nýbrž jeho přítel a hlavní pomocník *mistr Jakoubek ze Stříbra*, který studiem spisů Matěje z Janova a jeho důvodů pro časté přijímání svátosti oltářní dospěl k přesvědčení, že stejně jako kněží mají také laikové přijímati pod obojí způsobou. Došel v tom rozhodného souhlasu i účinné podpory u dvou německých mistrů Mikuláše a Petra z Drážďan, kteří prodlévajíce od několika let v Praze, účastnili se vynikající měrou tehdejších českých zápasů náboženských na straně Husově. Hus, ač patrně od začátku souhlasil s názorem Jakoubkovým, žádal před odchodem na koncil svého přítele, aby odložil boj o tuto věc. Ale když potom za jeho nepřítomnosti vznikly o ni spory v jeho straně, takže hrozilo její rozdvojení, schválil Hus přijímání pod obojí zvláštním spiskem, napsaným brzy po příchodu do Kostnice. Koncil však ve valném shromáždění konaném dne 15. června zakázal rozdávání večeře Páně pod obojí způsobou a nařídil, že přijímání pod jednou zavedené v církvi z dobrých příčin místo původního přijímání pod obojí má se zachovávati jako obyčej nezměnitelný.

Odsouzením a upálením Husovým na koncilu kostnickém nebyl ukončen jeho spor s církví římskou. Neboť věc jeho stala se zatím věcí českého národa, který s rozhodností

a vytrvalostí koncilem sotva očekávanou, dal se o ni v zápas, jakého ani před tím ani po tom nepoznaly dějiny lidstva. Již dva měsíce před smrtí Husovou, začátkem května 1415, konaly se v Praze a v Brně veliké sjezdy šlechty české a moravské, odkud byly odeslány králi Zikmundovi přímluvné listy za Husa. Domnívajíce se, že Zikmund má po útěku papeže Jana XXIII. z Kostnice Husa ve své moci, žádali páni a zemané z Čech a Moravy, aby způsobil propuštění Husovo a vymohl mu svobodné slyšení, neboť nařčení Husovo pokládali za nařčení a pohanění celého národa a koruny české. Také čeští páni, prodlévající v Kostnici, podali spolu s některými pány polskými na koncilu písemnou stížnost na nelidské nakládání s Husem a zároveň se rázně ohradili proti pomluvám, šířeným na koncilu o národě českém od nepřátel a škůdců království českého.

Ačkoli tedy koncilu nemohlo býti tajno že za Husem stojí množství nejen oddaných, ale i mocných jeho stoupenců v Čechách a na Moravě, oddával se patrně naději, že se mu podaří utlumit hnutí, jež podnítil odsouzený a upálený mistr. Hned po upálení Husově usnesl se napomenouti po dobrém duchovenstvo i všechny světské stavy v Čechách, aby se sami postavili proti dalšímu šíření odsouzených bludů. Listy vypravené koncilem do Čech koncem července obsahovaly však krom tohoto napomenutí také hrozbu, že koncil ty, kdo by setrvávali v odsouzeném kacířství nebo kacířům pomáhali, potrestá podle zákonů církevních.

Napomínání a hrozby koncilu zanikly bez patrného účinku v pobouření a hněvu, jež vzplanuly v národě českém po zprávě o smrti Husově. Vedle jednotlivých násilností a výtržností, k nimž tu a tam docházelo, projevil se odpor proti koncilu brzy velikou a ku podivu spořádanou a důstojnou akcí českomoravské šlechty. Na valném sjezdu, k němuž se sešla o své újmě bez obvyklého vyzvání králova, usnesla se (2. září) o podání společného písemného protestu obecnému koncilu v Kostnici. V tomto památném listě,

k němuž přivěsilo své pečeti na půl tisíce pánů a zemanů z rozličných krajů Čech a Moravy, vydávalo se znova slavnostně nejlepší svědectví Husovi, že byl muž dobrý, spravedlivý a katolický, který nevedl k bludům, nýbrž k lásce křesťanské a k zachovávání zákona božího. Vytýkalo se dále koncilu, že odsoudiv Husa na křivá udání úhlavních nepřátel království českého a markrabství moravského, potupil tyto země a její obyvatele. Odmítalo se co nejdůrazněji obviňování obou zemí z kacířství a ohlašoval se úmysl žalovati na křivdy jim učiněné u budoucího obecně uznaného papeže. Na konec pak se projevovalo odhodlání hájiti zákon Kristův a jeho kazatele až do prolití krve bez ohledu na ustanovení lidská jemu odporující. Zároveň sjednali shromáždění páni a zemané (5. září) mezi sebou spolek, jehož členové se zavázali neuznávati usnesení koncilu, budoucího řádně zvoleného papeže pak býti poslušni jen v tom, co by nebylo proti Bohu a jeho zákonu; poslouchati ve věcech duchovních domácí biskupy, pokud by jednali podle božího zákona; dovoliti na statcích svých svobodné kázání slova božího každému knězi, pokud by nebyl z bludu usvědčen Písmem, o čemž konečné rozhodnutí mělo slušeti nikoli biskupům, nýbrž pražské universitě.

Protest pánů českých i moravských spolu s ustavením spolku mezi nimi znamenal takto vypovědění poslušnosti koncilu, který v tu chvíli byl nejvyšší církevní autoritou, a omezení poslušnosti k domácím biskupům i budoucímu papeži na příkazy a rozhodnutí neodporující zákonu božímu. Kdo by měl rozhodovati o tom, zda něco odporuje zákonu božímu či se s ním srovnává, nebylo výslovně řečeno, jen se naznačovalo, že v některých případech měla to býti pražská universita. Šlechta česká a moravská dala se takto na dráhu zjevného odboje proti nejvyšší moci církevní. Jen několik pánů českých se přihlásilo úmluvou sjednanou o několik dní později (1. října) k plnému poslušenství círk-

ve. Král Václav této úmluvy nebyl účasten stejně jako protestu a spolku strany Husovy.

Protestním psaním šlechty české a moravské zabýval se koncil v únoru 1416 a rozhodl pohnati před svůj soud všechny, kdo k němu přivěsili své pečeti, pro podezření z kacířství. Půhon byl ihned vydán, ale patrně, že se nevěřilo v jeho účinnost, pomýšlelo se již tehdy na vyhlášení křížové výpravy proti Čechům, aby se u nich kacířství vyplenilo z kořene. Zatím hněv koncilu padl na hlavu jediného českého kacíře, který byl v jeho moci, *M. Jeronýma z Prahy*. Ten se sice brzy po upálení Husově dal strachem před smrtí a touhou po svobodě pohnouti k tomu, že veřejně před koncilem odpřisáhl bludy Viklefovy a Husovy, uznal odsouzení Husovo za spravedlivé a poddal se ve všem výroku koncilu. (11. a 24. září 1415.) Ale když ani potom nebyl propuštěn, naopak podroben novému vyšetřování, vyžádal si veřejné slyšení před koncilem a když se mu ho dostalo (23. a 26. května), nejen se přiznal k odsouzeným naukám Viklefovým a Husovým, nýbrž za svůj největší hřích prohlásil, že se zřekl toho dobrého a svatého muže i jeho učení. Tím sám zpečetil svůj osud. 30. května 1416 byl koncilem odsouzen a odevzdán rameni světskému k upálení. Na místě, kde před rokem zahynul Hus na hranici, podstoupil M. Jeroným Pražský smrt statečně, důstojně a zbožně.

Brzy po upálení Jeronýmově obrátila se přísnost koncilu proti pražské universitě, na níž proti mistrům theologům, zachovávajícím věrnost tehdejší církvi, nabyli rozhodné převahy Husovi stoupenci na fakultě artistské, počtem daleko je převyšující, takže správa university dostávala se stále výhradněji do jejich rukou. V září 1416 učinila universita pražská veřejný projev, jímž Husa oslavovala jako svatého mučedníka a také Jeronýmovi vzdávala chválu. Koncem roku pak koncil vyhlásil zastavení veškeré činnosti universitní na neurčitý čas do vůle své nebo do vůle budoucího papeže. Pod trestem klatby neměl v tom čase ni-

kdo na vysokém učení pražském ani přednášeti ani udíleti nebo přijímati učené grady. Ale mistři universitní toho zákazu většinou vůbec nedbali.

Za to u pražského arcibiskupa Konráda z Vechty, muže slabého a nerozhodného, dosáhl koncil toho, že začal odpírati svěcení stoupencům strany Husovy a na knězích hlásících se o církevní beneficia žádal, aby odpřísáhli napřed bludy Viklefovy a přijímání pod obojí. Někde byly dokonce odnímány fary knězím hlásícím se k Husovi a rozdávajícím pod obojí. Naproti tomu na panstvích pánů strany pod obojí a rovněž na panstvích a v městech královny Žofie byli vypovídáni od svých kostelů kněží, kteří se protivili kalichu a nechtěli se odříci poslušenství koncilu. A uznaný náčelník pánů strany Husovy p. Čeněk z Vartenberka učinil rázné opatření proti nedostatku kněží pod obojí. Odvedl začátkem r. 1417 jednoho z tehdejších světících biskupů pražských Heřmana Nikopolského na svůj zámek v Lipnici u Německého Brodu a přiměl jej k tomu, že několikráte vysvětil čekance úřadu kněžského bez podmínek, za kterých to činil pražský arcibiskup.

Zatím, co takto sváděl se drobný, ale pro další budoucnost významný boj mezi stoupenci směru Husova a jeho odpůrci, počali se sami následovníci Husovi stále zjevněji různiti v názorech o víře a církevních řádech. Spor o přijímání pod obojí byl rozhodnut výrokem Husovým ve prospěch kalicha a poslední pochybnosti o něm rozptýlil nález pražské university, učiněný na jaře 1417, jímž bylo schváleno přijímání z kalicha jako nezměnitelný příkaz Kristův. Přijímání pod obojí stalo se nejmocnějším pojítkem všech, kdo se hlásili k Husovi a jeho památce, kalich společným znakem husitství. Jiné novoty zaváděné nebo doporučované rozhodnějšími jednotlivci nedocházely souhlasu u všech přívrženců kalicha, ano namnoze narážely na silný odpor. Tak rozcházela se mínění již v otázce podávání svátosti oltářní dítkám hned po křtu, jež někteří s Jakoubkem ze

Stříbra schvalovali, jiní zavrhovali. Také brojení některých odvážnějších novotářů proti přísaze a trestu smrti, proti učení o očistci, proti modlitbám a mším za zemřelé, proti ctění ostatků svatých a obrazů, proti některým svátostem a církevním obřadům vzbuzovalo odpor lidí mírnějšího smýšlení. Snad již na synodě srpnové r. 1417 došlo k určité formulaci zásad společných všem stoupencům Husa a kalicha, jež teprve později v létě 1420 byly slavně vyhlášeny a pod jménem čtyř artikulů pražských nabyly světové známosti a dějinného významu. Tu se uvádějí tyto hlavní požadavky strany pod obojí: svobodné kázání slova božího, podávání oltářní pod obojí způsobou všem věřícím, odstranění světského panování kněží a mnichů nad velikými statky a přísné trestání a potírání všech hříchů smrtelných a zlořádů odporujících zákonu božímu, k nimž počítají se zejména kacířstva svatokupecká zahnízděná v tehdejší církvi. Věci sporné pokusilo se rok potom rozřešiti valné shromáždění mistrů učení pražského a kněží strany pod obojí, konané v Praze koncem září 1418. Jeho usnesením bylo schváleno podávání svátosti oltářní dítkám, ale rozhodně zamítnuta jak zásada, že by se mělo věřiti jen co je v Písmě výslovně obsaženo, tak i rozličné novoty odůvodňované hlavně touto zásadou. Šíření novot se tím arci nezamezilo.

Usnesení učiněná na synodě r. 1417 a na valném shromáždění mistrů a kněží v září 1418, jakkoli se snažila postaviti hráz proti názorům příliš radikálním, nemohla vzbuzovati naději, že veliký spor českého národa s římskou církví podaří se vyrovnati brzy a snadno. Také vývoj věcí na koncilu k tomu nesměřoval. Tam sice byl konečně vypracován a plnému sboru předložen návrh na reformu církve, který se obracel velmi rozhodně proti všemu svatokupectví v tehdejší církevní správě i proti jiným zlořádům v církvi, potíraným od Viklefa i od Husa a jeho předchůdců i následovníků, ale nic z něho nebylo provedeno. Koncil jen zvolil nového pa-

peže Martina V. a v dubnu 1418 se rozešel. Očekávání některých stoupenců strany Husovy, že snad budoucí papež bude povolnější k jejím přáním než koncil, se nesplnilo. Martin V. schválil všechna opatření koncilu proti českým kacířům a nařídil přísné stíhání všech, kdo se zastávali bludů Viklefových, Husových a Jeronýmových. V dohodě s papežem naléhal král Zikmund uherský stále důrazněji na krále Václava, aby se konečně odhodlal vypleniti kacířstvo ze svých zemí. Zároveň se počal dohodovati s českými a moravskými pány strany pod jednou o zakročení proti náboženským novotám v těch zemích. Václav, který do té doby choval se velmi shovívavě k stoupencům směru Husova, jsa v tom utvrzován svými dvořany i samou královnou Žofií, a několikrát se pokoušel vyrovnati spory o náboženství povrchní dohodou stran nebo odstraniti těžkosti z nich vznikající stále opakovaným tvrzením, že v jeho zemích není bludů, konečně povolil naléhání i hrozbám svého bratra. Nařídil počátkem roku 1419, aby v Praze i jinde faráři vypuzení pro odpor proti přijímání pod obojí byli navráceni svým kostelům. Počínání těchto farářů, kteří ihned odstraňovali přijímání pod obojí i všechny jiné novoty, pobouřilo pražské obyvatelstvo a konšelé měst pražských, naklonění většinou novému směru náboženskému, stěžovali si na ně králi. Dosáhli králova rozhodnutí, že ve třech kostelích pražských smí se podávati pod obojí. Ale klid tím nebyl zjednán, naopak přibývalo rozmíšek a výtržností. Lid strany pod obojí, jsa vylučován z kostelů, začal se na jaře 1419 scházeti pod širým nebem, zvláště na některých horách, kde se konaly služby boží, kázalo v duchu Husově a podávala svátost oltářní pod obojí. V Praze pak docházel v hlučných procesích do kostelů, kde bylo dovoleno kázati a přijímati podle jeho způsobu.

Jsa podrážděn vzdorným chováním lidu, jal se král Václav zakročovati proti němu rázněji. V červenci 1419 dosadil na Novém městě za konšely vesměs rozhodné protivníky strany

Husovy, kteří se ihned jali vystupovati proti jejím stoupencům. Tím se jen zvyšovalo pobouření lidu, takže se v něm začal vzmáhati sklon k skutkům násilným. První veliká bouře propukla 30. července 1419. Toho dne vedl mnich Jan Želivský, kazatel v kostele Matky boží Sněžné, v jednom ze tří kostelů přístupných straně pod obojí, jako obvykle městem veliké procesí lidu pod obojí. Když průvod došel k radnici novoměstské a konšelé odepřeli vyhověti žádosti za propuštění vězňů zajatých poslední dobou pro nepokoje náboženské, vnikl rozzuřený lid násilím do radnice a jal se shazovati konšely a jiné nenáviděné osoby s vysokých oken radnice na náměstí, kde byli na místě ubiti. Hned potom svoláno valné shromáždění obce, kde zvoleni čtyři hejtmané k prozatímní správě města. Král polekaný těmito událostmi neodvážil se odporovati převratu, provedenému na Novém městě. Ztvrdil již třetí den po ubití starých konšelů konšely nové, jež si zvolila vzbouřená obec novoměstská. Ale rozčilení z těch všech věcí dotklo se jeho zdraví tak, že 16. srpna zemřel, raněn byv mrtvicí. Jeho smrtí padla poslední hráz, jež dotud zdržovala příval husitské revoluce. Její vlny mohly se teď volně rozlíti po zemích českých.

* * *

Ve chvíli smrti Václavovy, kdy hnutí vzbuzené působením Husovým a jeho smrtí bylo teprve v začátcích, nebylo možno ještě přehlédnouti všechny jeho účinky na vnitřní vývoj českého národa a státu. Ale přece bylo již zjevno, že za vlády Václavovy mnoho se změnilo *ve vnitřních poměrech země a národa* a že se již vytvořily zárodky dalších pronikavých změn.

Již v bojích krále Václava s odbojnými pány českými ohlašoval se změněný poměr mezi králem a těmi, kdo se pokládali za politické zástupce země, *zemskými stavy*. Z bojů těch vyšla moc královská neoslabena trvalými ústupky zá-

sadního významu. Ale na konci vlády Václavovy, za pobytu Husova v Kostnici a po jeho upálení vystupuje česká a moravská šlechta, panstvo a rytířstvo, velmi samostatně, mluví a jedná jménem národa a země, nestarajíc se valně o krále. Památnými sjezdy, na nichž šlechta česká a moravská r. 1415 o své újmě bez krále určovala postup národa v otázce životní důležitosti, připravovala se doba, kdy stavové sami rozhodovali o osudech země nemající po leta uznaného krále a kdy se moc královská jevila takřka jen výronem jejich moci a vůle.

Ačkoli teprve potom dochází plného rozvoje nejdůležitější projev a nástroj moci stavovské, *zemské sněmy*, zdá se, že již za Václava IV. byla instituce sněmů aspoň v Čechách dosti vyvinuta a měla již značně ustálené formy. Sněmy bývaly svolávány veřejnými listy královskými, rozesílanými do všech krajů, vyhlašovanými po městech a zvoucími šlechtu i měšťanstvo na sněm. Páni bývali zváni zvláštními listy. Někdy bývali zváni sami, jindy však se výslovně zvala veškerá šlechta a měšťanstvo měst královských. Kdežto členové šlechty mohli a měli se na sněm dostavovati všichni osobně, vysílala města toliko své zástupce (na př. dva z rady a dva z obce). O účasti duchovenstva na sněmích není z té doby zpráv. V dalším vývoji sněmů českých a všeho zřízení stavovského velikého významu nabyly změny, jež způsobila husitská revoluce v právních a majetkových poměrech jednotlivých stavů. Počátky neb aspoň zárodky těchto změn možno postřehnouti již v době Václavově, zvláště v jejím posledním období. Již na konci vlády Václavovy byl jasně a rozhodně vysloven požadavek, aby přestalo světské panování kněžstva nad statky pozemskými, jehož provádění vedlo potom k úplnému téměř zhroucení církevního majetku pozemkového v Čechách (nikoli na Moravě) a nejen k velikému obohacení některých rodů panských, nýbrž i k hmotnému zmohutnění nižší šlechty a měst a tím k povznesení a upevnění jejich významu politického. Vzrůst to-

hoto významu podporovala ovšem také vynikající účast drobné šlechty i měšťanstva v hnutí náboženském, jež se začíná také již za vlády Václavovy.

U *měst* souvisí jejich významné zasahování do hnutí husitského s přeměnou, která se stala v předchozí době v právních a společenských poměrech jejich obyvatelstva. Proti zámožnému městskému patriciátu, jenž soustřeďoval ve svých rukou bohatství a moc, držel městskou půdu a ovládal městskou správu, domáhaly se tu zlepšení svého postavení právního i hospodářského nižší třídy obyvatelstva, řemeslnictvo, živnostnictvo a drobný městský lid bez vlastního majetku. Od doby Jana Lucemburského, ne-li dříve, seskupovalo se řemeslnictvo ve všech větších městech českých a moravských v dobrovolná sdružení nebo bratrstva, jež brzy ustupovala pevně organisovaným cechům. Tyto cechy, původně docela závislé na patricijské správě městské, domáhají se postupně hospodářské samosprávy a vlivu na městskou správu. Ve sporech, jež o to vznikají, staví se královská moc zprvu na stranu patriciátu. V letech 1351 a 1352 byly dokonce v Čechách i na Moravě cechy zakázány. Udržely se však i potom a za Václava IV. vyvíjely se již volněji. Na konci XIV. století jeví se již cechovní zřízení, založené na povinné příslušnosti každého řemeslníka k sdružení pevně zorganisovanému a obdařenému monopolními výsadami, pevnou složkou městského života hospodářského. Tato řemeslnická bratrstva nebo cechy byly od počátku významným činitelem v náboženském hnutí, které řemeslnictvu v nich sdruženému a ostatním nižším třídám městského obyvatelstva přineslo plné vítězství v jejich boji proti měšťanskému patriciátu.

Také *poddaného lidu selského* dotklo se již ve svých začátcích opravné hnutí, jež vyvrcholilo smrtí Husovou. Ačkoli stav selského lidu po obecném téměř zavedení tak zv. německého práva v našich zemích celkem nebyl zlý, ozývají se od polovice XIV. století, zvláště u Husových předchůdců, nejen

projevy upřímného soucitu s ním, nýbrž i žaloby na jeho utiskování od pánů. Probuzený cit pro poddaný lid selský zračí se však i ve skutcích některých vrchností českých, zvl. duchovních. Na konci XIV. a začátku XV. století zřekly se některé z nich práva na odúmrt, t. j. práva nechati si statek svého poddaného zemřelého bez přímých dědiců, čímž se podstatně zlepšovalo dědické právo poddaných k jejich statkům. Hus sám psal proti odúmrti a vůbec horlivě se ujímal poddaných proti všelikým útiskům a křivdám. Snahy o radikálnější zlepšení poměrů selského lidu vynořily se teprve později.

Souvislost opravného hnutí, z něhož vyrostl husitský převrat, s vývojem *národnostních poměrů* v zemích českých byla jasně patrna od samého začátku toho hnutí. Poučil nás o tom vítězný zápas českého živlu na pražské universitě s živlem cizím, především německým. Podobný zápas sváděl se takřka nepozorovaně v řadě předních českých měst, kde německý živel, který původně tato města úplně ovládal, víc a více byl zatlačován živlem českým. Tento zápas národnostní v českých městech splýval namnoze v jedno s boji sociálními, vzpomenutými výše, neboť zámožný patriciát byl tu skoro vesměs původu německého, kdežto nižší třídy městského obyvatelstva, zejména řemeslnictvo, bývaly valnou většinou české. Vzrůst českého živlu v našich městech dospěl již na konci vlády Václavovy tak daleko, že někde (v městech pražských, v Plzni a j.) měl již rozhodnou převahu nad živlem německým. Počeštění většiny našich měst převratem husitským bylo tedy jen dovršením pokročilého vývoje předchozího.

Pokroky české národnosti na universitě i v městech byly provázeny mohutněním českého národního citu a vědomí. Opravné hnutí doby Václavovy přispělo pak nemálo k jeho zvroucnění a prohloubení. Neboť veliký zápas, jejž český národ podnikl v duchu Husově za opravu církve a uznání čistého zákona božího, byl mu od začátku zároveň bojem na

obranu národní cti a důstojnosti proti pohaně kacířství a brzy se stával v jeho představě plněním velikého úkolu, k němuž národ český byl vyvolen od Boha. Ačkoli se hnutí opravného účastnili po boku Husově vynikající měrou také někteří mistři němečtí (Petr a Mikuláš z Drážďan) a Husovy snahy jistě také v německém obyvatelstvu zemí českých nacházely stoupence, stavěla se valná jeho většina od začátku proti směru Husovu. Hnutí husitské, jakkoli mnoho čerpalo ze zdrojů cizích, stalo se ze všech těch příčin hnutím hluboce a rozhodně česky národním.

Proto také působilo neobyčejně mocně na duchovní život českého národa, na rozvoj jeho duchovních schopností. Z působení Husova v kapli betlemské vyšel podnět k nebývalému pěstování *lidové písně kostelní*, jež pak došla skvělého rozkvětu. Také vydalo toto hnutí mnoho *plodů slovesných*, jimiž se synové českého národa vyrovnávali s velikými mravními otázkami a myšlenkami své doby. Pokud byly sepsány česky, jako spisy Štítného a mnohé spisy Husovy, přispěly znamenitě k ustálení spisovného jazyka českého a k vytříbení jeho výrazové schopnosti. Ale i četné latinsky psané spisy českých původců jsou vzácnými památkami českého snažení duchovního. Skoro výhradně náboženský obsah a ráz nezmenšuje historického významu veškeré této literatury. Ale svědčí ovšem o jednostrannosti tehdejších duchovních zájmů českého národa. Jí se vysvětluje zanedbávání jiných oborů tvoření duševního, zejména uměleckého. V posledních letech vlády Václavovy začíná se již, nepochybně také působením sporů náboženských, úpadek *výtvarného umění* v Čechách, jenž se stupňuje v době potomní, jsa provázen i ničením starších památek toho umění. Uvolnění a namnoze přerušení někdejších velmi těsných styků se západním světem kulturním, jehož předzvěstí i příznakem bylo znárodnění pražské university dekretem kutnohorským, mělo vedle dobrých účinků, za jaký sluší pokládati pokrok k větší samostatnosti českého duchovního života, také účinky nedobré.

Ztížilo a někdy vůbec znemožňovalo oplodňující příliv nových výtvorů duchovní a umělecké kultury tehdejšího vzdělaného světa do našich zemí a tím zdrželo rozvoj mnohých oborů kulturní činnosti v Čechách.

Při smrti Václavově všechny rysy tohoto vývoje nejsou ještě plně zjevny. Tím méně pak je možno již v tuto chvíli náležitě oceňovati výhody a nevýhody, prospěch a škodu, kterou přinesl českému národu a jeho státu. Avšak již teď možno říci, že druhé období vlády Václavovy, kdy mravně opravné hnutí české zvláště činností a smrtí Husovou vtiskuje ráz českým dějinám a zasahuje i do dějin světových a kdy se rodí veliká revoluce husitská, je snad nejosudnější dobou české národní minulosti. A zároveň je to doba plná kvasu duchovního i mravního, bohatá vznešenými myšlenkami a snahami, prosycená ušlechtilým zanícením pro veliké ideály. Tehdy český národ dospěl k odhodlání dáti se do boje o své mravní a náboženské přesvědčení a upraviti si podle něho samostatně především svůj vlastní život. S jakým zdarem se v tom setkal a jaký vliv to mělo na jeho další osudy, ukázala teprve doba pozdější.

PŘÍLOHA A.

POSLOUPNOST ČESKÝCH PANOVNÍKŮ.

Samo 623(4)—658(9)

- - - - - - - - - - - -

Morava: Mojmír 830—846
Rostislav 846—870
Svatopluk 871—894

- - - - - - - - - - - -

Čechy: Bořivoj zemřel asi 894
Spytihněv zemřel asi 905 (nebo 915?)
Vratislav zemřel asi 920
Václav Svatý 921—929
Boleslav I. 929—967
Boleslav II. 967—999
Boleslav III. 999—1003
Vladivoj (Polský) 1003
Jaromír 1004—1012
Oldřich 1012—1034
Břetislav I. 1034—1055
Spytihněv 1055—1061
Vratislav II. (král Vratislav I.) 1061—1092
Břetislav II. 1092—1100
Bořivoj II. 1100—1107
Svatopluk 1107—1109
Vladislav I. 1109—1125
Soběslav I. 1125—1140
Vladislav II. (král Vladislav I.) 1140—1173
Soběslav II. 1173—1179
Fridrich 1179—1189
Kunrát Ota 1189—1191
Přemysl Otokar I. (první vláda) 1192—1193
Jindřich Břetislav 1193—1197
Přemysl Otakar I. (druhá vláda) 1197—1230

Václav I. 1230—1253
Přemysl Otakar II. 1253—1278
Václav II. 1278—1305
Václav III. 1305—1306
Rudolf I. Habsburský 1306—1307
Jindřich Korutanský 1307—1310
Jan Lucemburský 1310—1346
Karel I. (cís. Karel IV.) 1346—1378
Václav IV. 1378—1429

PŘÍLOHA B.

SEZNAM NEJDŮLEŽITĚJŠÍ LITERATURY K ČESKÝM DĚJINÁM DO VÁLEK HUSITSKÝCH.

BIBLIOGRAFICKÉ POMŮCKY:

Č. Zíbrt, Bibliografie české historie. Sv. II. Vyd. 1902.
J. Kazimour, Bibliografie české historie. (Vycházela od r. 1904 do r. 1914 ročně jako příloha Českého časopisu historického; za l. 1915—19, 1920—24, 1925—26 vyšla samostatně.)
K. Krofta, Novější badání o Husovi a hnutí husitském (v Českém časopise historickém 1915). [Je to kritický přehled literatury o husitství a jeho dějinných základech z doby po smrti Palackého].
V. Novotný, České dějepisectví v prvním desítiletí republiky. Vyd. 1929. [Bibliografický přehled prací vyšlých v letech 1918—1928 s kritickými poznámkami.]

DÍLA VŠEOBECNÁ:

Fr. Palacký, Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě. Díl I., částka 1 a 2 (do r. 1253), II., č. 1 a 2 (1253—1403), III., č. 1 (1403—1424). 1. vyd. r. 1848 a d.
V. V. Tomek, Děje království Českého. 1. vyd. 1850.
— Dějepis města Prahy. Díl I.—III., 1. vyd. 1855 a d.
B. Dudík, Mährens allgemeine Geschichte. Díl I.—XII. (do r. 1350). Vyd. 1860 a d.
— Dějiny Moravy. Díl I.—VII. (do r. 1306). Vyd. 1871 násl.
C. Grünhagen, Geschichte Schlesiens. Díl I. (do r. 1527). Vyd. 1884.

B. Bretholz, Geschichte Mährens. Díl I., část 1 a 2 (do r. 1197). Vyd. 1893—1895.
— Dějiny Moravy. Díl I. č. 1 a 2 (do r. 1197). Vyd. 1896 (překlad německého díla).
— Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden 1306. Vyd. 1912.
A. Bachmann. Geschichte Böhmens. Díl I. (do r. 1400), II. (do r. 1526). Vyd. 1899.
Rud. Dvořák, Dějiny Moravy. Kniha I. (do r. 1306) a II. (do r. 1526). Vyd. 1899 násl.
V. Novotný, České dějiny. Díl I. č. 1—3 (do r. 1253). Vyd. 1912 násl.
J. Pekař, Dějiny československé. Vyd. 1921.
J. V. Šimák, Kronika československá. Díl I.—III. (do r. 1378). Vyd. 1923 násl.

DŮLEŽITÉ MONOGRAFIE K DĚJINÁM POLITICKÝM:

Fr. M. Pelzel, Kaiser Karl der Vierte. 2 svazky. Vyd. 1780 až 1781.
— Lebensgeschichte des Römischen und Böhmischen Königs Wenzeslaus. 2 svazky. Vyd. 1788—90.
T. Lindner, Geschichte des deutschen Reichs unter K. Wenzel. 2 svazky. Vyd. 1875—76.
J. Kalousek, Karel IV., otec vlasti. Vyd. 1878.
Em. Werunski, Geschichte Kaiser Karl IV. und seiner Zeit. Díl I.—III. (do r. 1368). Vyd. 1880—83.
J. Goll, Čechy a Prusy ve středověku. Vyd. 1897.

POMĚRY ÚSTAVNÍ, SOCIÁLNÍ A HOSPODÁŘSKÉ:

H. Jireček, Slovanské právo v Čechách a na Moravě. Díl I. až III. Vyd. 1863—72.

J. Kalousek, České státní právo, 1. vyd. 1871, 2. vyd. 1892.
J. Čelakovský, Povšechné české dějiny právní. Vyd. 1900.
J. Kapras, Právní dějiny zemí koruny české. Díl I. a II. Vyd. 1913.
O. Peterka, Rechtsgeschichte der böhmischen Länder. Díl I. (doba předhusitská). Vyd. 1923.
J. Lippert, Die Sozialgeschichte Böhmens in der vorhussitischen Zeit. Díl I. a II. Vyd. 1896—98.
F. Vacek, Sociální dějiny české doby starší. Vyd. 1905.
Z. Winter, Dějiny řemesel a obchodu v Čechách ve XIV. a XV. století. Vyd. 1906.
Ad. Zycha, Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit. Vyd. 1912.
B. Mendl, Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v l. 1378—1434. Vyd. (Čes. časop. historický) 1916 a 1917.
— Sociální krise a zápasy ve městech XIV. věku. Vyd. (jako otisk z Čes. časop. histor. XXX. a násl.) 1926.
K. Krofta, Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě. Vyd. 1919.
— Čtení o ústavních dějinách slovenských. Vyd. 1924.
— Začátky české berně. Vychází v Čes. časop. histor. 1930.

POMĚRY CÍRKEVNÍ A NÁBOŽENSKÉ:

A. Frind, Kirchengeschichte Böhmens. Díl I. a II. Vyd. 1864—1866.
E. Ott, Beiträge zur Receptions-Geschichte des röm. canon. Processes in den böhmischen Ländern. Vyd. 1879.
— Das Eindringen des kanon. Rechtes, seine Lehre und wissenschaftliche Pflege in Böhmen und Mähren während des Mittelalters. Vyd. (v Zeitschrift d. Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, kanon. Abt.) 1913.
Fr. Vacek, Církevní dějiny české. I. (do r. 997). Vyd. 1890.
K. Krofta, Kurie a církevní správa zemí českých v době před-

husitské. Vyd. (v Čes. časop. hist. X., XII. a XIV.) 1904, 1906 a 1908.
A. Naegle, Kirchengeschichte Böhmens, 2 svazky (do založení biskupství pražského). Vyd. 1915 a 1918.
Fr. Hrubý, Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od konce X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu. Vyd. (jako otisk z Čes. čas. hist. XXII. a XXIII.) 1917.
H. F. Schmid, Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslawischen Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters. Vyd. (v. Zeitschr. d. Savigny-Stiftung, kanon. Abt.) 1926.
M. Eisler, Geschichte Brunos von Schauenburg. Vyd. (v Zeitschr. d. deut. Ver. für d. Gesch. Mährens u. Schlesiens VIII.—XII.). 1904—8.
V. Chaloupecký, Jan IV. z Dražic, poslední biskup pražský. Vyd. 1908.
V. Novotný, Náboženské hnutí české ve 14. a 15. stol. Část I.: Do Husa. Vyd. 1915.
Vl. Kybal, M. Matěj z Janova, jeho život, spisy a učení. Vyd. 1905.
V. Flajšhans, Mistr Jan, řečený Hus z Husince. Vyd. 1901.
J. Sedlák, M. Jan Hus. Vyd. 1915.
V. Novotný-Vl. Kybal, M. Jan Hus. Život a učení. Díl I. (Život a dílo, napsal V. Novotný), část 1 a 2). Vyd. 1919 a 1921. Díl II.: Učení, napsal Vl. Kybal (část 1. a 2.). Vyd. 1923—26.

ŠKOLSTVÍ, PÍSEMNICTVÍ, UMĚNÍ:

V. V. Tomek, Děje university pražské. Vyd. 1849.
F. Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. Vyd. 1897.
J. Šafránek, Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Díl I. (862—1848). Vyd. 1913.
J. Vlček, Dějiny české literatury I. Vyd. 1897.

J. Jakubec, Dějiny literatury české, 1. vyd. 1911; 2. vyd. 1929.
J. Braniš, Dějiny středověkého umění v Čechách. Díl I. Vyd. 1892.
J. Neuwirth, Geschichte der bildenden Kunst in Böhmen vom Tode Wenzels III. bis zu den Hussitenkriegen. I. Vyd. 1893.
F. J. Lehner, Dějiny umění národa českého. Díl I.—III. Vyd. 1902—7.
V. Birnbaum, J. Cibulka, A. Matějček, J. Pečírka a j., Dějepis výtvarného umění v Čechách. Vychází (nákl. Manesa) od r. 1923.
K. Chytil, Vývoj miniaturního malířství v době králů rodu lucemburského. Vyd. (v Pam. archaeol. XIII.) 1885.
M. Dvořák, Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt, 1. vyd. (v. Jahrb. der Kunsth. Samml. d. allerh. Kaiserh.) 1901; 2. vyd. (v knize Gesammelte Aufsätze zur Kunstgeschichte von M. Dvořák) 1929.
E. Dostál, Čechy a Avignon. Příspěvky k vzniku českého umění illuminatorského v XIV. stol. Vyd. (v Čas. Mat. Mor.) 1922.
J. Květ, Italské vlivy na pozdně románskou knižní malbu v Čechách. Vyd. 1927.
Zd. Nejedlý, Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách. Vyd. 1904.
— Počátky husitského zpěvu. Vyd. 1907.

OBSAH: